EMIL CIORAN

SCHIMBAREA LA FAȚĂ
a
ROMÂNIEI

EDIȚIA II-a

VREMEA

EMIL CIORAN

Schimbarea la față

a

României

EDIȚIA II-a

VREMEA
1941

690556

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Cele câteva milenii de istorie de cari ne dispensăm numai în ignoranță sau în extaz — două poluri a-istorice, — ne obligă la o viziune macroscopică și la o selecțiune implacabilă a desfășurărilor omenești. Cine nu simte nevoia să fie judecător al trecutului se desolidarizează de o întreagă lume ce l-a precedat, chiar dacă instinctul îl integrează prin legături invizibile ; nu mai puțin este lipsit de *existență* în viitor acel ce nu se angazează în profeție, ca într'o actualitate. Dela Hegel, am învățat cu toții un adevăr, devenit platitudine în gândire, că sensul mai adânc al vieții istorice este realizarea *conștiinții*, că progresul în istorie este un progres în conștiință. Interiorizarea spiritului, în drumul lui de eliberare de natură, îi creiază o distanță de propriile lui realizări, menținându-l într'o culme, căreia omul se abandonează ca unei perspective ultime. Conștiința este cu atât mai cuprinzătoare cu cât actualitatea ei înglobează mai activ trecutul, încât perspectivismul istoric definește dimensiunile conștiinței. O viziune macroscopică a istoriei te face contemporan tuturor momentelor esențiale ale devenirii umane, precum îți înstrăinează detaliul omenesc, accidentele evoluției. La drept vorbind, nu există viziune microscopică fiindcă fenomenele de mâna doua, n'au o valoare în sine, ele fiind fie pregătiri, fie urmări ale fenomenelor centrale.

Limitarea numerică a acestor fenomene își are o rațiune în structura particulară a istoriei, care nefiind un tot continuu, se desfășoară prin dinamismul culturilor mari. Acestea nu sunt discontinui în mod necesar: influențele dovedesc în ce grad se condiționează. In fenomenul lor, nu este important însă, eterogenul, elementele adăugate din afară și înglobate, ci sâmburele lăuntric, predeterminarea spre o formă specifică. Precum în biologie, ortogeneza ne revelează viața ca născându-se și afirmându-se subt determinantul condițiilor interne și a unor direcții lăuntrice cari învinge rezistența mecanică a mediului exterior, tot așa în lumea istorică există o *ortogeneză a culturilor*, care justifică individualitatea fiecăreia prin condiții și determinante originare, printr'un impuls specific. Marșul marilor culturi în istorie seamănă, de aceia, unei fatalități; căci nimic nu le poate opri dela pornirea lor de a se afirma și individualiza, de a impune stilul lor de viață altora și de a robi totul fascinației lor violente.

Existând relativ puține culturi mari, numărul fenomenelor istorice este fatal limitat. Atâtea popoare și-au ratat soarta neputându-se împlini spiritual și politic, rămânând condamnate la etnic, la mărginirile etnicului, incapabile să devină națiuni și să creeze o cultură! — Precum există o grație cerească, trebue să

fie și o *grație pământească*. Și cine este atins de această grație? Orice mare cultură. Căci marile culturi sunt sărutate de oameni, precum sfinții de îngeri.

...De câte ori harta continentelor ni se deschide în față, ochii se ațintesc numai asupra țărilor atinse de grația terestră. Culturile cari au avut un destin al lor, dar cari au fost mai cu seamă un *destin* pentru altele... pentru toate culturile mici, cari și-au răcorit sterilitatea în umbra celor mari.

Istorie înseamnă — pentru a cita numai câteva: Egipetul, Grecia, Roma, Franța, Germania, Rusia și Japonia, culturi cari s'au individualizat pe toate planurile, — legându-le printr'o convergență și o corespondență intimă, dar sesizabilă.

Limitarea numărului lor nu-și are explicația numai într'o insuficiență a unei sâmbure generator originar, ci și în faptul că *lumile de valori* — pe cari le realizează fiecare cultură în parte — sunt limitate. *Fiece mare cultură este o soluție a tuturor problemelor*. Dacă există o pluralitate de soluții, nu există totuși o infinitate. Grecia antică sau Franța d. ex. (poate cele mai împlinite culturi) au soluționat — *în genul lor* — toate problemele ce se pun omului, s'au echilibrat cu toate incertitudinile și și-au inventat toate adevărurile. Din perspectiva transistorică a unui înțelept, *soluția* franceză sau greacă poate fi nevalabilă; dar să ne gândim ce leagăn plăcut a constituit ea pentru orice

grec sau francez, *născuți* în adevărurile și concluziile ei. A fi asimilat imanent într'o cultură, înseamnă a păstra în îndoeli, în viziune și în atitudine, limita, impusă de *cadrul* acelei culturi. Labilitatea acestuia demarcă un început de declin, un apus stilistic, o dezintegrare a direcțiunii lăuntrice. Este caracteristică micilor culturi — formații periferice ale devenirii, — labilitatea, nu numai în obiectivări, ci și în sâmburele lor, în centrul primordial și iradiant, în esența lor deficientă. Ce înseamnă în univers: Suedia, Danemarca, Elveția, România, Bulgaria, Ungaria, Sârbia, etc.? Culturile mici n'au o valoare, decât în măsura în care încearcă să-și înfrângă legea lor, să se descătușeze dintr'o condamnare care le fixează în cămașa de forță a anonimatului. Legile vieții sunt unele la culturile mari și altele la cele mici. Primele își consumă evoluția floral, cresc natural în spre mărinea lor; Franța n'a *știut* niciodată că e *mare*, fiindcă a *fost* totdeauna și a simțit acest lucru necontenit. Complexele de inferioritate caracterizează formele minore de viață a căror devenire nu se poate concepe fără exemplu, fără prototip.

Deficiențele culturilor mici sunt așa de mari, încât lăsate în cursul lor firesc, degenerează în caricaturi. Biologicește pot reprezenta un exemplu rar le lipsește totuși *instinctul*, care să le mâne spre destinația lor esențială. Culturile mari dispun până la hipertrofie de un *instinct istoric*, adică de o pornire nestăvilită de a-și revărsa toate posibilitățile în mărginirea

devenirii lor, de a-şi epuiza ultimile resurse în procesul existenţii, de a nu rata nici un element din potenţialul spiritului.

Instinctul istoric se deosebeşte însă esenţial, de simţul istoric. Dela Nietzsche şi dela Spengler am învăţat că interesul pentru istorie e caracteristic decadenţei, când spiritul în locul elanului creator, a adâncirii în intensitate, tinde la o cuprindere extensivă, la înţelegerea ca atare, la pierderea retrospectivă în lume. Simţul istoric temporalizează toate formele şi toate valorile, încât categorialul şi valabilul prind rădăcini în lume ca orice relativitate concretă.

Când şi atunci sunt superstiţia simţului istoric, a cărui hipertrofie inevitabilă a dat naştere istorismului modern.

Zorile culturilor şi formele aurorale ale spiritului sunt streine de tentaţiile acestui simţ.

Orice cultură mare se creiază în atmosfera învăluitoare a unei eternităţi, absorbită de individ prin toţi porii. Constructorii de catedrale în zarea modernităţii, de piramide în cea egipteană sau eroii lumii omerice, au trăit fără *distanţa* de creaţia lor şi fiecare piatră ridicată sau fiecare gest de sacrificiu se stratificau într'o ordine definitivă a lumii, într'o arhitectonică divină sau cosmică şi foarte puţin umană. Relativismul istoric este o pervertire a sensibilităţii temporale. După ce o cultură şi-a lichidat avutul în creaţii, începe distanţa de ea însăşi în perspectiva asupra trecutului ei şi a altora. Naivitatea creatoare a încetat, urmată fiind de dualismul inerent înţelegerii istorice, care separă

spiritul de lumea căreia i se aplică. Înălţarea floral a spiritului în perioadele creatoare ale culturilor le împrumută o naivitate pe care cu greu am căuta-o în luciditatea searbădă a culturilor mici.

Un popor care se lansează în istorie dela întâiul act de viaţă, *tunecă pe soarta sa*. Respiraţia în mitologie, diferenţierea vieţii religioase de cea politică, creaţia unui stil propriu spiritual şi politic, accesul la putere şi consecinţa lui, imperialismul etc., indică o evoluţie firească, o iresponsabilitate în evoluţie.

Închegarea etnică a poporului francez l-a făcut să treacă treapta istorică. Şi aşa orice popor cu destin, care a despicat lumea şi i s'a constituit axă. Căci dela întâiul gest de viaţă el trebue să aducă în lume *ceva*, care, desfăşurat în timp, devine *pentru el, totul*.

Intrării lui în istorie nu există piedici din afară. Zorile lui sau sunt o fatalitate sau nu sunt. — Dece noi românii, etnic vorbind mai omogeni decât germanii, a trebuit să ne *aşteptăm soarta* o mie de ani? Situaţia geografică defavorabilă, neprielnicia condiţiilor, năvăliri barbare, vecini sălbateci? Dar acestea ar fi trebuit să fie motive în plus de afirmare elemente de mărire proprie, dacă *pornirea* de a face istorie, pornirea oarbă şi primordială ne-ar fi aruncat irezistibil în vârtejul universal. Astăzi la ce-am ajuns? La *voinţa* de a face istorie. Cine a înţeles acest lucru este lămurit cu tragedia culturilor mici cu tot ceiace e raţional, abstract, conştient în tragicul nostru. Cu adevărat, cele câteva

milenii de istorie, ne-au făcut necruțători cu subistoria noastră.

Aspirația nemărturisită, dar constantă a unui popor, ridicat prin creații la mare cultură, trebue să fie: *închegarea lumii întregi în jurul său*. Aceasta este *ideia*, pentru care luptă — știind sau neștiind — culturile mari. Prin conținuturi, mesianismele se deosebesc, se opun, se războesc; numai substratul este identic. Motivele generatoare sunt aceleași, numai *motivările* altele.

Să ne gândim la câteva idei de misiune și la sensul lor mai adânc, la antinomia ideologică și istorică a mesianismelor, dar la identitatea substanțială a rădăcinilor lor. *Două popoare mesianice nu pot trăi în pace*. Neservind același sens în lume, dar luptând cu o intensitate și cu un dramatism egal pentru *ideia* (în fond pentru *destinul*) lor, conflictul se agravează cu cât acea „ideie" este mai matură în substanța acelui popor. Dela profeții evrei până la Dostoiewski (ultimul mare vizionar mesianic) știm că fiecare neam ce-și deschide cale în istorie, luptă pentru o idee a lui și pentru o formulă de salvare, pe care o crede universală și definitivă. Credința lui Dostoiewski că poporul rus va salva lumea, este singura expresie valabilă a unui crez mesianic. In formă brutală, mesianismul a fost reprezentat de germani, ruși și evrei. Menirea lor nu-i poate purta, decât pe drumuri izolate sau antagonisme dramatice. Toată istoria Franței n'a fost decât desfășurarea concretă a unei misiuni, căreia nu i s'a mărturisit zgomotos, fiindcă o avea în

sânge și o înfăptuia natural. Incă din evul mediu, concepția lui „Gesta Dei per Francos", iar în perioada modernă „la civilisation française", „La France éternelle", au fixat Franța în conștiința cetățeanului francez ca unica realitate substanțială de cultură. In decursul secolelor rivalitatea dintre Franța și Germania a fost aproape totdeauna soluționată în avantajul primei, căci Germania nefiind realizată politicește decât în câteva culmi ale istoriei sale (imperiul lui Otto, Bismark), a exercitat o dominație culturală și aceia *indirect*, prin reacțiunea celorlalte națiuni, în speță Franța. Lutheranismul, romantica, hitlerismul au provocat crize în lume, prin reacțiune. Lipsa unei viziuni universaliste i-a izolat spiritual pe germani, cari pentru a se salva dela particularismul lor organic, s'au refugiat în imperialism. Setea de spațiu, dorința de realizare în întindere, de împlinire prin cuceriri, nu exprimă decât exterior și concret ideia mesianică germană, a cărei învolburare metafizică nu este lipsită de cele mai practice corespondențe. Nu există mesianism abstract, care să se satisfacă în formule și să nu vizeze ceva concret, prea concret. *Imperialismul este implicația practică a mesianismului*. Sunt totuși națiuni imperialiste, cari n'au fost niciodată mesianice, fiindcă n'au luptat pentru o *ideie istorică*. Așa d. ex.: englezii, al căror imperialism este pur utilitarist sau în lumea antică, romanii, care n'au luptat decât pentru o *ideie* imperialistă, iar nu pentru un sens spiritual. Despre romani se poate spune că au constituit o mare națiune; dar n'am respecta nuanțele, de am numi-o cultură mare.

O națiune care a dat lumii numai o conștiință juridică, metode de colonizare și historiografie, n'a depășit categoriile elementare ale spiritului.

Mesianismul francez și cel germanic își justifică antinomia durabilă, nu numai în ireductibilitatea ca atare a orientării mesianice, ci și într'o sumă de elemente psihologice și spirituale, cari diferențiază specific fizionomiile națiunilor.

In cultura franceză, care este o *cultură de stil* și în care grația temperează elanurile vitalității, n'a existat niciodată ca o problemă torturantă și dramatică, antinomia dintre viață și spirit. (In Franța, bergsonismul este o erezie.) Francezul trăește mai unitar, nici prea departe de viață și nici prea aproape de ea. Din acest motiv, nu veți găsi niciodată la francezi neliniștea și teama de a te fi desintegrat din conținuturile firești ale umanității, de a fi riscat totul și de a fi pierdut simțul măsurii. In Franța, oamenii sunt stăpâni pe gândurile lor; în Germania, orice gânditor se simte depășit de sistemul său. Odată pornit pe calea elaborării, el nu-și mai poate domina gândurile, cari evoluiază în spre formele cele mai ciudate. Amestecul de sublim, de grotesc și de monumental îl veți întâlni în aproape toate sistemele germane de filosofie.

In Franța, toată lumea are talent; rar găsești un geniu. In Germania nimeni nu are talent, dar un genu compensează lipsa de talent a tuturora. Gândiți-vă la toate geniile germanice: fiecare aduce cu el o lume, o nouă formă de existență. Cu Hegel, cu Wagner și cu Nietzsche s'au născut lumi noui. Fiecare dintre ei ar

fi fost în drept să spună că lumea începe dela el. Suntem obișnuiți să considerăm în omenesc, numai o sumă limitată de valori, un număr redus de posibilități, o formă determinată de existență. Dintr'o astfel de perspectivă, este natural ca acești creatori să fi depășit omenescul.

Existența și opera tuturor geniilor germanice au ceva inexplicabil, inaccesibil, vădit inuman. Ele se împletesc cu elemente catastrofice, cu viziuni apocaliptice, cu elanuri amețitoare, răsărite dintr'un neînțeles fond lăuntric. Nietzsche spunea că Beethoven reprezintă năvala barbariei în cultură. Aceasta este tot atât de adevărat pentru Nietzsche însuși. Barbaria germanică rezultă din incapacitatea germanilor de a menține un echilibru între viață și spirit. Dezechilibrul nu se exprimă atât prin oscilația între aceste două realități, prin prizonieratul succesiv în ele, cât prin viețuirea simultană într'un contrast, care determină în existența omului, prezența unei structuri antinomice. Neputându-și armoniza aceste două elemente ale existenții, viața din el isbucnește într'o explozie primară, barbară și elementară, iar spiritul construește alături de viață sau deasupra ei, sisteme și perspective ce variază dela o mărime halucinantă la fantezii inutile și sterile. Barbaria rezultă din incapacitatea de a găsi o formă care să închege pe un plan derivat antinomii originare. Toată amploarea culturii germane derivă din această incapacitate, din această disproporție care închide în sine un tragic impresionant. Arhi-banala distincție între dinamismul germanic și statismul francez

nu trebue interpretată ca o degenerare franceză şi o exuberanţă germanică, ci ca o diferenţă de tensiune. Francezii sunt vii fără să depăşească formele cari îmbracă viaţa; nemţii nu pot fi vii decât prin lipsa de formă, prin elementar şi primordial. Şi izbucnirea vieţii în ei are totdeauna ceva inuman, ce sfidează convenienţele. Întreg mesianismul germanic are acest caracter elementar, explosiv şi orgolios, în deosebire de cel francez, discret şi rezervat, dar nu mai puţin imperialist.

Discreţia mesianismului francez, masca permanentă subt care se ascunde, ne face să înţelegem de ce el a fost privit totdeauna cu mai multă simpatie decât sinceritatea brutală a celui teutonic.

Determinarea omului german ca o existenţă frământată în antinomii, în contradicţii şi tensiuni, incapabilă de a se menţine numai la nivelul normal şi la stilizarea formală a culturii, explică dece il poţi numi oricum, numai „cult" în sensul obişnuit, nu. Germania este o existenţă aparte în Europa. Astfel, pentru ea, ceeace înţelegem noi prin cultură nu este de cele mai multe ori de cât mediocritate stilizată. Rusia şi Germania nu pot fi înţelese de celelalte ţări.

Franţa a iubit totdeauna omul de societate, fin, politicos, subtil, rafinat şi intelectualizat. Eroul, ca o fiinţă ce sparge formele vieţii şi se avântă irraţional într'un elan demiurgic, care dintr'un exces de viaţă simte dorinţa de moarte şi care nu devine simbol decât prin renunţare, n'a fost niciodată un ideal sau un cult francez. Dar ce putea creşte din barbaria, din excesul infinit al sufletului germanic, altceva decât un cult nemărginit

pentru erou ca atare? Germania niciodată n'a fost creştină în sensul propriu al cuvântului. Cultul eroului a fost pentru sentimentul ei intim *mai mult* decât cultul sfinţeniei. Orice neamţ este interior mai aproape de viziunile eroice ale mitologiei germane, decât de concepţia de viaţă creştină. Încreştinarea germanilor a însemnat de fapt o germanizare a creştinismului. Izolarea de romanitate a fost totdeauna un ideal german.

Nemţii n'au depăşit niciodată idealul de erou. Reacţiunea teologilor naţional-socialişti împotriva teologiei dialectice (Karl Barth) este motivată pe faptul că acest curent prin pesimismul său antropologic exclude orice hotărîre concretă şi eficace în timp. Distanţa între D-zeu şi om a devenit atât de mare în concepţia acestor teologi, încât omul nu mai poate fi salvat decât prin intervenţia divină, acţiunea omului ca atare fiind irelevantă şi nulă.

Că idealul german este eroul, iar nu sfântul, o dovedeşte în efortul de regermanizare a creştinismului, înlocuirea ideei de caritas, prin cea de onoare. Ideia de onoare, de orgoliu bazat pe noblete, este o ideie specific necreştină.

Cu cât se adânceşte în diverse domenii orientarea în spre un caracter specific germanic, cu atât ne sunt nouă streinilor mai inaccesibile aceste domenii. Artiştii particular teutonici ne sunt şi cei mai îndepărtaţi. Majoritatea nemţilor sunt de acord că Mathias Grünewald reprezintă o viziune specific germană a lumii, mai mult decât Dürer şi mai mult decât Holbein, la cari predomi-

narea lineariului a împiedecat realizarea unei viziuni de un dramatism infinit, ce o întâlnim totdeauna la Grünewald. Dintre toți artiștii Germaniei acesta este cel mai greu de înțeles. Pentru latini el e deadreptul ininteligibil. Arta italiană ne-a obișnuit cu paradoxalul suferinții frumoase. In toată arta italiană, durerea este imaterializată prin frumusețe, încât estetizarea ei răpește acel caracter de materialitate grea, de bestialitate și de ireparabil; în cea germană (ca și în cea rusă) dimpotrivă, aceste caractere se revelează în strania lor măreție. Deaceea, madona în arta nordică este de o tristețe atât de adâncă, iar în cea rusă nu-i lipsesc lacrimile, în deosebire de madona în arta sudică, a cărei transcendență este un amestec de interioritate și de eros transfigurat. Unii teologi protestanți, au vrut să scoată din acest fapt un argument pentru autenticitatea creștinismului nordic, față de creștinismul sudic, de esență romanică. Ce e drept, nordul a înțeles mai adânc suferința, a avut un sentiment mai persistent al morții și o experiență mai interioară a tragediei. Dar nordul (în speță Germania) n'a avut niciodată umilința, caritatea și pietatea reținută, intimă și discretă, cari au definit în sud mișcarea cea mai autentic creștină, franciscanismul. Nemții nu s'au simțit prea bine în creștinism, deși ca profunzime religioasă sunt superiori latinilor (cu excepția spaniolilor).

Germania nu și-a trăit misiunea *universal*. Dostoiewski a numit-o națiune protestatară prin excelență. Evenimentele importante ale Germaniei sunt o succesiune

de *anti*... Incât te întrebi în ce fel se definea în lume dacă nu era papalitatea, catolicismul, raționalismul și clasicismul, împotriva cărora ca să reacționeze. Germania în afară de moda iluministă, care a falsificat-o temporal — nu s'a integrat natural occidentului. Creșterea conștiinții germanice a izolat-o și mai mult în lume. *Imperialismul este singurul mod de a se realiza universalist al Germaniei*. Altcum, lumea o refuză, și ea, la rândul ei, refuză lumea.

Dacă România vrea cu adevărat să-și croiască un drum în istorie, țara dela care poate învăța cel mai mult este Rusia. Intreg secolul al XIX, rușii au frământat până la obsesie, problema destinului lor. Și deodată cu chinul lor teoretic, Rusia a pășit efectiv în istorie, pentru ca prin revoluție să se fixeze în centrul ei. Gândirea religioasă rusă, slavofilismul și occidentalismul, nihilismul, narodnicismul, etc., toate s'au învârtit în jurul misiunii Rusiei. Komiakov, Ciadaev, Herzen, Dostoiewski, Aksakov, Danilevski sau nihiliștii Pisarev, Dobroliubov, Cernișewski, în soluții diferite, au încercat să rezolve aceiași problemă. Insăși mistica lui Soloviov, pare o transpoziție teologică a Rusiei concrete.

Este mai mult decât evident că Rusia a fost sortită unei mențiri monumnetale. Dece totuși evidența aceasta a fost prilej de tortură pentru ruși? Tot secolul al XIX rusesc vădește o conștiință turburată și profetică, o adevărată isterie mesianică. Orice popor care intră în istorie, când celelalte sunt în maturitate, suferă de un dezechilibru, provocat de *inegalitățile de nivel*

istoric. Rusia se năștea la viață, după ce dormise — întocmai ca România — secole întregi. Nu i-a rămas altceva de făcut, decât să ardă etapele. Ea n'a cunoscut Renașterea, iar evul mediu rusesc a fost întunecos, nespiritual. Însăși în literatură, până la începutul secolului trecut s'a remarcat doar prin fabuliști și creații moral-religioase. Plaga mare a Rusiei — ca și a noastră — a fost tradiția bizantină, suflul spiritualității bizantine, care altoit într'o cultură străină devine anchiloză, schematism abstract, iar pe plan politic și cultural, reacționarism organizat. Tot ce este gândire reacționară în Rusia secolului trecut continuă — conștient sau inconștient — filonul bizantin. Pe Pobedonostev — procurorul Sf. Sinod, profet al inculturii maselor într'o țară de analfabeți, îl văd descifrând sensul istoriei după o icoană bizantină, iar nu după mersul soarelui, cum au făcut occidentalii, — după o icoană bizantină, simbol al morții, al uscăciunii și al umbrelor. Nu există o viziune mai devitalizantă, decât aceia care se degajează din arta bizantină, artă de ceruri obscure, de monotonie între sfinți, de inaderență la Eros. Și când te gândești că România a viețuit secole subt blestemul spiritului bizantin!

Rădăcinile ultime ale mesianismului rusesc sunt în apocaliptism. Tot ce simte și gândește acest popor depășește categoriile culturii sau decade subt nivelul lor. Incapabil să înțeleagă formele juridice, realitatea statală și tot ce constitue *spiritul obiectiv* (în sensul lui Hegel au Dilthey), el se mișcă într'un climat irespirabil unei conștiințe europene, pentru care simbolismul culturii este o artificialitate, naturală, acceptată, evidentă. Chiar dacă bolșevismul a dat Rusiei un orizont teoretic mărginit, amplitudinea respirației sufletești a rămas aceiași. Visul unei dominații universale pe care unii slavofili l-au conceput deadreptul grotesc, subt domnia țarului și a papei, reînviind Constantinopolul ca un nou centru al lumii, — s'a continuat în bolșevism, cu altă ideologie, dar cu nu mai puțin fantastic. Mai repede vor dispare rușii de pe glob, anulați fizicește, decât să abandoneze ideia menirii lor. Atât de înrădăcinată este ea, încât pare a lua proporții cosmice, inumane. — Cu Rușii a apărut absolutul în politică și cu atât mai mult, în istorie. Toate formele sociale, politice sau religioase, pentru țari au luptat ei, le-au considerat ca finalități ultime. De aici pasiunea, absurdul, crima, bestialitatea unică a istoriei lor. Pentru occidentali, istoria este o finalitate în sine, o totalitate de valori și de drame omenești, ce se rotunjesc în planul imanent al devenirii. Escatologia le-a fost străină (cel puțin modernilor). Hegel — care este mai înclinat spre escatologie dintre filosofii „oficiali" ai lumii moderne — n'o concepe totuși în sensul creștin al unei rezolvări finale pe un plan transcendent, ci pe un plan imanent. Revenirea la sine și interiorizarea spiritului absolut, *sfârșește* istoria, nu în dramă, așa cum se desfășoară sfârșitul în viziunile apocaliptice. De altfel, dialectica, absolutizând procesul și istorizând cosmosul, refuză — teoretic vorbind — escatologia. Între *stil și escatologie*, sistemul lui Hegel pă-

strează un echilibru și se dovedește consecvent proporționalizării antinomiilor, — intenția mărturisită a oricărei dialectici.

Mult mai mult decât germanilor, ruşilor le-a lipsit *stilul* în cultură. El este o expresie a tendinței vieții de a-și creia temporal o formă, de a se realiza într'o structură determinată și limitată, de a direcționa un dinamism inferior și de a ridica pe un plan inteligibil iraționalitatea din substanța lăuntrică a vieții. Din direcțiunile multiple pe care le prezintă aceasta, un stil de viață organizează un conținut nou, determină o specificare și stabilește prevalențe. Diversele aspecte ale firii se orânduesc după cum predomină o direcțiune sau alta. Un centru substanțial răspândește în toate obiectivațiunile un conținut relativ omogen. Căci acesta e sensul stilului: de a depăși eterogenul prin imprimarea unui caracter specific, de a demarca în dinamica firii o barieră care să asigure o individualizare pronunțată. Ierarhizarea conținuturilor existenții derivă din această individualizare, din această prevalență a unei direcții sau alta, din specificarea operată în multiplicitatea firii, din stabilirea unei forme. Forma însă, presupune un anumit grad de armonie realizat, în existență, chiar când acesta prezintă un caracter exterior, întrucât în acest domeniu nu se poate vorbi de realizări integrale. Stil, formă și armonie se presupun. Cel care trăește un stil determinat de viață experimentează personal toate corelativele implicate în structura stilului. In asemenea condiții, este explicabil dece pentru om, dacă stilul

nu reprezintă totdeauna un echilibru, nu este mai puțin adevărat că el este expresia unei posibilități de echilibru. Pentru el viața are un sens, fiindcă tot ceeace se produce se totalizează într'o regiune specifică de valori și într'o formă determinată, astfel că existentul își revelează finalitatea sa în însăși fenomenul înglobării și totalizării, eliminând orice idee de irațional din producțivitatea imanentă a vieții. Ruşii n'au stil în cultură, fiindcă ei nu trăesc în *imediatul* vieții și cu atât mai puțin în imediatul valorilor; de altă parte, ei nu-și organizează — din *inimă* — un cosmos rațional, așa încât misiunea lor în lume, ne apare ca o răsturnare, ca o neîndurătoare vijelie. Atât de mult s'a insinuat Rusia în lume încât de nici în colo, dacă nu orice drum duce spre Moscova, Moscova ne va ieși înainte pe orice drum. Spiritul rusesc este lipicios. Literatura rusă n'a isterizat un întreg continent? După modul în care popoarele se vor ști apăra de Rusia, își vor dovedi gradul de sănătate. Cele tinere vor ști exploata și fecunda „boala" rusă; cele bătrâne se vor contagia și-și vor compromite în decadența lor ultimele rezerve de vitalitate. Nu vorbesc numai de Rusia bolșevică, ci și de Rusia, în genere, ca fenomen uman și ca destin istoric. Există un adevărat „complex rusesc", de a cărui eliberare se va îngriji viitorul, căci până acum a constituit un capitol din autobiografia fiecărui individ al ultimelor decenii.

Mesianismul se naște dintr'o forță lăuntrică a unui popor; dar în desvoltarea lui, el nu întărește mai puțin forțele acelui popor, așa încât exercită o acțiune vitalizantă; un tonic născut în organism, pentru

trebuințele lui proprii. Cum se explică miracolul existenții iudaice, dacă nu prin întreținerea constantă a flăcărilor unei misiuni? Și în sborul evreilor în istorie, ele par a le fi ars mai mult tălpile, decât aripele, căci al cum nu s'ar explica graba lor în timp, frenezia fiecărui moment de viață, ardoarea pământească, dorința de a nu pierde nici o comoară de-a pământului sau de-a rata vr'o plăcere sublunară. Dacă un singur moment în evoluția lor, evreii erau lipsiți de furia mesianică, dispăreau pe loc. Prezența lor milenară, trebuia să-i facă o evidență inevitabilă și n'au reușit a întâlni mai mult decât refuzul. Lumea nu i-a acceptat niciodată și nici nu-i va accepta. Ei sunt condamnați a nu se realiza niciodată în planul istoric, deși istoria le este aspirația cea mai pasionată. Dacă totuși vor reuși să se împlinească vreodată, atunci nu ne putem gândi decât la un moment final de istorie. Numai soluția apocaliptică este o ieșire pentru ei. Neam esențialmente profetic, în profeție se va putea salva, Își va proiecta încontinuu, la cine știe ce capăt de soartă, paradisul terestru, pe care-l va ajunge pe ruinele lui proprii...

N'a existat până acum popor mai avid de pământ și de viață ca el. Și cu toate acestea, tăria lui monstruoasă consistă în a fi trăit religios atașarea de pământ. *Atât l-a preocupat soarta lui, încât a făcut din ea o religie.* Mesianismul iudaic se acopere perfect cu religia iudaică. Nici un popor n'a tras mai multe foloase după D-zeu ca el. Poate de aceea soarta lui este atât de infernală, că nu poate fi explicată decât printr'o răsbunare a cerului...

Diferența dintre ruși și evrei consistă în faptul că pe când evreii își trăesc religios destinul, rușii își trăesc religia ca destin. Amândouă aceste popoare au reușit a complica istoria prin an-istoria lor esențială. Ideia mesianică iudaică este mult mai puțin generoasă decât cea rusă. Căci pe când rușii se sbat în viziunea unei salvări universale, chiar dacă ea are o semnificație pur teoretică, practic urmărindu-și numai axa destinului lor, — evreii nu-și urmăresc — pe toate planurile, decât mântuirea lor ca popor, ca rasă, ca neam sau mai știe Dumnezeu ce.

Atașarea de lume, explică decе în tot ce au gândit — dar mai cu seamă, în tot ce au suferit, — în întreg blestemul înfricoșetor al existenții lor — n'au conceput și n'au simțit persistent și adânc tentația renunțării. Așa au fost de legați de propria lor soartă, atât s'au afundat în misiunea lor, că n'au tras niciodată concluzia inevitabilă din suferință. De aceea, iudaismul nu dă o vibrație elevată sufletului; aduce prea mult lumea în cer și cerul în lume. Înțelegerea vieții ca desertăciune (Iov, Solomon, Ieremia) este un lirism pur, foarte profund în sufletele cari au cântat-o, dar dispărent în conștiința colectivă a evreilor. Sentimentul lor predominant —care explică echivocul sau complexul psihologiei iudaice — a fost totdeauna o teamă ciudată, care în loc să-i disloce din lume, i-a integrat și mai irevocabil. Este incontestabil că dintre sentimentele pe cari le încearcă omul — teama, ca realitate sufletească durabilă, modifică mai mult psihologia în sensul insesizabilului, a surprizelor și nuanțelor, a unui întreg game

de ireductibilități sufletești. Numai ea schimbă pe om și el este altul numai în ea. In teamă se exprimă nesiguranța în lume și atașarea de lume. Paradoxul sufletesc este totuși inteligibil; căci nu ne temem decât de ceiace prețuim, de ceiace nu putem avea integral fiindcă alcătuește altă substanță decât a noastră. Teama ne face orbi față de axa proprie; de aceea, în ea se caută omul pe sine fără a se găsi. Poate aci consistă națiunea psihologică a faptului că evreii sunt *pierduți*..

Respirația istorică a unui popor este cu atât mai amplă cu cât misiunea lui e mai mare. De aceia, în toate culturile mari, dimensiunile viziunii mesianice, se conturează în proporții grandioase. Dimpotrivă, popoarele timide cu ele și cu lumea, concep meniri imediate, aproape meschine în accesibilul lor. Față de Rusia, al cărui mesianism a fost totdeauna o soteriologie universală, profetismul național al culturilor mici nu depășește semnificația unui moment istoric. Ce posibilități de mesianism există în România, când nu ne-am proectat niciodată un destin monumental? Nu este înfricoșător, cazul lui Eminescu, care în loc să se atașeze de un viitor al României, a proectat mărimile neamului în obscuritatea sinistră a trecutului nostru? România n'a avut gânditori mesianici; căci toți vizionarii ei n'au depășit o profeție locală și mărginirea unei clipe istorice. Profetismul național românesc, care n'a întrecut limitele și problemele etnicului, a fost un profetism pe *evenimente*, iar nu pe dimensiuni intemporale. Eminescu a fost un profet național à rebours. Bălcescu însuși, care a cunoscut atmosfera mesianismului polonez — atât de promițător altădată și atât de compromis practic — n'a fost mai mult de un profet al trecutului. Față de acest exces romantic, un Iorga, un Pârvan, sunt numai tradiționaliști: ceeace înseamnă un echilibru între trecut și viitor. Un profetism național, în deosebire de tradiționalism, pune centrul de greutate pe viitor, considerat ca o comoară de împliniri naționale. Tradiționalismul este o formulă comodă, neangajantă. El exprimă o solidaritate cu neamul, dar nu o voință de a-i da un mare sens în lume. Orice tradiționalism acceptă limitele imanente ale națiunii. Atunci nu mai este nimic de făcut, națiunea mergând spre viitorul ei ca boul la apă.

Un popor n'are destin în lume, decât din clipa în care a trecut treapta istorică. Până atunci este sub-istorie. Este însă riscat — dacă nu imposibil — a preciza data și chiar epoca în care el trece o asemenea treaptă. *Când valorile pentru cari luptă un neam se cristalizează într'o adevărată lume istorică*, atunci acel neam s'a integrat în devenirea culturilor. A preciza momentul acelei „cristalizări" este inutil, deoarece afirmarea în lume nu se face deodată pe toate planurile, ci, de cele mai multe ori, prin succesiunea lor. Așa, cazul Italiei care prin Renaștere, a intrat în istorie prin *planul spiritual*.

Ceeace este important în teoria culturilor, consistă în a cunoaște dacă afirmarea unei a este numai un episod nerelevator sau dacă, dimpotrivă, este o destinație

esențială. In fața Spaniei și Olandei — devenite mari puteri doar pentru un secol și apoi pierdute într'un fel de împăinjenire a sorții — trebue să faci loc între destinul monumental al culturilor mari și cel minor al celor mici, unei categorii intermediare. Cauzele ratării acestor *culturi intermediare*, sunt multiple; cea esențială este desigur, inaderența planurilor, incapacitatea culturii de a se realiza în cursul devenirii ei pe toate tărâmurile, într'o corespondență structurală. Spania a fost incontestabil reușită spiritual (dacă n'ar fi produs decât mistica Sf. Ioan al Crucei și a Sf. Tereza), dar politicește s'a menținut sub nivel. Nu s'a putut afirma îndelungat ca mare putere și nici n'a fost capabilă să creeze forme statale consistente. Spania însemnă în lume triumful *spiritului subiectiv*. (Niciodată n'a fost, propriu zis o națiune). Nu mai puțin caracteristic pentru destinul culturilor intermediare nereușite, a acelor culturi cari se realizează cam în punctul în care un popor *devine națiune*, fără totuși să *fie*, este cultura precolombiană Maya. Două, trei secole înainte de venirea conquistadorilor, ca să devasteze restul culturilor mexicane sau civilizația peruană, Maya se stinge fără cauze din afară. Această cultură, care a cunoscut matematicile, calendarul, o arhitectură ce poate rivaliza ca monumentalitate cu Egipetul, un hieratism care amintește arta indică, se prăbușește și dispare ca o malformațiune istorică. Nu există altă explicație a acestei decadențe rapide în afară de o insuficiență politică, de un defect în capacitatea de organizare a destinului exterior, care deși compensată printr'o hipertrofie spi-

rituală, n'a putut atinge echilibrul unei misiuni durabile de cultură.

Ceeace este important în istorie este ascensiunea și prăbușirea marilor culturi și conflictul ireparabil dintre ele. In fața tragediei lor, desfășurată pe fondul tuturor umbrelor și luminilor vieții, se consumă, într'un clar-obscur minor, tragedia culturilor mici, lupta lor dureroasă de a-și învinge anonimatul, pentru a se desfăta în mângâierile devenirii. Fiind sub-istorice, adică subt treapta și nivelul marilor culturi, ele nu-și pot ridica nivelul decât înfrângându-și legea. *Discontinuitatea față de propria lor soartă* este condiția afirmării lor. Singura obsesie trebue să fie: *saltul istoric*. Căci salvarea lor e că istoria nu este *natură*. Toate culturile sunt predeterminate, în sensul că au un destin germinal; soarta le e scrisă în sâmbure. Dar în sâmbure le e scrisă unora posibilitatea *saltului*. Culturile mici, atinse de grația terestră de care vorbeam, au întipărit în menirea lor, accesul la salt. La un moment dat al somnolenței lor evoluții, se întâmplă o *ruptură fecundă*, care le ridică la nivelul — dacă nu în creații, în *tensiune*, — marilor culturi. Nu se poate face un salt când îl vrei. Voința, însă, poate da amploare unei transfigurări istorice. Oamenii nu pot voi decât ceeace *sunt* deja în germene.

Concepția organicistă a evoluției firești ne condamnă la inerția, încetineala și somnolența care au constituit în soarta noastră un mileniu de anonimat. Organicismul reprezintă opoziția teoretică la orice salt, încât ultimele lui consecvențe elimină culturilor mici, orice por-

ţiţă de scăpare. Dacă gândirea naţională şi politică a României este atât de puţin revoluţionară, faptul se datoreşte unei excesive contaminări organiciste, precum şi influenţei directe sau indirecte exercitată asupra naţionalismului românesc de istoricismul romantic german.

Viziunea pur organică a soartei noastre în lume, ar avea o fecunditate, atunci când ritmul de viaţă al culturilor moderne s'ar caracteriza printr'un calm şi un echilibru relativ, căci atunci posibilitatea unei sincronizări ar fi mai puţin exclusă. Febra este un element în plus, care avantajează un popor, dar îl şi epuizează mai repede. Ritmul accelerat explică istovirea rapidă a culturilor moderne şi într'o oarecare măsură şi a Greciei şi Romei. Precipitarea evenimentelor presupune activitatea violentă a unui suflet, pasiunea care-şi soarbe substanţa din frenezia proprie. Când privim fenomenele succedate în India, în decursul unei istorii milenare, observăm un interval surprinzător între ele, o distanţă de timp deadreptul uluitoare. Un secol deabia respiră într'un eveniment, iar acesta are o semnificaţie de cele mai multe ori religioasă, adică neutră temporalului.

Respiraţia calmă a culturilor orientale, le-a cruţat şi le-a înmagazinat substanţa, încât nici astăzi nu şi-au pierdut aderenţa la devenire. Dimpotrivă, respiraţia celor moderne este precipitată până la sufocare. Viabilitatea lor e atât de redusă, că şi-au pierdut substanţa în câteva secole.

Dacă acest ritm n'ar avea această accelerare — noi

ne-am putea permite să ne consumăm *normal* evoluţia; încetineala şi pulsaţia intermitentă ne-ar aduce cu vremea la o înălţime dorită. Aşa însă, numai sărind treptele istorice putem intra în ritmul colectiv.

Dacă micile culturi şi-ar consuma evoluţia natural — adică trecând miniatural prin toate fazele străbătute de cele mari, niciodată n'ar reuşi să ajungă remarcate de vreo istorie a lumii. La ce le-ar folosi atunci vitalitatea şi prospeţimea, când de teama decadenţii — n'ar evada din sfera biologiei? Şi fără glorie, istoria nu este decât biologie.

Ele trebue să străbată stadii, dar nu într'o tranziţie evolutivă şi lentă, ci în febra salturilor. Nu se poate preciza cari ar fi acele stadii, înainte de a cunoaşte nivelul istoric al culturii respective. Trecerea discontinuă prin ele, dovedeşte că nu există altă salvare pentru culturile mici, decât ieşirea din ele înşile, din blestemul existenţei lor. Dar, în definitiv, pentru cine este dureroasă problema acestor culturi? Pentru un istoric? In nici un caz. Căci întrucât ar putea să-l doară faptul că anumite ţări sunt condamnate, închise lumii, când obiectivitatea lui îi pune la dispoziţie exemplul reconfortant al marilor fenomene? Istoricul mângâe realitatea cu o simpatie indiferentă. Dar pentru reprezentanţii micilor culturi, problema ia un caracter de existenţă directă, subiectivă, depăşind complect sfera obiectivităţii. Dacă n'am avea o aderenţă mai adâncă la fenomenul României şi am putea fi perfect *obiectivi* cu ea, puţin ne-ar păsa că ea va juca un rol în lume sau nu. Atunci ne-ar părea firească încadra-

rea ei în soarta neamurilor minore și nu ne-ar durea deloc anonimatul. Dar pasiunea pentru România nu poate accepta osânda ei pe vecie la destinul mediocru, de care s'a împărtășit până acum. Lucidități criminale o situează microcosmic și disparent, pentru ca pasiunea s'o fixeze în centrul inimii și ca atare în ritmul lumii. Nu pentru o sumă de valori și realizarea lor minoră, este interesantă problema acestor culturi, ci pentru omul care se frământă în ele, care nu le acceptă și vrea să le salveze salvându-se. Problema culturilor nu interesează numai filosofia istoriei, ci și antropologia. Și dacă privind destinul omului istoricește, culturile mari îi asigură o *evidență*, nu este același caz în cele mici, în cari destinul omului adaugă condiției pur umane un plus dramatic, rezultat din anomaliile și insuficiențele lor. Nu este deloc comod să te fi născut într'o țară de a doua mână. Lucidităţea devine tragedie. Și dacă nu te sugrumă o furie mesianică, sufletul se îneacă într'o mare de nemângâere.

Există în om o sete demiurgică, pe care și-o satisface fie într'un exces sufletesc și o viziune interioară, fie în integrarea activă în devenirea istorică. Ritmul accelerat și respirația amplă a marilor culturi, satisfac o sete demiurgică. Într'adevăr, ele constituesc totalități cu caracter cosmic, în așa măsură dimensiunea lor depășește umanul. Culturile mari sunt lumi; existența lor justifică monadologia. Atât numai că aceste monade nu trăesc în armonie, încât trebue să aibă câte-o fereastră, prin care se zăresc pentru a se uri. Demiurgia culturilor dă

omului vieţuitor în ele o satisfacţie automată a poftei lui de absolut. Acel ce sufere de superstiția istoriei și are șansa să trăiască într'o mare cultură, se poate considera ca împlinit. Superstiția istoriei înseamnă cultul gloriei în timp, pasiunea aureolei în devenire. O națiune care nu sufere de obsesia gloriei este lipsită de un resort secret, dar efectiv, de viață. Ascensiunea culturilor dă impresia de creație din nimic, de direcționare după un plan pur interior. Germenele demiurgic nu este în toate egal de fecund. De aceia, nu toate sunt fatalități în aceiaș măsură. La unele, demiurgia ia un caracter pur exterior și atunci ea se numește *gigantism*. Este cazul Angliei. Te întrebi: cum se face că această țară, dispunând atâta vreme de lume, nu este totuși o mare fatalitate? Neapărat, Anglia a dat lumii genii unice, inexplicabile și a produs în țara celui mai ordinar empirism, literatura cea mai delicată, deși este inexistentă în muzică și nulă în metafizică, totuși ea n'a lupat pentru o idee care s'o depășească. Mai mult: Anglia n'a *suferit* pentru nici o credință. Totul s'a făcut dela sine, prin automatismul intereselor. Pe când Franța s'a definit în lume și a luat conștiință de sine într'o Revoluție care a costat-o atâta sânge și în atâtea războaie *inutile*, Anglia și-a croit un destin *prin* împrejurări, și-a șerpuit soarta printre contingențe și nu s'a afirmat direct, irevocabil, mesianic. Ea a cucerit universul fără a voi să-l asimileze lăuntric. Imperiul britanic a adus nou doar sistemul de coerciţiune și exploatare, dar n'a imprimat nici un ethos, nici o idee activă, nici

o pasiune inutilă și universală între oameni. Utilitarismul, pur de orice idee universală, este negația mesianismului. Acesta este tragic, profetic: o deslănțuire a fondului esențial al unei țări. Demiurgia culturilor se nimbează mesianic; dar gigantismul exterior al englezilor este lipsit de nimb. Destinul englez fixează axa lumii în bunuri, nu în pasiunea de dominare printr'un complex de forme spirituale. Ideia unei stăpâniri pur exterioare a lumii, fără ideia de reformă a acesteia, nu răsare nici din universalism și nici din profetism național. In cadrul marilor culturi, fenomenele de gigantism ocupă un loc periferic. Dominația extensivă, exclusivismul material, elimină *intensitatea* din evenimentul istoric și ca atare îl diluează. Anglia este un exemplu de cum nu trebue să fie o mare cultură. Interesele cari nu servesc un sens universal sunt pete în istorie.

O țară care s'a ridicat exploatând conflictele dintre state și intervenind în momentul oboselii adversarilor, nu merită mai mult de o stimă obiectivă. N'au fost conquistadori acești creatori ai monstrului modern, care se numește imperiul britanic. Insăși gândirea filosofică și politico-economică destul de interesantă în oroarea ei, este contaminată de cel mai plat empirism, încât pentru a nu te scârbi de *imediatul* Angliei, trebue să te retragi, prin compensație, în atmosfera delicată, aeriană și nuanțată a picturii unui Gaingsborough sau Reynolds. In perioada modernă a istoriei, Anglia s'a menținut în centrul tuturor evenimentelor; dar întrucât le-a determinat sensul lor ideal? Este ceva steril în substanța Angliei, această țară care nu este o glorie,

ci un capitol important de evenimente și oameni, legați prin toate aparențele, iar nu printr'o destinație esențială. Lipsește Angliei geniul colectiv, mistica dinamică a totalității unui neam. Exclusivismul ei insular n'are nimic din ardoarea unui spirit colectiv fanatic. Nominalismul logic a dus, practic, la individualismul exagerat, care iarăși n'are coloritul mistic pe care l-a avut pe vremuri în Germania. Prin aspectele ei, Anglia a putut fi mare; ei îi lipsește totuși sensul ideal al grandorii. Shakespeare echivalează o lume; el nu poate face totuși din Anglia — ca țară, ca destin național — o lume, cu toată încadrarea ei în marile culturi. Parlamentarismul este un cadou englez, care a zăpăcit lumea de nenumărate decenii. Dacă în Anglia, istoria universală se poate face prin discuții și păreri, în țările cu mai puțin sânge rece, el n'a constituit decât o stagnare. Singurul merit al parlamentarismului este de a fi dat iluzia unor reprezentanți presupuși ai națiunii, de a putea direcționa conștient și artificial soarta acesteia. In fond, el n'a creiat decât o sumă de megalomani și nici un erou. El este chiar negația eroismului. Conceptibil în epocile echilibrate ale unei țări, spiritul parlamentar e disolvant în epocile de lansare și de afirmare. Tensiunea în istorie a fost totdeauna fructul spiritului și nu al faptei. Politicul nu cunoaște decât forța care se servește pe sine — și când e prea mare — se mai pune și în slujba valorilor. Excesul puterii servește spiritului pentru a nu se dizolva în propria încordare. Epocile clasice ale umanității au păstrat un echilibru între politic-forță

deoparte și libertate-spirit, de altă parte. Cum devenirea are o ritmică specifică și un întreg sistem de alternanțe, a căror stabilire nu elimină niciodată un coeficient de probabilitate, rezultat din substructura rațională a istoriei, — celelalte perioade, unilaterale până la dramatism, nu pot menține un echilibru între valori antinomice. Acestea sau se războiesc atunci într'un conflict continuu sau pendulează și se substituesc.

Punctul culminant al unei mari culturi îl văd în extazul forței sale. După aceasta, poate începe decadența; ea nu oferă mai puțin consolarea retrospectivă, exaltarea în regretul puterii.

Ceiace înseamnă grecii, romanii sau francezii în istorie, se datorează neapărat unei lumi specifice de valori pe cari au realizat-o. Noi știm astăzi destul de bine în numele cărei idei istorice a luptat fiecare, cât a realizat din ea și cât de mărginită a fost de a putut permite atâtea alte misiuni paralele sau complimentare. Este totuși atât de puțin revelator a cunoaște configurația ideală a unei misiuni, atunci când vrei să știi care este determinantul secret, dar activ, ce avântă o cultură în spre marginile ei, către epuizarea sensului ei în lume. Aș sacrifica o jumătate din viață, de aș putea trăi cu aceiași intensitate, ceiace a simțit ultimul grec, ultimul roman și ultimul francez măcar o clipă pe piscurile istoriei lor. Trebue să fi fost un orgoliu magnific, un orgoliu care inspiră paloare zeilor. Un oarecare francez, care în Revoluție, și-a revărsat bestialitatea într'o furie umanitară, reprezintă istoricește și politicește, mai mult decât colectivitatea amorfă a

unei culturi mici. Sau încerc să înțeleg psihologia soldatului german în războiul mondial, să desprind monumentalul orgoliului în ultimul soldat, conștient că luptă împotriva unei lumi întregi, pentru a-mi da seama că o cultură universală dă contururi universale conștiinței individuale.

Senzația interioară a forței poate fi intensificată și la indivizi aparținători culturilor mici, a culturilor ratate în sâmburele lor: decât, ea presupune un exercițiu individual durabil și astfel, nu depășește semnificația unui fapt psihologic. In marile culturi, sensația forței, o câștigi automat. Intensificarea ei presupune doar o creștere conștientă a destinului acelei culturi.

In marile culturi, individul se salvează. Mai mult: el este salvat totdeauna. Numai culturile mici te pierd. Și cum să nu te piardă, când ritmul lor de viață este lipsit de o convergență ofensivă și de un elan agresiv? Deficiențele lor rezultă nu numai din absența unei forțe inițiale, ci și din lipsa unui cult excesiv și întreținut pentru forță.

Lipsurile inițiale ale României (caz tipic de cultură cu soartă minoră) n'au fost corectate și compensate niciodată printr'o iubire conștientă a puterii. Dovada? *Ce viziune în trecutul nostru ne-a exagerat rolul în lume?* S'a spus de atâtea ori: am apărat latinitatea (și se citează: o oază de latinitate în Balcani); un dig împotriva slavismului, apărători ai creștinității; păstrători ai tradițiilor romane, etc.

Ați înțeles: am apărat și am păstrat. Se chiamă aceasta destin? Națiunile mari au spintecat istoria

în pornirea lor de a se afirma. După flacările lor rămâne o dâră de foc în lume, căci o cultură mare seamănă unei ofensive cosmice. Dar ce rămâne după defensiva unei culturi mici? Praf — dar nu de pușcă, pulbere, purtată de un vânt de toamnă. Caut în zadar primăvara culturilor mici.

Există totuși un moment în care ele se pot salva dela neant prin cultul forței. Când, făcându-și procesul și într'o luciditate unică iau act de propriile carențe, recunosc trecutul ca linia lor moartă și își fac din profeție sursă de existență. Diferența între o cultură mare și între una mică nu se bazează nici pe numărul locuitorilor și nici pe frequența evenimentelor extraordinare, ci pe destinul spiritual și politic, prin care ele se individualizează specific în lume. O țară, care o mie de ani a fost un organism național în devenire, dar care în acest răstimp nu și-a putut defini destinul ei spiritual și politic, sufere de o deficiență organică, chiar dacă acel mileniu i-a servit numai unei constituiri biologice. Din punctul de vedere al istoriei, biologia este o substructură, care, în sine, nu dovedește nimic. Atunci, care este sensul forței ca finalitate a culturilor mari, din moment ce ea se înrădăcinează în biologie?

Prin forță în istorie nu trebue înțeles numaidecât imperialismul vital, sau acestuia trebue să i se dea o accepție mult mai amplă. Sursele biologice ale puterii exprimă pozitiv un fenomen de semnificație negativă: *nu se realizează istoric un organism deficient.*

Forța crește cu nivelul istoric al unei națiuni. Cu cât

o națiune este mai neimplinită, cu atât ea este mai deficientă, chiar dacă biologicește este proaspătă. Energia se degradează cu cât nivelul istoriei scade și națiunea se precipită spre declin. Roma imperială sau Atena secolului al cincilea, Franța Revoluției, Germania, Italia și Rusia în dictaturi, și-au atins culmile nivelului istoric, s'au actualizat total la un moment dat al deniri lor. Forța corelativă nivelului istoric este o certitudine, de natură biologică, dar și spirituală. Dacă ar fi un simplu imperialism vital, atunci ea n'ar depăși elementarul și an-istoricul. La limitele nivelului istoric, forța se oglindește în sine, încât națiunea respectivă în auto-conștiința sa îndeplinește auto-conștiința puterii. Mesianismul culturilor mari exprimă un fenomen de forță decantată. Spiritualizarea acesteia deosebește ideia imperialistă istorică de imperialismul telluric al barbarilor. Nici o năvălire barbară n'a fost prin sine generatoare de forme statale. Numai *agresiunea cu stil* a luat contur istoric.

Marile națiuni trăesc și se distrug doar pentru a-și gusta propria lor putere. Dacă este așa, atunci forța nu trebue considerată ca un pretext sau ca un mijloc. Națiunile își consumă posibilitățile lor lăuntrice și se epuizează în devenire, pentru a realiza auto-conștiința, iar auto-conștiința se justifică prin forță.

Vladimir Soloviev spunea într'un pasaj celebru: „Națiunile nu sunt ceeace gândesc ele, ci ceeace cugetă D-zeu despre ele în veșnicie".

Imi închipui ce puțin selectează din istoria umană perspectiva teologică. In fața lui D-zeu națiunile nu

pot fi salvate, decât în măsura în care *Îl realizează*. Cum D-zeu n'are o înțelegere specială pentru fenomenul forței, rămânem, prin ceeace e mai esențial în noi, de capul nostru.

Destinul năvalnic al marilor culturi depășește toate valorile eticului. Dacă istoria ar fi rămas în interiorul binelui și al răului, ea s'ar fi desfășurat pe o direcțiune de mediocritate și în locul tragicului care o definește am fi asistat la un spectacol cu conflicte familiare.

Până acum nimeni n'a vorbit de națiuni morale și imorale: există numai națiuni puternice și națiuni slabe, agresive și tolerante. Apogeul unei națiuni presupune infinite crime: amănuntele loviturii în istorie oferă o imagine de apocalips. Dacă aș fi tentat de raționalism și de etică, ar trebui să văd în fiecare fapt o cădere. Istoria nu-și are o scuză în fața veșniciei, fiindcă ea scuză prea mult timpul.

Spectacolul ascensiunii și al prăbușirii culturilor mari, nu te face decât cinic. Și cinismul se amplifică de regretul că România, așezată la periferia istoriei, nu poate lua parte directă la acest spectacol, ci constitue doar un ecou al ascensiunilor și prăbușirilor altora.

Dacă viziunea teologică a lui Soloviev are o obiectivitate spirituală, atunci culturile mari, greu vor fi salvate în eternitate; dar noi, oare, fi-vom măcar salvați în timp?

CAP. II

ADAMISMUL ROMÂNESC

Doamne! ce vom fi făcut o mie de ani?! Toată viața noastră de un secol încoace nu este decât procesul prin care am ajuns să ne dăm seama că n'am făcut nimic... Comparația cu ce s'a îndeplinit în alte părți ne-a revelat neantul trecutului propriu și inexistența culturii noastre. Dacă Ortega Y Gasset găsește că Spania din începuturile ei, trăește o continuă decadență, atunci ce mai putem spune despre România, care s'a născut la viața istorică, pe când ceilalți începeau să se stingă? O mie de ani s'a făcut istoria peste noi: o mie de ani de subistorie. Când s'a născut în noi *conștiința*, n'am înregistrat prin ea un proces inconștient de creație, ci sterilitatea spirituală multi-seculară. Pe când culturile mari, pun omul în fața creației din nimic, culturile mici în fața *nimicului* culturii. Din punct de vedere istoric, am pierdut o mie de ani, iar, din punt de vedere biologic n'am câștigat nimic. Atâta vreme de vegetare dacă n'a consumat efectiv substanța vitală a neamului, n'a întărit-o și n'a dinamizat-o în nici un fel. Trecutul României nu mă flatează deloc și nici nu sunt prea mândru de strămoșii mei lipsiți de orgoliu, că au putut dormi atâta timp, în așteptarea libertății, România are

un sens întrucât o începem. Trebue s'o creăm lăuntric, pentru a putea *renaște* în ea. Plăsmuirea acestei țări să ne fie singura obsesie.

Orice om care vrea sau este chemat să joace un rol profetic în viața României, trebue să se convingă, că în țara aceasta orice gest, orice acțiune, orice atitudine, este un început absolut, că nu există continuări, reluări, linii și directive. Pentru ceace trebue făcut, nimeni nu ne precede, nimeni nu ne îndeamnă, nimeni nu ne ajută. Alte popoare și-au trăit începuturile naiv, inconștient, nereflectat, trezindu-se din somnul materiei la viața istorică printr'un insensibil proces, cu o evoluție naturală, cu o luneoare insesizabilă. Noi, dimpotrivă, știm și trebue să știm că începem, suntem obligați a avea luciditatea începuturilor de viață, conștiința vie și reflectată a aurorii.

Trezirea noastră la viață coincide cu o dilatare de perspectivă, pe care celelalte popoare o cunosc în amurgurile lor.

Paradoxul acesta este inerent popoarelor ce se nasc la viață când altele mor, a căror ochi întrezăresc lumină când alții se măresc pentru a nu-i copleși întunerecul. De nu vom avea atâta tărie în conștiință, pentru a da directive vieții noastre fragile, nu vom face niciodată istorie. De nu vom exploata paradoxul ciudat al „istoriei" noastre, pierduți suntem.

Fiecare din noi este în situația lui Adam. Sau poate condiția noastră este și mai nenorocită, fiindcă n'avem nimic înapoi, pentru a avea regrete. Totul trebue început, absolut totul. Noi n'avem de lucrat, decât

cu viitorul. Adamismul în cultură nu înseamnă altceva, decât că fiecare problemă de viaţă spirituală, istorică şi politică se pune pentru întâia oară, că tot ceiace trăim se determină într'o lume de valori nouă, într'o ordine şi un stil incomparabil. Cultura românească este o cultură adamitică, fiindcă tot ce se naşte în ea n'are precedent. (Şi în sens peiorativ). Fiecare reeditäm destinul lui Adam: decât acesta a fost scos din paradis, iar noi dintr'un mare somn istoric.

Adamismul poate paraliza numai sufletele slabe, fără elan profetic, fără instinct combativ şi voinţă de afirmare personală. Nu că el n'ar fi susceptibil de a provoca crize şi îndoieli, ci faptul de a rămânea înmărmuriţi în faţa lui, este revoltător.

Trebue să suportăm cu avânt agresiv tragedia culturii nule, să ofensăm prin proprie forţă vidul trecutului şi să încercăm a realiza, dintr'o iniţiativă neaşteptat de mare, tot ceiace a vegetat în somnul nostru istoric. Orgoliul nostru trebue să se satisfacă în faptul că totul este de făcut, că fiecare putem fi Dumnezeul istoriei noastre, că nu există o linie pe care-am fi siliţi să mergem, că linia noastră este destinul ţării. Existenţa fiecăruia să constitue un element la temelia României. Aceasta să ne fie menirea. *Tot ce nu e profeţie în România este un atentat împotriva României.*

Tuturora să le intre în cap că nu e vorba aici de-o profeţie pentru alţii, ci de existenţa noastră profetică. Oare n'a bătut ceasul să ne convingem în mod definitiv despre necesitatea şi sensul misiunii noastre? De nu vom pune bazele totului, în România nu se va mai face nimic. Naţionalismul românesc de până acum n'a fost pozitiv, ci patriotism... adică sentimentalism, fără orientare dinamică, fără mesianism, fără voinţa de realizare.

Oricât am vrea să ne mângâem de condiţia existenţii noastre, prin împrejurările vitrege ale vremurilor — năvălirea barbarilor, ocupaţia turcească, maghiară, dominaţia fanariotă... nu vom reuşi totuşi, *Istoria este o explicaţie, dar nu o scuză.* Înaintaşii noştri nu ne-au iubit destul, de-au vărsat aşa de puţin sânge pentru libertate. Suntem o ţară de răsmeriţe. Un popor cu instinctul libertăţii trebue să prefere sinuciderea, sclaviei. Pentruca un neam să-şi deschidă drum în lume, toate mijloacele sunt justificate. Teroare, crimă, bestialitate, perfidie sunt meschine şi imorale numai în decadenţă, când se apără prin ele un vid de conţinuturi; dacă ajută însă, ascensiunea, ele sunt virtuţi. Toate triumfurile sunt morale.

Salvarea României sunt virtualităţile şi posibilităţile ei ascunse. Ceiace *am fost*, nu este decât un sprijin iluzoriu. Nu trebue să fim atât de laşi încât să ne inventăm un trecut. Iubesc istoria României cu o ură grea.

Niciodată nu vom putea încorona România cu un nimb istoric, dacă fiecare din noi nu va trăi cu o pasiune vijelioasă şi dureroasă toata umilinţele cari au umplut tristul nostru trecut. De nu vom încerca subiectiv regresiunea în dezastrul şi tragedia lui, pierduţi suntem pentru transfigurarea viitoare a acestui neam, fiindcă pierdut va fi el însuşi. Nu înţeleg cum există oameni cari dorm liniştiţi după ce se

gândesc la existența subterană a unui popor persecutat, la secolele de întunerec, de groază și de iobăgie. Când văd Ardealul mi se desfășoară o configurație plastică a unor dureri mute, a unei drame închise și înăbușite, a unui timp fără istorie. O mie de ani într'o monotonie sub-istorică, o mie de ani, ca o multiplicare monstruoasă a unui moment, a unui singur moment! Spectacolul invariabil al persecuției îmi dă fiori reci; căci mă înspăimântă o dramă cu un singur motiv. Aceiași lipsă de libertate și în celelalte provincii; numai că variațiile peisajului dau iluzia unui joc istoric.

Imi place 'n clipele de tristețe să măresc intensitatea acestora, lunecând spre depărtările neamului și să mă chinuesc scufundat în durerile lui. Iubesc blestemele aruncate dealungul veacurilor de acest popor și mă 'nfioară resemnarea, gemetele și toate jelaniile consumate 'n umbră.

Nu aveți momente când *auziți* trecutul nostru, când tot ce a trăit acest neam se actualizează în voi și se subtilizează într'o muzică de monotone lungimi orientale, în tărăgăneala melancolică a melodiilor noastre populare? Nu vă arde uneori ca o otravă toată seria umilințelor îndurate și nu trozniesc în voi toate dorințele de răzbunare, acumulate în sute de ani?

N'a înțeles nimic din problema României, acela pentru care ea nu este o obsesie dureroasă. Viziunea lucidă și amară a trecutului ei, trebue trăită până la ultimele consecințe pentruca să ne putem da seama de sensul unei mari meniri. Pierdut este acela pentru care retrăirea destinului nostru nu este o răspântie în viața sa

Academia Socialistă Română
BIBLIOTECA CENTRALĂ

și un prilej de tragedie. Nu este naționalist acela pe care nu-l chinue până la halucinație faptul că noi românii n'am făcut până acum istorie, ci am așteptat să *ne facă istoria*, să ne dinamizeze un torent transcendent ființei noastre; nu este naționalist acel ce nu e frământat de limitarea fatală care închide România în cercul și fatalitatea culturilor mici, a acelor culturi cari n'au curajul să se învârtă în jurul propriei lor axe: nu e naționalist acel care nu suferă infinit că România n'are misiunea istorică a unei culturi mari, imperialismul politic, megalomania inerentă și voința nesfârșită de putere, caracteristice marilor națiuni precum nu e naționalist acel ce nu dorește fanatic saltul transfigurator.

România nu poate fi iubită naiv, neproblematic, pătruns de exigențele unei iubiri evidente, fiindcă nu este atât de *evident* că România trebue iubită. Câți dintre acei cari au încercat să pătrundă sensul vacuităților și discontinuităților noastre, a labilității formei noastre de viață și a inorganicității stilului nostru istoric, — n'au mărturisit o viață întreagă disprețul pentru forma românească de existență, o neîncredere totală și un scepticism ironic! Este un semn de aspirație profetică în elanul acelora cari, după ce au confruntat lucid toate ironiile și paradoxele ciudate ale României, nu i-au refuzat acesteia posibilitatea unui nimb, a unei meniri și a unui destin.

Nu e mare lucru a iubi România din instinct; nu este merit. Dar să o iubești după ce ai disperat total de destinul ei, îmi pare totul. Și cine n'a disperat de desti-

nul României niciodată, acela n'a înțeles nimic din complexitatea acestei probleme și acela nu va fi angajat nicicând profetic în destinul acestei țări. Pentru spiritele problematice, cari își dau seama mai mult de umbrele istoriei universale, decât de luminile ei, cari înțeleg că există neamuri osândite și ratări fatale, decadențe precoce și anonimate inevitabile, aderența la direcția internă a unui popor în naștere, nu este un act atât de spontan.

Precum sunt oameni cari iau cunoștință de ei înșiși, cari ating un nivel de autoconștiință, târziu în maturitate, tot astfel sunt neamuri cari se descopăr lor însile după ce biologic au consumat o mare parte din existență. România este o țară biologic matură, ea nu-și poate permite să trăiască, pe planurile spiritului, în formele naive ale acestuia. *Spiritual*, românii n'au fost niciodată copii și nu vor putea fi niciodată.

Intâiul nostru pas istoric trebue să coincidă cu o afirmație de maturitate a spiritului. România a putut vegeta secole, fiindcă nivelul sub-istoric nu cunoaște exigențele imperialiste ale spiritului. Dar acum nu mai are timp. Ori o transfigurare istorică ori nimic.

Cea mai mare parte din culturi își au copilăria lor, cunosc formele aurorale ale spiritului, ating grandoarea în naivitate. Nouă nu ne rămâne altă cale, pentru a atinge un nivel istoric, decât să explodăm cu toată substanța noastră, într'un efort de maturitate spirituală. Cu tot ceeace individualizează esența ființei noastre, cu rezervele neconsumate ale unui neam, să ne ridicăm la un rang istoric, din perspectiva căruia să desprindem în orizonturile noastre contururile unei mari națiuni sau dacă nu voința de afirmare a unei națiuni. Tot ce n'am trăit până acum în viața spirituală să-și găsească o expresie și împlinire și toate rezervele ce trebuiau consumate în decurs de secole să se canalizeze în voința de putere. Misiunea noastră să fie un act de infinită răzbunare. Și în pasiunea pentru creație să ne pedepsim somnul nostru istoric.

România are o situație analoagă Rusiei. Aceasta, în secolul trecut a intrat *deodată* în istorie. Intâia generație de intelectuali a marcat categoric stilul ei cultural. Și cum saltul în istorie, fără continuitatea evidentă a unei tradiții culturale, pretindea determinarea direcției și a finalității vieții naționale, tot secolul trecut n'a făcut altceva decât să desbată problema misiunii Rusiei. Gândul mesianic a fost expresia trezirii din somnul ei istoric. Absența unei logici a deveniri ruseștii a fost motivul care a determinat viziunea iraționalistă în filosofia istoriei din Rusia secolului trecut. Intr'o astfel de viziune, istoria poate să aibă o finalitate și fără imanența unui logos. Mesianismul rusesc a împrumutat dela Hegel doar patosul și monumentalul viziunii istorice, fără să-i accepte raționalismul dialecticii sale. Este de altfel caracteristic tuturor marilor mesianisme, viziunea dinamică și finalistă fără perspectiva raționalistă.

Anomaliile Rusiei, sunt pe plan incomparabil mai redus, ale noastre. La noi, însă, numai după războiu și în deosebi în ultimii ani, problema menirii României, *adică a obligației supreme și ultime față de esența ei* a devenit arzătoare. Un neam care n'are o misiune, nu

numai că nu merită să trăiască, dar n'are absolut nici un sens. Ceeace există în România incontestabil este aspirația mesianică dar nu există o determinare a conținutului acestei misiuni în conștiința publică. Miturile sunt numai în germen. Pentru ca un neam să trăiască sentimentul propriei sale dilatări lăuntrice, trebue să i se aducă în conștiință aceste mituri, să i se determine explicit sensul misiunii sale. Decât, în această misiune, trebue să fie o așa de mare proecție de orgoliu încât incomensurabilul viziunii să mențină o atmosferă mistică. Un mesianism fără mistică e gol și inutil.

România numai atunci va avea un sens în lume când ultimul român își va da seama de specificul și unicul condiției românești. Ce mituri a scos la lumină viața noastră politică de până acum? Când n'au fost platitudini, au fost abstracții goale. Democrația românească n'a creiat nici măcar conștiința de cetățean. România are nevoie de o exaltare până la fanatism. O Românie fanatică este o Românie schimbată la față. Fanatizarea României este transfigurarea României.

Miturile unei națiuni sunt adevărurile ei vitale. Aceste pot să nu corespundă *adevărului*; faptul n'are nici o importanță. Suprema sinceritate a unei națiuni față de sine însăși se manifestă în refuzul auto-criticei, în vitalizarea prin propriile ei erori. Și apoi o națiune caută adevărul? O națiune caută *puterea*.

Misiunea României trebue să ne fie mai scumpă decât toată istoria universală, deși noi știm că trecutul României este *timp fără istorie*.

Oamenii în cari nu arde conștiința unei misiuni ar

trebui suprimați. Fără spirit profetic viața este un joc inutil. Numai în clipa când România se va consuma în flăcările interioare ale menirii sale, ea va înceta să fie întristătoare. Căci dacă Rusia a fost numită sfântă și tristă, atunci România, așa cum a oscilat până acum în nesigura ei viață, nu poate fi numită decât întristătoare. Și întristătoarea Românie va înceta să fie o realitate numai când ceasul ei solemn va bate. Dar ce poate însemna *ceasul solemn* al unei națiuni?

Când o națiune ia conștiință de sine însăși, pentru a-și modifica direcția și cursul existenței sale, când la această răspântie ea înțelege să-și valorifice toate virtualitățile în sensul ancorării în marele ritm al istoriei, atunci se apropie de momentul ei esențial, dacă nu de culmea sa.

Dacă România nu ținteşte în spre momentul ei solemn, dacă tot ce a trăit această țară într'un trecut de umilințe și un prezent de compromisuri, nu se va răzbuna în voința de afirmare și de definire a unui destin, atunci totul este pierdut. In umbră a trăit, în umbră va muri! Dar dacă forțele ei subterane, cari trebue să existe și pe cari noi nici nu le bănuim, vor scoate la iveală o altă Românie, cu alte conținuturi și cu alt contur? Nu vom fi atunci îndreptățiți să așteptăm splendoarea unui destin, ce în trecut nici măcar în transparența iluziilor noastre nu ni s'a revelat?

Vitalitatea României va trebui să-și găsească odată o expresie, deoarece ne-am înjosit prea mult în trecutul și prezentul nostru pentruca într'o explozie să nu ne trăim o adevărată metamorfoză. Am fost totdeauna

pesimist când am vorbit de România; dar cred că viața este destul de irațională, ca să înfrângă un ireparabil al istoriei și al destinului nostru. In momentul când aș fi convins că posibilitatea unei *schimbări la față a României* este o iluzie, din acel moment, o problemă a României pentru mine n'ar mai exista. Intreaga noastră misiune politică și spirituală trebue să se reducă la voința încordată a unei schimbări la față, la trăirea exasperată și dramatică a metamorfozei întregului nostru stil de viață. Dacă înțelepciunea seculară, care spune că istoria nu face salturi, ar avea dreptate, atunci ar trebui să ne sinucidem cu toții pe loc. Dar instinctul, pasiunea și elanul nostru profetic, dela toți pot să învețe ceva numai dela înțelepți nu. Existența noastră nu poate primi un sens decât dela un salt, dela un salt definitiv și esențial.

O voință totală de transformare n'a existat niciodată la noi, nemulțumirea cu destinul și condiția noastră n'a depășit forma aproximativă a unei atitudini sceptice. Scepticismul este întâia treaptă în scara unu proces de transformare, este întâiul element care ne dă conștiința destinului nostru. Prin el, putem fi în afară de noi înșine pentru a ne măsura forțele și a ne determina o poziție. Superficialitatea noastră derivă din a nu fi putut depăși această primă formă, din a ne fixa în spectatori comozi ai inerției noastre, din a ne fi gustat ironic agonia. Românul își zeflemisește propria lui condiție și se risipește într'o auto-ironie facilă și sterilă. M'a revoltat totdeauna absența dramatismului în trăirea destinului nostru, m'a durut această indiferență spectaculară, acest perspectivism exterior. Dacă toți împreună am fi suferit intens de dezastrul nostru, dacă am fi desnădăjduit organic de neînsemnătatea noastră în lume, cine știe dacă prin acele mari conversiuni morale ce se întâmplă numai pe culmi, astăzi n'am fi trecut pragul istoriei? Românii n'au devenit până acum pozitivi și creatori, deoarece în procesul de auto-depășire și de auto-negație ei n'au urcat decât o singură treaptă. Va trebui o nebună intensificare a ardorii noastre, pentruca viața să devină foc, elanul nostru vibrație infinită și toate ruinele noastre simple amintiri. Ar trebui cu toții să ne gândim solemn la această realitate: *România este o țară fără profeți*, adică o țară în care nimeni n'a trăit realități viitoare ca prezențe efective, ca actualități vii și imediate, în care nimeni n'a vibrat de obsesia unei meniri. Și ar trebui ca în acest gând solemn să jurăm a fi altfel, să ardem într'un fanatism orb, să ne înflăcărăm într'o altă viziune și în noi gândul unei alte Românii să fie singurul nostru gând. A continua consecvenți liniei istoriei noastre, este a ne deștrăma într'o formă atenuată de sinucidere. Nu vorbesc numai de schimbarea unor forme politice, ci de o transformare în temeliile vieții noastre. Va trebui să renunțăm la lucidițăile cari ne revelează atâtea imposibilități pentru ca orbi să cucerim lumina de care ne-au înstrăinat aceste lucidități.

Nu știu dacă trebue să ne bucurăm prea mult că istoria presupune existența națiunilor ca unicul ei mijloc de realizare și că devenirea își justifică substanța în conflictul dintre ele. In tot cazul, entuziasmul pentru

structura pluralistă a istoriei îmi pare fructul unei viziuni nu prea adânci. Dar, în definitiv, ceiace ne interesează şi ne doare sunt stările de fapt cari ne determină condiţia şi cari din perspectiva istoriei ne prezintă naţiunea ca un absolut, chiar dacă o viziune trans-istorică ne descopere nimicul ei.

Vrând-nevrând, totul, afară de sfinţenie, s'a făcut prin naţiune. Nu că aceasta le-ar fi dat naştere prin nu ştiu ce forţă creatoare, dar există un indefinibil al apartenenţii noastre, care ne integrează în devenire şi determină sensul concret al creaţiei.

Este un fapt verificat încontinuu, că detaşarea de naţiune duce la ratare. In ce om, spiritul a putut câştiga o autonomie atât de sigură, pentruca deslipirea de forţele telurice şi de atracţiile iraţionale, să-i permită o respiraţie proprie? Din moment ce am acceptat cu toţii să ne compromitem în istorie, trebue să-i recunoaştem acesteia toate ireductibilele, toată imensitatea de fatal şi să-i facem jocul cu o repartizare arbitrară a pasiunii şi a disprețului.

Am căutat cu frenezie umanitatea şi n'am găsit decât naţiuni şi cu cât le-am înţeles mai bine cu atât umanitatea mi s'a părut mai vaporoasă, mai îndepărtată şi mai îndoelnică. Nici o naţiune nu verifică sensul ideal al umanităţii, fiindcă fiecare vrea să i se substitue. *Şi o naţiune nu este mare dacă nu încearcă să se substitue umanităţii.* Ce-ar fi Franţa dacă nu şi-ar fi trăit naţionalul ca universal, specificul ca uman, defectele ca excelenţe, insuficienţele ca virtuţi? Franţa este atât de împlinită în sine şi mai cu seamă pentru sine, încât

istoria ei îi dă dreptul să se dispenseze de istorie. Pentru orice francez, Franţa este lumea. Sentimentul acesta caracterizează toate naţiunile mari; prin el au ajuns la monopolul istoriei.

S'au înregistrat până acum zeci şi sute de popoare; dar câte din ele au devenit naţiuni? *Un popor devine naţiune numai când îşi un contur original şi îşi impune valorile lui particulare ca valabile universal.* A vieţui numai ca popor înseamnă a înregistra istoria; ca naţiune, te înregistrează istoria. Colectivităţile umane cari au rămas numai popoare, n'au trecut cu mult peste biologie, peste rezistenţă pasivă şi peste acele valori *patice*, crescute din neparticipare. Procesul prin care un neam câştigă un contur este o violentare continuă, un vulcanism biologic, ornamentat şi justificat de o întreagă eflorescenţă de valori specifice. Că un popor are tradiţii, simţire comună, nu dovedeşte nimic pentru urma pe care o va lăsa în lume. Numai în clipa când începe să devină o fatalitate, adică să fecundeze şi să distrugă, îşi învinge nimicul condiţiei exclusive de popor. Ceiace a fost Franţa pe vremuri şi astăzi Rusia, Germania şi Japonia, îmi pare a defini elementele acestei fatalităţi şi voinţa de a deveni naţiune.

Oricât ar vrea orgoliul şi furia mea să integreze România cât de puţin în acest joc de forţe, trecutul şi prezentul o exclud şi va trebui să ne-o reveleze altcum pentru a nu fi osândiţi la o periferie, pe care n'o accept, care e dureroasă şi sfâşietoare. Avem toate elementele cari sunt admisibilie ca trepte, dar revoltătoare ca permanenţe. România n'are nimic original în afară de ţă-

rani, artă populară și peisaj (de care nu e responsabilă). Dar cu țăranii nu putem intra decât prin poarta de din dos a istoriei. Este înfiorătoare atmosfera primitivă, telurică, nediferențiată a acestei țări, îmbâcsită de superstiție și scepticism, amestec steril, blestem ereditar. Toată România miroase a pământ. Unii spun că e sănătate: ca și cum aceasta ar fi un elogiu! Să nu fim noi capabili a deveni mai mult decât un biet popor? Aceasta este întrebarea.

Poetul rus Tiucev, din secolul trecut, plin de tristețe și torturat de viitorul Rusiei, a exprimat într'un vers sfâșietor, un sentiment care mă domină de câte ori mă gândesc serios la România: „Tu vei dispărea în spațiu, o Rusia mea!" Spaima că vom fi înghițiți de forțe ce ne întrec, că ne va lichida timpul și ne va copleși spațiul, că ne-am ratat existența venind prea târziu... Crede cineva că este aceasta o teamă nelegitimă? Este un anti-român acel ce nu se teme ca nu cumva istoria să se facă peste noi, precum este un trădător acel care acceptă trecutul și prezentul României. Și este un trădător față de tot ce trebue să devină această țară, față de istoria ce n'o avem încă, față de un viitor căruia n'avem curajul să ne mărturisim. Numai revolta organizată poate dinamiza și scutura o țară, pe care nu o vrem anemică prin sdartă. Căci trebue să se știe că România nu este o națiune, în sensul conceput de noi. A avea semnele ei exterioare, a îndeplini condițiile unui naționalism oarecare sau a corespunde unei definiții plate, nu înseamnă absolut nimic. O națiune își legitimează existența prin lupta pentru o ideie istorică. Mesianismul nu înseamnă

decât lupta și suferința pentru realizarea unei astfel de idei. Voința de a face istorie trebue să derive din rădăcinile biologice ale unui popor, să circule în sânge irezistibilă pentruca să poată alimenta o sumă de valori, pentru cari luptă. Că sunt atâtea popoare și așa de puține națiuni, se explică prin faptul că deși multe din ele își simt biologic chemarea, ele nu se pot realiza într'o sumă de valori și nici nu le pot, la rândul lor, realiza pe acestea. Spaniolii, deși aveau atâtea presupoziții ale unui mesianism, n'au creiat totuși o ideie spaniolă de cultură și nu s'au putut realiza decât temporal. Dela Sf. Tereza și până la Unamuno ei au desfășurat și s'au consumat în pasiuni individuale, fără să fie cuceritori și să determine un stil în cultură. Conquistadorii n'au fost din păcate, cuceritori ai spiritului. Spaniolii, acest popor extraordinar, n'au reușit să se realizeze ca națiune și deși iubesc Spania — poate tot atât cât Barrès sau Montherlant — sunt obligat să recunosc că este una din decepțiile devenirii.

Există o ratare a țărilor, nu numai a indivizilor. Și ratarea se exprimă în satisfacerea cu un rol mediocru, cu o respirație lipsită de amploare și un ritm lent. Am crezut totdeauna că mediocritatea strivitoare a României nu poate fi învinsă fără voința de a face istorie, care la rândul ei, n'are un sens, fără un ethos, un stil și o formă nouă de viață. *Un mesianism efectiv interiorizează axa istoriei în substanța unei națiuni.* Aceasta înseamnă că, dacă o națiune nu se crede necesară, mai mult: indispensabilă mersului universal, n'are drept să trăiască sau e superfluă. Trebue să recunosc — ca

unuia căruia destinul României i-a albit multe nopți — că noi n'am făcut aproape nimic pentru a nu fi superflui. Ne-am mulțumit cu puțin, mândri de a nu fi nimic. Gloria, care este o adevărată categorie a istoriei și nimbul forței, pare a nu ne surâde deloc. Dar tot ce trăește în istorie și pentru istorie și nu cunoaște gloria, este pierdut.

Ceiace-mi pare o evidență, este că nu pot să accept o Românie mediocră, domoală, resemnată, înțelegătoare. Și nu este destul a crede, că refacerea morală și materială ar însemna un progres efectiv. O Românie cinstită și ordonată nu înseamnă absolut nimic, dacă dincolo de confortul moral și material nu se elaborează frenetic o expansiune a atâtor forțe ascunse, pe cari nu avem dreptul să nu le bănuim. Spre marea mea revoltă, naționalismul nostru a conceput România viitoare ca un fel de Elveție. Ordine, cinste, moralitate și numai atât. Dar dacă România nu-și poate găsi nici un sens de dominație în lume și nici măcar în Balcani, dacă misiunea ei se satisface în ordinea internă și apărarea granițelor, iar ideia ei istorică în cultivarea unui așa zis specific național, care a tolerat constanțele reacționare ale sub-istoriei noastre, — atunci mai bine să ne disolvăm în agonia prelungită în care ne complacem.

România e geografie, nu e istorie. Înțelege cineva acest tragic? O țară are valoare numai când devine oproblemă pentru alții, când numele ei înseamnă o atitudine. Cu toții știm ce înseamnă Franța, Anglia, Italia, Rusia și Germania, dar nu știm niciunul ce înseamnă România. Nu știm ce este România, dar știm perfect ce nu este. Și specializându-mă în absențele ei, am descoperit infinitul de care are nevoie pentru a fi ceva.

Zi și noapte românii discută despre România. Dar trebue să recunosc că am descoperit prea puțini, pentru cari ea să fie o problemă serioasă, un crez și un destin. Întâlnești prea des o viziune mediocră a României și lipsa de profetism național pare a fi unul din defectele naționalismului nostru.

Vom rămâne mai departe condamnați a reface căile altora, a ne mulțumi cu un rost biologic, vom rămâne noi numai popor? Pentru istorie încă nu există o națiune românească, fiindcă o mie de ani n'am tulburat cu nimic liniștea lumii, iar astăzi neliniștea globului ne sperie, în loc s'o mărim. Să fim un popor „înțelept"? Mai bine atunci prăbușirea. Viitorul va arăta în ce măsură ne vom nega constanțele noastre inutile.

Poporul, considerat în sine, nu este un fenomen spiritual; prin națiune el participă la spirit, care și ea întrupează istoric valori spirituale, fără să fie, în esența sa spirituală. Orice neam se caracterizează printr'o atașare de cosmic și înglobează în existența lui, o sumă de elemente pre-culturale. Toate avantajele și dezavantajele existenței lui derivă din proximitatea de *originar*. Asigurându-și o pulsație vitală mai mare, se distanțează de un sens spiritual. Un popor ajunge purtătorul unei idei numai întrucât devine națiune sau este. Ca popor existăm de atâta vreme. Ardeleni; munteni; moldoveni etc., nu se poate spune că n'am mocnit, în

secole de opresiune, pentru o solidaritate românească. Dar chiar viziunea lor — în mod explicabil — n'a depășit elementele definitorii ale unei existențe populare. Națiunea este un nivel superior al poporului; numai la rangul ei un neam câștigă elanul agresiv și acea ofensivă fecundă, care este marca unei individualități bine definite.

Bavarezii, saxonii, prusienii și celelalte fragmente germanice vor fi reprezentat, în existența lor izolată și quasi-autonomă, mai bine imediatul poporului german, elementele lui primordiale și vigoarea inițială. Dar numai ca popor, germanii ar fi fost condamnați la un rol periferic. Națiunea scoate la lumină și valorifică disponibilitățile istorice și înclinările mesianice ale unui popor. Elementarul existenței populare se orientează politicește prin instinct; numai națiunile au ridicat politica la rangul de artă. Un popor care n'are instinct politic ratează în drumul spre națiune. Și ce înseamnă instinct politic? Pornirea nereflectată de afirmare, de afirmare ca atare, nepreocupat de stavila valorilor; forța și triumful ca finalitate, în afară de restricțiile eticei; dorința de primat și de unicitate; cultul pentru organizație și formele obiective. Instinctul politic devenit artă, canalizează toate energiile în vederea obținerii unui câștig maxim. Națiunile cu mare spirit politic sunt veșnic la pândă. Și mărirea lor o constitue o distribuție egală de luciditate și de agresiune. Fiecare națiune urmărește ridicarea nivelului ei istoric (forță, misiune, imperialism) pentruca la momentul oportun să-și valorifice puterea. Și puterea nu poate fi valorificată decât în de-

trimentul celorlalte „puteri". Toate fricțiunile dintre națiuni devin cu timpul sfâșieri. Atât timp cât vor exista națiuni vor fi și războaie, iar de vor dispare ele, conflictele se vor mări pe rase, iar după rase pe... aștrii.

Se vede că există în om o căutare a suferinții colective. Războiul e o respirație periodică a ființei umane și desigur, expresia ultimă și bestială a soartei omenești, concepută ca o cădere.

Precum un popor tinde să devină națiune, așa națiunea tinde să devină *mare putere*. Și dacă tranziția întâia se face cu mai puține abilități și cu spontaneități ale instinctului, accesul la mare putere în toate formele dramatice ale luptei conștiente. Spectacolul oferit de marile puteri este descurajant pentru ori cine: nu numai pentru acel ce caută o finalitate etică istoriei. O mare putere nu se poate valorifica decât prin dominație. Chiar dacă o națiune ar avea destulă energie pentru a fi *prin sine* o mare putere, ea nu este efectiv decât prin dominație, rezultată din încălcări și cuceriri. Acestea sunt inevitabile, chiar dacă o națiune s'ar mulțumi cu ceeace are. Forța acumulată o mână însă, la revărsări și erupții. Fără voia lor, atâtea și atâtea națiuni au procedat la războaie din pură saturație de putere. Există un *potențial imperialist*, inegal distribuit între națiuni. Ori-ce-ar face, ele nu se pot pune la același nivel, iar inegalitățile, creând o ierarhie de forțe, desvoltă implicit antagonismele și fixează războiul ca un irezolvabil al soartei. Imperialismul nu se poate explica numai prin limitarea spațială a unui popor și prin suprapopulație. O țară care *sufere* de im-

perialism, cucerind toate teritoriile de care are nevoie nu încetează totuşi a fi imperialistă, deoarece orice imperialism autentic se leagă de sensul şi de devenirea unei naţiuni. Roma antică a putut stăpâni tot ce a vrut aceasta n'a împiedicat-o să fie totdeauna imperialistă. Şi a fost prin direcţiunea specifică a istoriei sale. Imperialismul de circumstanţă este nerevelator şi el nici nu descopere o mare naţiune. Cuceririle mari au în ele o mare doză de gratuitate, de fatalitate inutilă. Cine cucereşte numai fiindcă îi trebue imediat, nu atinge prin fapte o semnificaţie istorică. Tot ceace e grandios şi durabil în istorie s'a făcut sub imperiul unei necesităţi, care n'are nimic comun cu nevoia de fiecare zi a omului. Poate că toată istoria nu este decât o tragedie gratuită...

In lume sunt fericite numai popoarele, cari apar deodată la lumină şi cari se află dacă nu la acelaş nivel în tot cazul, în acelaş *fel*. Inegalităţile aproximative de nivel se atenuiază în urmărirea frenetică a aceleiaşi finalităţi. Naţiunile între ele îşi aranjează tragedia. Ea este însă, incomparabil mai mare pentru popoarele, ce doresc să se cristalizeze în naţiuni, pe când altele îşi dispută întâitatea ca mari puteri, procesul dela popor la naţiune rezolvându-l de mult. Ca să nu fie înghiţite de marile puteri, saltul în istorie le este singura salvare. Altă cale nu există de a învinge inegalităţile de nivel istoric, sursa tuturor conflictelor. Saltul acesta poate fi extrem de favorabil, dacă un popor se avântă în lume pe când altele decad. Spiritual, el poate îndura în comun tragicul decadenţii; îi rămâne, însă, subterfugiul politic, prin care, uzând de deficienţa marilor puteri, el şi-ar putea accelera ascensiunea. Nu este un mare merit a te afirma în vremurile când marile puteri îşi sărbătoresc amurgul. Este chiar o quasi-barbarie, să-ţi trâmbiţezi o vitalitate nesemnificativă, după ce alţii şi-au cheltuit viaţa în sensuri. Barbaria veritabilă înseamnă biologie pură şi poartă nereflectat şi nedrept stigmatele barbariei. Căci ce este barbaria dacă nu un imperialism ce nu serveşte nici o idee? Vitalitatea fără un sens spiritual, cucerirea fără un simţ politic, răsturnarea fără o misiune, fac din barbarie un fenomen de o fecunditate echivocă. Dacă barbaria prepară un gol istoric, în care să apără aurorile şi ca atare peste ea îi creează devenirea un sens, în sine ea nu ascunde nici o adâncime. Afirmarea popoarelor istoriceşte tinere, trebue să afecteze forma exterioară a barbariei, dar explozia debordantă de energie să ascundă cultul germinal al unei idei, pasiunea de individualizare prin tr'un sens spiritual. Altcum aurora lor nu este demnă de decadenţa altora.

CAP. III.

GOLURILE PSIHOLOGICE ŞI ISTORICE ALE ROMÂNIEI.

Dacă s'ar putea dovedi că posibilitățile sufletești ale românului nu întrec cele arătate în trecut și că viitorul nu va scoate la lumină fețe ascunse ale sufletului românesc, atunci orice încercare de a pune o piatră la temelia României de mâine, ar fi zadarnică. O țară nu se naște și nu crește din afară, ci din condiții lăuntrice. Chiar dacă acestea se supun unor tipare formale, determinantele psihologice specifice nu impun mai puțin o marcă și o individualitate. Rosturile devenirii unei țări își au atâtea rațiuni în psihologia poporului respectiv! Și dacă psihologicește nu pot fi explicate formele sociale, cristalizările obiective ale soartei unui popor, se pot totuși înțelege golurile, insuficiențele, latura negativă a unui destin.

Există un *viciu substanțial* în structura sufletească a românului, un gol inițial din care derivă seria de ratări ale trecutului nostru. In începuturile românești, n'a existat un suflet *format*, deoarece un popor se descopere sieși și lumii într'un proces îndelungat, ci numai dispoziții, virtualități cari în totalitatea lor, pot arăta sensul unei revoluții și a unui destin. In potențialul psihic al poporului român trebue să existe o inadecvare, o neconformitate în surse, cari iau un contur de deficiență substanțială. Pe când la atâtea popoare, a existat o spontaneitate în germene, o iradiere activă în începuturi, o explozie nestăvilită, forma românească de viață sufere de lipsa unui dinamism primordial.

Există un *păcat originar* al României a cărui natură nu e definibilă, dar identificabilă în toate golurile trecutului. Necesitatea saltului istoric apare cu atât mai imperioasă, cu cât depășirea și înfrângerea acestor insuficiențe originare, este condiția lansării noastre în lume. Ce este pozitiv și creator în sufletul primordial al României, ne va mâna înainte, oricâte obstacole vom întâlni. Tot ce s'a realizat până acum se datorește unei impulsiuni dinamice, care din păcate, a fost aproape disparentă, față de negativitatea înscrisă în premisele noastre și care ne-a menținut în somnul istoric de o mie de ani.

Deficiențele actuale ale poporului român nu sunt produsul „istoriei" sale; ci istoria aceasta este produsul unor deficiențe psihologice structurale. Particularitatea condițiilor istorice și gravitatea lor, au adâncit numai dispozițiile inițiale și au scos la lumină *an*-istoria noastră. Timpurile „vitrege" prin cari am trecut au fost astfel fiindcă n'am fost destul de tari și de capabili să le înfrângem. Dacă în noi ar fi fost o pornire de a ne individualiza și de a ne afirma categoric am fi învins vitregia vremurilor de mult, așa cum au făcut toate popoarele „mari" ca destin iar nu ca număr. Un popor contează prin număr; dar mult mai mult prin forța lui agresivă. Problema populației devine tragică dacă

descreşterea indică o deficienţă biologică. De aceia un popor tânăr cu populaţie redusă, dar în creştere, este mai creator şi mai temut decât unul mare în descreştere. Instinctul combativ şi militant dă o configuraţie istorică mai accentuată, decât realitatea numerică. Prusia, detaşată de restul Germaniei, poate totdeauna constitui o ţară, care n'ar fi mai puţin temută, cu toată populaţia ei redusă. Prusia singură echivalează tot restul Germaniei; astfel se explică de ce prin hitlerism ea a impus stilul ei de viaţă întregii ţări. In orice formă politică, Germania ar fi totdeauna prusianizată.

Singurul altar în faţa căruia s'a închinat omenirea este forţa. Şi noi ne-am închinat în faţa acestui altar, dar numai pentru a ne umili şi a preamări forţa altora.

Românii au fost totdeauna prea călduţi. Urând extremele şi soluţiile tari, ei n'au prezentat în faţa cursului lucrurilor reacţiunea caracterizată a unei individualităţi, ci au dat ocol evenimentelor, încât toate s'au făcut peste ei. Echilibrul nostru n'a fost expresia unei armonii, ci a unei deficienţe. El nu acoperea nici măcar contradicţii lăuntrice latente, ci liniştea amărâtă a unui suflet nerealizat. De altcum, echilibrul n'are sens decât în epocile clasice ale marilor culturi, când el se naşte dintr'o împlinire internă şi o rotunjime a stilului. In formele minore de cultură, echilibrul este nerevelator şi compromiţător. Nu prin echilibru şi-au deschis popoarele drum în lume. Istoria se face printr'o căutare veşnică şi chinuită, care se aseamănă unei drame şi niciodată unei dibuiri. Un neam trebue să-şi risce nu numai energiile sale, ci esenţa, fiinţa sa. Nerealizându-se

păcătueşte împotriva firii lui, întocmai ca neîmplinirea unui om, care este o sinucidere prin etape.

Românii ar fi trebuit să se gândească la soarele ce apărea şi deasupra ţării lor, şi să fi dat prin fapte un răspuns luminii. O istorie tumultuoasă este recunoştinţa unui neam faţă de înălţimi. *Lumea* nu este o justificare a lui Dumnezeu, *istoria* este, însă una a omului.

Va trebui să vedem care este *specificul naţional* al României, care a ţinut-o o mie de ani în nemişcare, pentru a-l putea lichida împreună cu mândria ridiculă care ne ataşează de el.

„De câte ori privesc ţăranul român îmi place să văd inscrise în cutele feţii sale golurile dureroase ale trecutului nostru. Nu cunosc în Europa un alt ţăran mai amărât, mai pământiu mai copleşit. Imi închipui că acest ţăran n'a avut o sete puternică de viaţă de i s'au înscris pe faţă toate umilinţele, de i s'au adâncit în riduri toate înfrângerile. Oricâte rezerve de viaţă ar dovedi el, impresia nu este totuşi a unei prospeţimi biologice. O existenţă subterană este fiinţa lui şi mersul lui lent şi gârbovit este un simbol pentru umbrele destinului nostru. Suntem un neam care-am ieşit din văgăuni, din munţi şi din văi. Am privit cerul din umbră şi-am stat drepţi în întuneric. Ne-am răcorit o mie de ani. Deaceea numai febra ne mai poate scăpa...

Când va ridica ţăranul român capul în sus? In jos am privit de când ne-am născut.

Critica fizionomică a României îşi are nu numai o raţiune teoretică, ci şi una practică. Existând relativ puţine documente valabile asupra fiinţei lăuntrice a ţă-

rii, toate elementele exterioare ce ne-o revelează trebuesc folosite. In fizionomia țăranului francez, german sau rus, se exprimă atâtea caractere ale istoriei țării respective. Decât, Franța, Germania și Rusia s'au arătat lumii până la orbire, și apoi nici nu sunt culturi populare cum suntem noi, așa că putem cu ușurință să uităm pe țărani când vorbim de ele.

Orice popor ar trebui să tindă la realizarea unei culturi „istorice", și nu populare. Elementele populare trebuesc fie înșumate, fie neglijate. A le considera finalități înseamnă a rata mersul ascendent al unei culturi.

Un popor care n'a creiat decât o cultură populară n'a trecut treapta istorică. Și cum să o treacă dacă orice cultură populară identifică *valorile* cu *etnicul*? O cultură populară este o sumă de creații, cari se nasc din rădăcinele adânci ale sufletului și păstrează aderența la ele, pe când efortul reflectat al spiritului dă naștere în culturile istorice la valori de-și iau sbor autonom în lume. Culturile populare respiră în mituri, în aceste presimțiri de istorie. Ele concep devenirea substanțial și astfel se dispensează de istorie prin eternitate. Progres nu cunosc ci numai transformări; iar din punctul de vedere al autenticității, aceste transformări sunt falsificări. Neavând valoare decât primordialul, suma aceea de elemente telurice și chtonice din aurora unui neam, — culturile populare sunt primitive și reacționare. *Rămân în ele însile.* Rostul unui salt istoric este să le elibereze de propriul lor blestem. Va scoate cineva România din ea însăși? Va ești ea din sine?

Lipsește devenirii Românici un sens ascendent. Schema formală a soartei noastre este orizontala. Ne-am târât în vreme. Popoarele fericite ale pământului sunt irupții și deaceia soarta lor trezește implicit reprezentarea verticalei. Goticul este stilul ascendenții, al elanului vertiginos, dar orientat, al devenirii transcendente. O individualitate se determină după elementele gotice din suflet. Predominarea lor caracterizează pregnanța ei. Elanul unei culturi exprimă prezența internă a patosului gotic. Căci *goticul este verticala spiritului.* Din el derivă, tragicul, sublimul și renunțarea, ca pasiune pentru altă lume. Absența lui te asimilează liniștit și călduț devenirii, aruncându-te pradă timpului. Destinul, ca o lunecare orizontală, este negația goticului și a complexelor de viață născute din el. Neamul românesc n'a trăit subt semnul spiritului gotic. De aici: pasivitatea, scepticismul, auto-disprețul, contemplația domoală, religiozitatea minoră, an-istoria, înțelepciunea, cari constituesc aspectul negativ al specificului nostru național, aspect din păcate central. Așa ne-am trăit noi o mie de ani și așa va trebui să nu ne mai trăim mile ce vor urma.

Numai furia devenirii este vitalizantă. Cine se abandonează ei cu pasiune până la prostie sau până la isterie este imposibil să fie înghițit de timp. Căci o ardoare exaspenată în devenire, te scoate — prin forța patimii — în afară de timp. Aș vrea ca România să zbârnâe de freamăt și din inimă să-și facă un cuptor. Nu există altă scăpare de sub-istorie, adică de timpul nostru pierdut.

Resemnarea noastră de veacuri ne-a făcut înțelepți.

Dacă individual înțelepciunea poate atinge culmi, ea este inerție ca fenomen colectiv. Poporul românesc este cel mai înțelept popor din Europa: dar nu din spirit, ci din lipsă de curaj și de afirmare. „Nu este vremea subt om, ci bietul om subt vremi", este o catastrofă pentru un neam. Și când te gândești că această maximă este un simbol, este cheia destinului nostru! Orice proverb, orice reflexie populară românească exprimă aceiași timiditate în fața vieții, aceiași nehotărâre și resemnare. Va trebui să nu mai fie jignit acest neam lăudându-i-se atât înțelepciunea! Adevărurile isvorâte din resemnare nu sunt un titlu de glorie. Nici un act istoric nu s'a născut din înțelepciune, care nu poate fi decât sub-sau trans-istoric. Înțelepciunea este negația istoriei, fiindcă ea este distanța de viață, pe când istoria este afirmarea ei. Mai mult: istoria este superstiția vieții, fiindcă ea este vibrația activă și intensă a devenirii. Marile culturi sunt culmi ale timpului.

Adevărurile de fiecare zi ale românului sunt paralizante. Ele tind să răpească omului orice responsabilitate. *Fatalismul este un amoralism al devenirii.* Înțeleg să te mâne fatalitatea individuală și interioară, dinamismul demonului lăuntric, dar este o deviere și o rușine antropologică să-ți pui capul subt timp. Ne-a condus vremea o mie de ani. Aceasta nu spune puțin. Fatalismul neamului nostru este un blestem pe care va trebui să-l lichidăm în fulgere. Până în sâmbure să ne lovească scânteierile lui.

Plaga seculară a României a fost scepticismul. Este într'adevăr surprinzător cum la un popor întârziat a

putut să apară un fenomen caracteristic declinurilor, saturației sau oboselii culturilor. Când energia productivă a unei culturi se epuizează, ne-având ce mai crea, sterilitatea îi dezvoltă un plus de luciditate, care anulează naivitatea și prospețimea. Germanii socotesc pe francezi un popor sceptic. Sunt ei cu adevărat? Față de cultura germană, pe care o definește o *monumentalitate virginală*, cultura franceză amestecă într'o mare seriozitate a spiritului grațiile și ironiile inteligenții, încât pentru un ochiu nesensibil la nuanțe, ea se prezintă ca un joc inutil, ca o sumă de gratuități. Există în Franța un scepticism al inteligenții, rezultat din rafinamentul și excesele acesteia, dar nu există un scepticism legat de structura spiritului francez. Iar în ce privește zona afectivă, lumea volițională și complexele elementare ale sufletului, scepticismul nu le-a afectat niciodată. Un suflet sceptic nu este creator, fiindcă orice scepticism structural presupune isvoare secate, sterilități originare. Scepticismul francez a fost totdeauna o spumă a inteligenții și un lux al inimii; el n'a avut aderențe organice la străfundurile sufletului francez. Scepticismul românesc — superficial în întinderea și natura cuprinderii sale — este totuși adânc prin înrădăcinarea în sufletul popular. Mult mai organic decât cel francez, el ne-a fost și mai fatal. In premisele ființii noastre și-au întipărit îndoielile cangrena. Nu este adevărat că împrejurările defavorabile ale trecutului nostru au adăugat condiției noastre acest *doliu permanent* — scepticismul. Ele l-au adâncit numai; căci este imposibil ca împrejurările exterioare să

fi creat ele însăle dispoziții atât de esențiale. Destinul nostru mizerabil ne-a actualizat toate îndoielile în germene, toate virtualitățile sceptice, toate posibilitățile de ratare. Soarta noastră a fost favorabilă tuturor tendințelor negative ale psihologiei românești. Nu se gândește nimeni la acest fapt: ne-am desvoltat pe deandoaselea. Un destin pe dos.

Scepticismul este extrem de interesant ca pauză în cultură, ca recreație a spiritului după epocile constructive. El exprimă atunci dorința unei respirații irresponsabile a spiritului, a unei complaceri în propria lui inutilitate. Dar este întristător scepticismul teluric și subteran al României. Un scepticism suferind, chircit, lipsit de drăgălășie și de eleganță. Abandonarea pasivă soartei și morții; necredința în eficiența individualității și a forței; distanța minoră de toate aspectele lumii, au creat acel blestem poetic și național, care se cheamă *Miorița* și care alături de înțelepciunea cronicarilor constitue rana neînchisă a sufletului românesc. Mai vin apoi doinele ca să dea vibrația lor tânguitoare — și totul s'a sfârșit.

In momentul în care Românul va câștiga *gustul devenirii*, va învinge — prin forța lucrurilor — îndoielile inimii. Căci din îndoielile ei se alcătuește scepticismul nostru; o inteligență blazată i-a oferit numai verificări și ilustrații teoretice. Trecutul României mă face sceptic prin scepticismul său. Nu văd în el o justificare mesianică. Mă gândesc, însă, ce singular s'ar putea individualiza România în lume, dacă învingându-și materialitatea și greutatea obscură din scepticismul

său, într'o realizare superioară de viață și-ar exploata îndoielile ca eleganțe și ornamentații ale spiritului său, ca o coroală crepusculară a inimii! Conversiunea negativului în pozitiv este un fenomen pe care Hegel l-a justificat în logică. N'o vom putea realiza noi cu atât mai mult în istorie? *Saltul istoric* — această mare așteptare a României — *nu este decât fenomenul a*ceștei conversiuni. Invingerea laturii ei negative înseamnă lansarea în lume, intrarea în pozitivul istoriei. Procesul dialectic al României este mântuirea ei. Dacă omul are un destin eroic, resemnarea este un viciu. In fond ne desumanizăm, resemnându-ne. Cum de-au putut exista patrioți care să facă din resemnarea noastră seculară o virtute? Să fie chiar atâta inconștiență în entuziasm? Pe când renunțarea este un act de autonomie a spiritului, fiindcă este un *refuz activ* al lumii, resemnarea este o inerție a sufletului, abandonat unui prizonierat cosmic din lipsă de tensiune lăuntrică. Renunțarea are totdeauna o valoare religioasă; resemnarea numai una psihologică. Renunțăm la ceva; ne resemnăm *în fața* a ceva. Orice resemnare este un jug domol, o ofensă adusă elanului prometeic al spiritului. Renunțarea pleacă din haosul și demiurgia inimii; resemnarea din golul ei. Toți istoricii României — implicit sau explicit — sunt de acord că resemnarea a fost nota intimă a sufletului nostru în decursul marei noastre an-istorii. Oare atâta vreme de durere să-i fi convins pe români că nu mai au nimic de făcut, de s'au abandonat cu voia și fără voia lor? Dar resem-

...narea nu va putea fi înfrântă decât după ce toți românii se vor fi convins că *totul* este de făcut.

Multe popoare au făcut haz de propria lor condiție; auto-ironia nu lipsește la nici un popor chinuit și oprimat. Este cu toate acestea rar ca auto-cunoașterea să meargă mână în mână cu auto-disprețul, așa cum se întâmplă excesiv de des cu românii. Am fi prea nedrepți cu urgisirea noastră de am vedea în acest fenomen numai deficiență, când el constitue o notă originală de o ciudată semnificație. Nu este popor care să-și prițeapă mai bine insuficiențele și care să simtă o mai rară voluptate de a și le mărturisi la fiecare ocazie. Este o auto-denigrare colectivă, „un sculpat în sân" general, o amarnică luciditate a soartei noastre, cari se nasc la unii automat și fără conflicte, pentruca la alții — la cei puțini — să devină sfâșieri. „A fi român", să nu fie oare o evidență plăcută? Este sigur că poporul românesc are o distanță de el însuși, care indică o particularitate unică la un neam fără conștiință istorică.

Francezul este francez, precum piatra piatră; el *este* francez, fără să *știe*. Și chiar dacă știe, nu-i folosește și nu-i ajută la nimic. Noi *știm* în fiecare clipă că suntem români și ne explicăm toate gesturile și reacțiunile prin condiția noastră particulară. Când, în tot ce facem, plesnesc pseudomorfozele istoriei noastre, simțim o rară voluptate să ne mărturisim dezastrului specific: „Numai în România era posibil", „ce să te aștepți dela o țară ca asta" etc...

Și evreii *știu* până la isterie că sunt evrei, și tot așa

și rușii. Dar evreilor nu le face nici o plăcere această luciditate, la care ar renunța bucuros, dacă nu le-ar trezi-o toți, dar absolut toți, ne-evreii. Nici un evreu nu-ți iartă că *știi* că e evreu. Individualizat în lume la limită, *hors la loi* rasial, se sfâșie într'un orgoliu dureros. Românii se lichidează în fața lor înșiși, fără niciun orgoliu și autodisprețul de care dăm dovadă cu toții ne încântă fără satisfacții mari, rămânând în limitele scepticismului. La ruși, auto-conștiința a fost totdeauna însoțită de auto-tortură. Asociind condiției rusești, pasiunea pentru durere, ei s'au sfâșiat încontinuu neștiind să se accepte sau să se refuze. Rușii s'au simțit ca o mare fatalitate, nu însă, ca o evidență. Deaceea, s'au călcat ei în picioare la toate răspântiile și nu s'au cruțat niciodată în căutarea vijelioasă a nefericirii. Acest popor suplinește râsul prin rânjet, delicatețea prin avalanșe lăuntrice, nuanțele prin cascade. Rușii n'au înțeles niciodată cultura în sine, ca un sistem de valori autonome, ci căutând ontologicul, temeiurile originare ale firii, au ajuns să asimileze cultura unui „simbolism" de forme artificiale, care închid accesul firii. „Rusia" este cea mai mare criză a culturii moderne. Existența ei ne-a convins că Apocalipsul nu este numai un capitol în Biblie.

În proporții mai mici, noi românii ne-am simțit totdeauna anormalul soartei. Dacă sângele nostru ar fi fost animat de o pasiune mai violentă, dacă o febră puternică ar fi evaporat apa din el, tragedia ne-ar fi dat o rară proeminență și o sgudiuire extrem de fecundă. Auto-disprețul presupune totuși un amar și o

nemângâere, cari configurează specific România. Când te gândești la celelalte țări mici, cari n'au făcut nimic și se complac în inconștiență sau într'un orgoliu vid, nejustificat, atunci nu-ți poți reține admirația pentru luciditățile României, căreia nu-i e rușine să-și bată joc de ea însăși, să-și scuture neantul în auto-dispreț sau să se compromită într'un scepticism dizolvant. S'ar putea ca odată conștiința laturilor negative ale României, printr'un adevărat miracol istoric, să o elibereze de multiplele ei complexe de inferioritate. Ea și-a dat seama de neantul său că nici o țară din lume. Atâta luciditate este un titlu de glorie, dacă alcătuește un stadiu și este o rușine ca permanență sau înfundătură.

Mulți români, nesfârșit de mulți români, mărturisesc zilnic că România este ultima țară din lume. Multora le dă această afirmație o satisfacție rece și indiferentă. Dar nu se poate ca pe unii să nu-i doară și nu se poate ca în viitor să nu-i doară pe toți. România va fi mântuită când pe toți ne va sfâșia soarta, când ne vom sfâșia cu toții pentru ea. Defectul auto-criticei noastre este de a nu fi avut nimic dintr'un patos religios, de a nu fi făcut din mesianism o soteriologie. *Dacă problema misiunii noastre nu va deveni o doctrină de mântuire, suntem pierduți*, adică ne vom pierde în noi înșine, fiindcă lumea nu ne-a avut niciodată. Ceiace spunea un lăutar țigan unui cerc de români: „aveți noroc cu noi, că de nu ați fi ultimii", definește o situație reală nu o exagerare trivială. Dacă România nu va face istorie va rămâne ultima țară din lume, așa cum e trăită

de cetățeanul imbecil de fiecare zi. Trebuia să ne fi trăit religios drama noastră românească, pentru a ne mântui de atâtea păcate naționale. Românii sunt prea transparenți lor înșile. Puțini oameni vor exista cu mai puțin mister sufletesc: o inimă deschisă lumii în cea mai perfectă familiaritate. *Intimitatea lirică cu ființa* definește sentimentul de viață al românului. Cum se explică totuși că nu este țară în care literatura rusă să se fi bucurat de o circulație mai generală? Să ne fi mânat oare golul nostru în spre complexitatea sufletului slav, cu toate atracțiile unei compensații sau oare capriciul nostru să fie flatat, în analogiile lui exterioare, cu iraționalul psihologiei rusești? Cineva spunea că românii iubesc romanele lui Dostoiewschi numai pentru *desmățul* din ele. Într'adevăr, *capriciul exterior* și complexitatea de suprafață, atât de specifice sufletului românesc, sunt furate numai de teatralul dramei rusești, numai de aparențele tragediei interioare. Românii au desigur mai puține luminișuri decât francezii, dar ascunzișurile lor sunt departe de a-i apropia de firea turmentată a rușilor. Desmățul este climatul natural al României. Inima noastră ia contur prin linii frânte. N'avem continuitatea pulsației și neavând o linie, ce soartă am putea să opunem altora pentru a genera conflicte? Noi nu suntem *prin* conflicte, nici măcar în ele. Un popor dacă este lipsit de o idee istorică, trebue să aibă cel puțin, un sentiment generator de tragic. Franța n'ar fi fost înaintea tuturor popoarelor în istoria modernă, dacă alături de lumea de valori căreia i s'a sacrificat, nu ar fi avut desvoltat la

paroxism sntimentul gloriei. In numele acestei mari gratuități, a mișcat ea istoria din loc, mai mult decât în numele ideii sau a necesității. Dar pentruca un popor să poată naște din sine, superstiția unei glorii universale, trebue să dispună de dimensiuni universale în suflet.

Lipsa de mister a românului îl face indiscret dincolo de orice margini; spune totdeauna tot ce are pe inimă. Ce-i mai rămâne atunci în ea? Un popor indiscret poate crede în Dzeu? Un individ în nici un caz. Românul nu scapă nici o ocazie, de a-și deșerta inima. Nu pleacă de aici un anumit pustiu al nostru? Există un mare deșert în România.

Orice complexitate sufletească presupune zdrobiri interne, presiuni ascunse ale sufletului, timiditați durabile și taine îngropate. Ascunzișurile sufletești se alimentează din cadavrele propriului nostru trecut. Dece ne vom scoate noi cadavrele în amiază? Ce caută străfundurile sufletului în lumina zilei? Nu există „suflet" decât în noapte. — România nu este o țară luminoasă: ea este o țară subterană, dar fără mari întunecimi. Suntem, poate, prea simpli sau prea limpezi în obscuritățile noastre. Căci nu cred ca România să fie *timidă* cu înălțimile sau adâncurile ei. Din păcate, ea este prea sinceră și prea curajoasă cu golurile ei. Și le acceptă prea des, se disprețuiește pe sine de prea multe ori.

Este foarte caracteristic că un român nu se poate face interesant într'o societate de conaționali, decât etalându-și defectele, insuficiențele. Nu există popor

în lume, care să facă o virtute din faptul de a nu munci. In România, tipul omului inteligent și unanim simpatizat este chiulangiul sistematic, pentru care viața este un prilej de capriciu subiectiv, de exercițiu minor al disprețului, de negativitate superficială. N'am întâlnit om care să aibă o mai slabă aderență la valori ca românul. Decând există România nici un intelectual n'a murit pe o ideie, vreau să spun, că nici unul nu s'a *substituit* vreunei idei. Atitudinile spirituale sunt identificabile aiurea prin *nume:* ne descurcăm în istoria spiritului cu ajutorul indivizilor. Intelectualul obsedat este un monstru la noi. *Indoiala de sacrificiu* este o notă diferențială a românului. Credința în inutilitatea jertfei este așa de organică, încât ar trebui o febră asemănătoare epocei de martiri a creștinismului, pentru a convinge acest popor amărât de sensul spiritual al renunțării. Ne lipsește *pasiunea destructivă* pentru ideal. Nu poți impune o valoare decât pe dărâmături: ruinele indică totdeauna prezența spiritului. Elanul de auto-distrugere care să se nască din dorința de a da lumii contur prin propria lichidare, presupune perspectiva altor lumi și gelozia pe ele, ce naște pasiunea de trans-figurare a lumii acesteia. Românul este consequent numai în luciditatea față de condiția românească. El știe că nici unul dintre semenii lui naționali nu este entuziasmat de soarta lui de român. Și atunci începe mărturisirea deficiențelor proprii, interpretate și scuzate prin vicrile substanțiale ale României. Nici un român nu se simte personal *vinovat*. Toate ratările și golurile și le explică prin vidurile Ro-

mâniei, dezertând astfel dela responsabilitatea individuală. Este drept că schimbarea la față a țării nu se poate face prin eforturi divergente și disparate, ci este necesară o modificare structurală pe bază de orientare colectivă. Dacă *toată* România nu pleacă la drum ca să se cucerească pe sine însuși într'un elan colectiv, indivizii cari vor să se salveze dintr'o românitate deficientă, sunt condamnați mai curând sau mai târziu ratării, neavând la bază, rezistența substanței naționale. Frequența incercărilor de mântuire individuală este totuși simptomatică și ea dovedește ce intensități poate să atingă voința de lichidare a unui dezastru național, inscris în sânge. Până când ne vom mai proiecta golurile noastre în vidurile României?

De-am fi desvoltat o pasiune infinită și de ne-am fi nevărsat ardori ascunse, viața noastră n'ar fi fost o serie de începuturi ratate, aveam și noi reazimul gloriei și mărirea ne era o consolare, iar nu aspirație vagă. N'am interiorizat decât resemnarea și deaceia nu știm ce înseamnă acumulările temporale cu inevitabilele lor declanșări explosive. Nimic nu se creiază în domeniul spiritului fără un anumit grad de *asceză*. Cu cât viața este mai strânsă în zăgazuri, cu atât cresc mai mult elanurile spiritului. Instinctele trebue să ardă subt conștiință. Pasiunile spirituale sunt clocote vitale, cari nu mai servesc viața. Exasperarea biologiei între intensități și deficiențe constitue fundamentul spiritului. Cărei idei i-am servit cu toate forțele vieții, de câte ori ne-am îngenunchiat țările intimii slăbiciunilor spiritului? Asceza este o voință de putere cu resort biologic, dar

cu finalitatea în spirit. Un imperialism pe alt plan, dar cu o agresivitate nu mai puțin violentă. Incordările și vibrațiile ascezei *răzbună* tot ce n'am trăit, tot ce n'am consumat. Românul n'are de răzbunat decât somnolența lui seculară. Individual, n'a refuzat aproape nimic și de acelia este clar cu sine însuși, sincer cu nimicul său. Dorințele neîmplinite sunt sursa dramatismului interior. *Suntem*, numai prin ceiace am acumulat netrăind. Să ne fie ne-istoria izvorul nostru de viață? Fi-vom capabil să creem prin ce n'am făcut? Tot ce s'a creat până acum în România poartă stigmatul fragmentărului. Afară de Eminescu, totul este aproximativ. Nici unul nu ne-am lăudat cu el. Căci nu l-am declarat cu toții, o excepție inexplicabilă printre noi? Ce a căutat pe aici acel pe care și un Buda ar putea fi gelos? Fără Eminescu, am fi știut că nu putem fi decât esențial mediocri, că nu este ieșire din noi înșine și ne-am fi adaptat perfect condiției noastre minore. Suntem prea obligați față de geniul lui și față de turburarea ce ne-a vărsat-o în suflet.

Adâncimea sufletească a unui popor se măsoară după gradul de religiozitate. Pasiunea religioasă exprimă tensiunea unui suflet. Acele neamuri cari n'au cunoscut perioade întregi ale vieții lor dominate cu excluzivism de o religiozitate crescută până la nebunie, sufăr de un nivel interior extrem de scăzut. Nici un popor mare nu *moștenește* o religie și o acceptă ca atare. Ce e drept, latinii, germanii sau rușii, au primit din afară

creștinismul. Decât, ei l-au transformat într'o așa măsură *în ei*, încât se poate vorbi de o *recreație*. Catolicismul roman, protestantismul germanic sau ortodoxia rusească au atâtea aderențe la un fond psihologic individualizat, încât apropierile teoretice evidente nu mai dovedesc nimic pentru sursa lor comună. Precum un popor trebue să dea naștere unui fenomen politic original, așa trebue să-și adapteze o religie la forma lui de viață, până a o face creație națională. O religie este universalistă în intenția ei teoretică: ea nu poate fi însă, în realizarea ei practică, decoarece nici o formă a spiritului nu este vie, decât locală, concretă, adaptată. Practic vorbind, există numai creștinisme. Procesul acesta de adaptare este universal. N'avem să ne gândim decât ce a devenit budismul în China sau Japonia sau numai la culorile locale ale catolicismului în țările latine, unde aparent prezintă o omogeneitate perfectă.

Împlinirea în religie ține de esența și destinul unui neam. Dacă prin ea, nu reușește să-și ridice nivelul istoric, înseamnă că el este steril spiritual. La multe popoare, fenomenul religios este anchiloză, retrogradare, încât teoreticienii de stânga au stabilit o adevărată antimonie între *religie și revoluție*. Care este temeiul reacționar al religiei? Cât este principiu și cât istorie în rezistența religiei la spiritul revoluționar? Teoreticienii revoluționari, nu sunt împotriva religiei dintr'un refuz teoretic a valorilor religioase, ci din cauza opoziției acestor valori la ori ce încercare de transformare totală. *Sentimentul religios este prin*

esență nerevoluționar, iar omul profund religios a fost totdeauna un reacționar. Deplasând conflictele de *aici*, dincolo, el sfârșește cu timpul a fi strein complect de problema socială. Dar nu numai atât. Spiritul religios te întoarce cu fața spre trecut. Unui om care crede în D-zeu, viitorul nu-i mai poate aduce nimic. D-zeu este totdeauna înapoia noastră. Teologia întreagă este reacționară, fiindcă ea nu vede culmi decât în memorial. Pentru ea, timpul este o cădere; pentru spiritul revoluționar, singurul cadru de realizare. Mai mult: pentru spiritul revoluționar, timpul este o Divinitate. In timp se poate face totul. Admițând posibilitatea unei modificări esențiale în temporalitate, spiritul revoluționar cade într'un paradox, care-i constitue tragicul și farmecul său. In timp nu se întâmplă modificări de structură și de esență, el fiind o fluiditate de nuanțe. Timpul actualizează și distruge. Dar în el nu se poate naște o lume esențial nouă. Tragicul spiritului revoluționar consistă în violentarea timpului și a vieții.

Religia, opunând veșnicia în fiecare clipă timpului, paralizează avântul răsturnător.

Obsesia veșniciei îl scoate pe om din viață. Poate că toată religia nu este decât o rătăcire divină a omului.

Dintre formele spiritului, cea religioasă este mai aplecată spre automatizare, inerție. Dacă formele politice se succed și în mobilitatea lor asigură o respirație ușoară și degajată unui popor, religia îl străbate *și* îl învăluе pe toată durata existenții lui, fără primeniri adânci, în modificații pur configurale. De aceia se leagă ea de formele politice și sociale cele mai durabile, pen-

truca atunci când ele se dizolvă, ea să fie incapabilă a se adapta repede la altele în naştere.

Există totuşi unmoment dinamic şi hotăritor, care face din fenomenul religios al unui popor o adevărată forţă vitală şi care este singurul în măsură a-i ridica decisiv nivelul istoric. Când un neam, în începuturile sale, îşi manifestă aderenţa la o religie, fie printr'o convertire, fie printr'o ataşare organică spontană, contactul acela iniţial deslănţuie o vibraţie şi un dinamism, neobişnuite. Este o electrizare insuficient apreciată, aceia născută din contactul devenirii nereflectate a popoarelor europene în formaţie, triburi sălbatice având toate presimţirile de cultură, cu o spiritualitate atât de rafinată cum a fost cea creştină. În zorile fiecărui popor, momentul religios este de o fecunditate unică. Procesul prin care un neam se elaborează prin religie în aurorile sale, este elementul care scuză păcatul reacţionar ce defineşte cu timpul fiinţa religiei. Un popor care n'a cunoscut în începuturile sale tensiunea şi fiorul contactului cu religia, nu înţelege nimic din rosturile trezirii din somnul materiei, din semnificaţia întâiei discontinuităţi, a primului salt. Numai în aurora naţională religia este un factor hotărâtor. Se întâmplă foarte rar să fie dinamică şi în alte perioade. Protestantismul d. ex. care a provocat o creştere a *autoconştiinţii* Germaniei şi ca atare o ridicare — dacă nu efectivă şi politică, în tot cazul interioară — a nivelului ei istoric.

Puţine ţări au fost care — ca România — în întreg trecutul lor să nu fi cunoscut alt mijloc de respiraţie spirituală, decât religia. Se poate spune absolut orice despre ortodoxie; un lucru este sigur: de n'am fi avut nici măcar atât, din punct de vedere spiritual, am fi fost tabula rasa. Ortodoxia n'a fost niciodată dinamică; în schimb, n'a încetat niciodată de a fi naţională. Prin ea n'am intrat în lume, dar ea a fost singura care atâta vreme ne-a dat o presimţire a altor lumi. Teza lui Eminescu după care de-am fi fost catolici eram astăzi pe o treaptă de civilizaţie mult mai înaltă, poate fi justă, cu o singură rezervă: poate nu mai eram. Defectele de evoluţie ale României nu sunt de natură religioasă. Dacă nu ne-am mişcat atât timp nu este de vină ortodoxia: suntem *noi*. Ea n'a făcut decât să ne închidă în noi înşine şi să ne vegheze tăcerea sau jalea. Destinul ei are toate caracterele destinului României. Astfel se explică dece a participat ea la aproape toate formele de naţionlism şi dece ea nu poate fi decât naţionalistă. Este, însă, îndoelnic că forţele ei, că sărmanele ei resurse ar putea-o ajuta să dinamizeze o Românie, crescută dintr'o viziune modernă. Ea nu este atât de puternică încât opunându-se nezistenţă să devină reacţionară; este însă destul de slabă pentru a deveni un anacronism.

Ortodoxia ne-a ţinut de cald în decursul secolelor de aşteptare subterană. De mult şi-a pierdut din căldură şi dacă azi e domoală, mâine va fi neutră sau rece. În afară de faptul că nici o formă a spiritului nu reuşeşte să-şi menţină valorile ataşate — o lungă durată — de un fond sufletesc şi acestea se cristalizează autonom, constituind o lume desrădăcinată şi moartă, există pen-

tru deficiențele ortodoxiei, explicația religiozității noastre aproximative. In România sunt mulți oameni cari cred în Dumnezeu; în trecutul nostru cred că n'a fost nimeni să se îndoiască. Numai că religiozitatea românească este minoră, nepasionată, și mai cu seamă, neagresivă. Câți n'au făcut un merit din toleranța noastră și au transformat o insuficiență în virtute! Adevărata religiozitate este fanatică, profetică și intolerantă; ea înseamnă primii creștini, inchiziția și Sf. Sinod al Rusiei țariste. (Deaceia ateism militant există numai în Spania și Rusia). Cine se pătrunde de revelație, nu mai poate tolera nimic în afară de absolutul ei și de realizările lui instituționale. Un om religios — adică unul care-și definește clipele vieții prin religie — este ființa cea mai incomodă, cea mai *in-umană*, din câte se pot închipui. Deaceia, un popor religios, adică fanatic, profetic și intolerant, chiar dacă este lipsit de capacitate politică, își deschide un drum în lume datorită pasiunii lui religioase. In Rusia secolului trecut, biserica s'a dovedit incapabilă să se adapteze nevoilor poporului rusesc; ea n'a înțeles nimic din tragicul problemei sociale rusești și s'a făcut — împotriva curentelor revoluționare — un instrument al autocrației. Ea a avut, însă atâta energie, încât să nu cedeze și făcându-și din inerție o tiranie, și-a dovedit atâtea rezerve de forță.

Ortodoxia noastră este circumstanțială, atenuată și neprimejdioasă. Stilul nostru religios este labil și gelatinos. Neavând nimic iruptiv, el nu mai poate constitui o *intervenție* în destinul nostru. In viitor, ortodoxia se va târî după România. N'am avut un destin

religios dramatic. Este chiar *bine* să fii ortodox. Nae Ionescu spunea odată că neamul românesc *odihnește* în ortodoxie. Oare nu odihnește mai repede ortodoxia în el?

Creștinismul nostru e pastoral și într'un anumit sens, neistoric. El se desfășură, ce e drept, pe un plan colectiv; dar nu stimulează și nu determină un sens ascendent al comunității. N'are nimic gotic religiozitatea autohtonă. In ea predomină cenușiul picturii bizantine; sufletul nostru religios se îmbracă în oulori afumate. Dacă am fi fost cu adevărat niște credincioși activi, trebuia să fim astăzi mult mai departe în mersul nostru. Dar *pulsațiile in andante* definesc toate domeniile vieții noastre. O *sensibilitate in minor* nu putea să se lege decât cu o gândire statică și cu o viziune pasivă a vieții. Este, însă, reconfortant a vedea cum România încearcă — printr'un instinct al devenirii ei — să-și lichideze pacostea tradițională a spiritului contemplativ. Cine-ar mai putea afirma astăzi că suntem un popor contemplativ? Toți sunt de acord că am fost. Orientarea în spre *politic* a învins plaga unei visări sterile, lipsite de o adâncă interioritate, fără scuza profunzimii și a dinamismului interior. Trecerea dela contemplativ la politic este una din fericitele conversiuni ale acestei țări. De altfel, comparând trecutul cu idealul de viitor, suntem siliți a face o întreagă tablă de conversiuni. De o parte, anchilozele seculare, iar de altă parte, căile de eliberare: tot ce ne-a împiedecat să devenim națiune și tot ce ne va ajuta; elemente cari ne-au fixat în cadrul culturilor mici și cele ce ne vor

salva din el: destin de țară îngenunchiată și accesul la mare putere, etc..

Paralelismul acesta determină rosturile României și sensul ei în lume. Toate elementele cari vor trebui să-i alcătuiască viitorul, constitue o sumă de categorii, constitutive marilor culturi. România va trebui să și le asimileze, să le integreze, să aparțină *lor*.

Distanța lăuntrică de trecutul nostru trebue interpretată în justa ei valoare. Noi nu spunem că strădaniile lui Ștefan cel Mare sau ale lui Mihai Viteazul sunt lipsite de importanță și de un anumit dramatism. Ele n'au depășit, însă, caracterul unei reacțiuni de existență și n'au întrecut, întru nimic, limitele defensivei. Neservind o idee, ele nu pot constitui o îndrumare, iar continuitatea noastră față de ele, ar fi un îndreptar steril. *Un trecut este numai atunci istorie, când ideea pentru care luptă atinge un nivel trans-istoric și este servită de o forță echivalentă valorii ei.* Dintr'o epocă moare tot, afară de ce e trans-istoric. Renașterea sau evul mediu nu ne interesează decât pentru ceiace ne mai pot spune și astăzi; pentru valabilitatea tipologică și sensul lor intemporal. Trans-istoria include tot ce e *actual în istorie*. Dacă perioada romantică nu ne-ar mai fi în nici un fel o *întâlnire* neindiferentă, ea er fi un produs pur istoric, lipsit de un germen fecund. Suma de prezențe a trecutului alcătuește viața istoriei. Rămâne din trecut tot ceiace nu este documentar. Trans-istoria este *în sine*.

Relativismul a transformat devenirea în absolut și a exagerat concretul până la substanțializare.

Anulând categorii și eliminând generalul, a fixat celula istoriei în totalitatea concretă și închisă a perioadei istorice. *Epoca* a devenit monadă, iar *generația*, un grup organic, de o convergență perfectă. In sine, epocile nu sunt universale, dar toate conțin un sâmbure de universalitate. Cele cu adevărat mari, se leagănă în universal. Acest proces nu se întâmplă conștient sau voit, ci naiv și nemijlocit. Epocile mari ale istoriei sunt definite de o naivitate creatoare, deoarece spiritul, în elanurile și eflorescențele culturii, nu s'a detașat de viață în dualitatea caracteristică apusurilor, ci se îmlădie pe ondulațiile vieții.

Nu se poate creia cu conștiința universalității, fiindcă orice creație este un act nemijlocit al spiritului. Când în tine se întipăresc caracterele epocii și cu ele dai expresie unui conținut interior, realizezi o obiectivare ce n'are aderență teoretică și conștientă la însușirile vremii tale. Marii creatori n'au cunoscut *poziția* lor în timp. Creația presupune un infinit fond psihologic, dar exclude un orizont teoretic echivalent. Epocile istorice productive, desfășurându-se în naivitate, se adânocesc în sânul valorilor, ca'ntr'un cerc limitat. Psihologicește, epocile au o repirație îngustă și un ritm sacadat de toate insuficientele. Este indiscutabil că amploarea pe care o atribuim noi viziunii omului Renașterii depășește dimensiunile reale, precum iarăși s'ar putea să nu înțelegem decât fragmentar complexul sufletesc al omului medieval. Interpretările moderne au făcut din Renaștere o lume. Ce e drept, ea este o epocă incomparabil individualizată; numai că, datorită acestei indivi-

dualizări ea nu a putut fi atât de cuprinzătoare pe cât se spune. Ne-am obișnuit a atribui Renașterii și *consecințele* ei îndepărtate sau apropiate. Tot ceiace în baroc sau în romantică, este derivare tardivă din Renaștere, o atribuim acesteia. Reflexele istorice îndepărtate ale unui fenomen nu sunt revelatoare pentru *esența* lui, ci pentru sufletul epocei care își caută analogii trecute în mod inconștient. Că romantica a iubit evul mediu și l-a iubit în felul ei, acest fapt este caracteristic romanticei, identității ei, nevoii de a-și defini afinitățile.

Epocile creatoare sunt mult prea rotunjite în sâmburele lor, pentru a fi prea încăpătoare. Universalismul conștient, căutat, desvoltat până la obsesia cuceririi extensive a spiritului, este un element definitoriu al epocilor de amurg, a acelor epoci de sinteză și de sincretism avide de toate valorile, juxtapunându-le, dar neinsumându-le, alăturându-le steril într'un agregat axiologic. Divergența valorilor este pasiunea alexandrinismului. Sterilitatea spiritului îl face încăpător pentru orice și vizionea retrospectivă, reactualizând lumile de valori ale trecutului, face *contemporană* întreaga istorie. Universalismul exterior al epocilor de decadență dovedește, prin contrast, că orizontul teoretic nu este condiția creației și că excesul de lucidtate descopere un suflet încăpător, dar steril.

Cu cât epocile pe cari le înglobează o perioadă istorică sunt mai limitate ca sferă de valori, cu atât succesiunea lor este mai rapidă. Dinamismul culturii moderne își are explicația în mărginirea excesivă a diverselor epoci și a pasiunii devorante a omului modern de

a epuiza valorile pentru a le substitui. Devenirea istorică își are rațiunea în insuficiența structurală a fiecărei epoci. Chiar dacă epocile sunt închise în ele însile, fiecare are un germen de viață, care se desvoltă și moare, încât limitarea momentelor istorice este o insuficiență organică nesoluționabilă. In această insuficiență trebue căutat motivul substituirei epocilor și a mobilității formelor culturii. Inconsistența tuturor structurilor de viață creiază o fluiditate ce face din căile existenții tot atâtea pierderi de substanță.

Valorile, născute din viață, iau drumul razna și nu se mai pot reîntoarce spre surse. Tragedia mai adâncă a culturii nu se află numai în simbolismul ei, care constituind valorile într'o lume derivată, le îndepărtează de o zonă ontologică, ci în pornirile centrifugale ale spiritului, care începând cu autonomia de viață sfârșește la antinomia cu ea. Cine ar încerca să se descurce în multiplicitatea culturilor, în ireductibila lor complexitate tipologică, n'ar violenta prea mult individualitățile lor, dacă le-ar clasifica din punctul de vedere al soluției față de problema spirit-viață. (A soluției intrinsece, practice, a „atitudinii"). Sunt culturi a căror stil se bazează pe o exasperare a conflictului dintre spirit și viață (cultura indiană, egipteană, goticul european și goticul ca o categorie, mai mult sau mai puțin imanentă tuturor culturilor). Altele, neputându-l învinge, l-au atenuat (cultura greacă întrucât a realizat o armo-

nie mai mult dorită decât efectivă: cultura franceză ca o cultură abstractă, în care spiritul nu se opune vieții, ci numai inteligența; cultura japoneză ca o cultură a grației, etc.). Intreg procesul culturii își are rădăcinile dramatice în elementele *ne-* vitale ale spiritului; istoria nu este decât vibrația din golurile iraționalului. Deficiențele vieții au creat devenirea istorică.

II

La orice temperatură ar fi ridicată și pe mâna oricui ar cădea, cultura românească își are determinate anumite direcțiuni, pe cari nu le poate modifica nici o lume de conținuturi, oricât ar fi ele de variabile și de divergente. Intrucât facem parte dintr'o cultură și suntem integrați procesului ei, activitatea noastră intră într'un făgaș, despre care putem să nu știm nimic, ei nu există totuși mai puțin. Ceiace putem face este să desvoltăm la maximum tendințe imanente nouă, dar nerealizate din toate motivele căderii noastre. Nu ne mai rămâne decât să începem a ne descoperi pe noi înșine.

Toată forma românească de existență este stăpânită de geniul momentului. In zadar am încerca să ne educăm spiritul în spre activitatea constructivă, cu tot ceiace ea presupune ca preparare conștientă și efort susținut. Inspirația de moment este legea noastră. Românul iubește întorsătura, adică inconsequența în procesul lucrurilor. Cel mai mare chin pe capul lui ar fi construirea unei catedrale; tendința lucrurilor în spre înălțime, ascensiunea firii e streină complet geniului

nostru. Turnurile bisericilor românești nu *se sprijină în cer*, așa cum se întâmplă cu cele gotice, ci rezemate pe corpul bisericii, ele par a fi mulțumite că se află undeva aproape de tot, un pământ, de care nu e bine să te îndepărtezi. O catedrală este un răspuns lui D-zeu la toate întrebările cari i le-a pus omului. Ea dovedește că distanța între creator și creatură este departe de a fi infinită și că la urma urmelor, ei s'ar putea întâlni vreodată în înălțimi. Sensul ultim al catedralei este o provocare și o sfruntare adresată Divinității. Sunt turnuri pe cari omul n'a avut curajul să scrie : până când vei mai fi D-zeu, Doamne? Toate operele pe cari omul le-a conceput pentru preamărirea lui D-zeu, sunt o dovadă a mărimii umane, iar nu divine. Profilul unui turn pe un cer în înserări este simbolul tragediei sau infinitului uman.

Făcut-am multe bisericuțe în trecutul nostru, toate triste și mici. Improvizații de credință. Ștefan cel mare și-a exercitat ocazional un sentiment de pietate și ne-a construit pe loc atâtea și atâtea biserici, locașuri minore și amărâte ale dezerțiunii din lume, și nici o construcție monumentală, care să intensifice un sentiment de viață și să-i dea nesfârșitul dramatic și vibrant care năpădește sufletul în orice atmosferă gotică.

Nu numai din cauza năvălirii frequente a hoardelor, ci și dintr'o dispoziție lăuntrică, organică, românii și-au așezat satele în ascunzișuri, în văi nebănuite, în obscuritățile naturii. Comparați acest sentiment de viață, cu acela care a împins semințiile germanice să ridice burguri pe singurătăți de stânci, să-și proecteze

BIBLIOTECA ACADEMIEI

tăria sângelui în ziduri și blocuri de piatră. O tristețe infinită mă cuprinde de câte ori mă gândesc cum o mie și atâția de ani, ne ascundeam prin păduri și munți de frica dușmanului, adică de propria noastră frică. Nu există vrăjmași, ci numai frica din care ei se nasc. Mulți dușmani am vrut să mai avem! Trebuia să fi construit ziduri în jurul nostru, să fi fost și noi o lume, să ne fi clădit destinul în piatră. Așa, n'a mai rămas nimic greu din trecutul nostru. În zadar caut după demnitatea ruinelor. Cetățile Moldovei nu mă consolează ; românii tot în munți fugeau.

Lipsa unui simț ascensional al devenirii, al unui elan constructiv în procesul firii, a făcut cultura românească o *cultură a imediatului*. Toate lucrurile se întâmplă *aici* și *acum*. A te descurca printre contingențe, iată imperativul viziunii circumstanțiale a vieții. *Atunci* și acolo, fie că determină trecutul sau viitorul, constitue un imperiu al necesității, în care amintirea nu poate anticipa nimic, iar pentru viitor, voința nu poate interveni decât ineficace. Românii par a fi înțeles peste măsură ceiace este irevocabil și transuman în ființa timpului și spațiului.

Toate marile culturi s'au născut din lupta biruitoare cu spațiul și timpul. Imperialismul, ca expresia supremă a marelui stil politic, este un dispreț, o ofensă adusă spațiului. A-ți face întinderile sclave, exprimă setea arzătoare și criminală de a supune rezistența lumii materiale. Revolta împotriva spațiului este mobilul secret al imperialismului. Ultimul soldat care servește o idee imperialistă este mai avid de spațiu decât cel mai pa-

sionat geograf. Urmele paşilor soldaţilor romani ar trebui sărutate.

Sau să ne gândim numai la bravarea timpului, la oamenii cari şi-au creiat destinul în începuturile şi pe culmile marilor culturi. Oare aceşti ce au impus lumii un stil de o individualitate unică n'au avut sentimentul unei energii nelimitate, capabile nu numai să escaladeze clipele, dar să înfrângă, să se ridice pe cadavrele momentelor? N'au îngenunchiat ei prezentul şi viitorul, în porniroa de a da naştere la forme noui de viaţă? Marile culturi au creat în *ciuda* timpului. In orice elan el cedează din rezistenţă, încât victoria asupra lui este un indiciu categoric al vitalităţii spiritului.

Ireductibilul şi irevocabilul spaţiului şi al timpului nu sunt cunoscute de *avalanşa*, ca soartă a culturilor mari. Cu conştiinţa fatalităţii timpului nici un popor n'ar fi făcut revoluţii, şi nici războaie n'ar fi purtat, dacă spaţiul ar fi fost atât de eterogen direcţiei lor interioare. Demiurgia culturilor a generat spaţiul şi timpul *fiecăreia*.

Deoarece noi românii nu ne-am încercat în procesul inconştient al luptei cu spaţiul şi cu timpul, nu avem o fizionomie proprie. Nu ne-am impus faţa în forme obiective şi astfel greu ne putem arăta şi greu ne putem face cunoscuţi. Faţă de timp şi de spaţiu ne definim figura. Ea câştigă cu atât mai multe caractere, cu cât suntem mai personali în tendinţa noastră de a ni le asimila.

Defectul României este că a fost prea multă vreme o potenţialitate: a întârziat sistematic să devină o ac-

tualitate istorică. In asemenea condiţii, cum o să-şi poată precisa o fizionomie? Unde e *stilul* nostru? Există un singur oraş românesc, cu o marcă arhitecturală proprie? Am rămas la ţăran şi n'am ştiut că satul n'a intrat niciodată în lume.

Românii au trăit o mie de ani ca plantele. Creşterea vegetală le-a determinat ritmul vieţii lor. Precum pentru o plantă, totul se face peste ea, aşa şi românul; totul s'a făcut peste el: biologia ca şi istoria. Unui popor de ţărani i-a făcut mare plăcere să nu intervină în cursul lumii. Nu există neam care să fie de o mai resemnată abandonare în moarte. Tragedia izvoreşte dintr'un protest disperat şi inutil împotriva morţii; el nu duce practic la nimic, însă se naşte dintr'un sentiment infinit şi duce la alt sentiment infinit. Românii au stat subt moarte, ca subt turci, au acceptat-o. Şi asta înseamnă a-i plăti birul.

Nenorocirea noastră este c'am integrat moartea în ordinea firească şi am primit-o cu duioşie şi fără dramatism. Mai bine ne-am fi dispensat de ea, aşa cum au făcut francezii cari au creat o cultură fără spirit tragic. Dar cine cunoaşte fericirea francezilor, de a fi avut o *superioritate naturală* faţă de moarte? Sunt însă culturi întregi cari din oroare de moarte au ajuns la cultul ei, (cea egipteană de ex.) cari din dureroasa intimitate cu ea au imprimat o direcţiune specifică stilului lor de viaţă şi n'au acceptat-o ca o *evidenţă* a lumii naturale. Românul se simte prea la el acasă, între viaţă şi moarte, şi-şi face un drum plăcut printre *i*reconciliabilele acestea iniţiale. Trăind cu o familiaritate

indiferentă între lucruri cari au greutate numai prin patosul distanței, el și-a redus din fiorii la cari nu-i bine să renunțe spiritul. Astfel, România nu este o țară tragică. De D-zeu, n'am stat nici odată prea departe. Există o literatură populară, cu mai multe povești în cari El se plimbă mai des ca printre noi? Măhnirea, cazna și necazul acestui popor au ridicat multe scări între pământ și cer. Bisericile n'au trebuit să provoace înălțimile.

Ce fioruri trebue să fi cunoscut evul mediu, oamenii din timpul lui, cari făceau cerc cu casele lor în jurul catedralelor? Orgoliul înfrângea pietatea. În jurul bisericuțelor noastre umilința înfrânge credința.

În genere, românii au prea multă umilință și prea puțină pietate față de lucruri. Pietatea este ultima formă a seriozității în fața ordinei invizibile. Când ea infectează un caracter uman și imanent, atunci viața este convertită într'o valoare echivalentă transcendenței. Este ca și cum toate aspectele realității ar fi străbătute de un suflu divin și s'ar împărtăși în diversitatea lor din același isvor absolut. Din pietate se naște un sentiment solemn al vieții. Toate actele se desfășoară și se consumă ca oficieri, într'o gravitate elegantă. Pietatea dă un sens etern zădărnicilor. De aici, farmecul ei discret. Lumea catolică reprezintă atâta seriozitate gravă și atâta responsabilitate istorică, deoarece ea niciuna a îngrijit în sine o pietate activă, cu ceremonialul inerent și cu grandoarea măsurată, cari au asigurat catolicismului o dominație atât de justificată. S'a mai adăugat

spiritul politic și lumea cealaltă a fost bine valorificată în lumea asta.

Umilința te așează totdeauna *subt* lucruri. Prin ea, nu te recunoști nici măcar la nivelul și condiția devenirii curente. Umilința este sentimentul cel mai a-istoric din câte se pot concepe. Refluxul vieții este leagănul ei. Dacă individual, ea poate presupune un spirit detașat, în expresie colectivă, e descurajantă. Umilința este un viciu. Căci răpește atât omului, cât și lumii, farmecul și valoarea.

Una dintre multele cauze ale scepticismului românesc este și influența disolvantă a umilinții, acest sentiment ce ne-a umbrit pe noi românii de când e lumea. Parcă de secole n'am fi opus mizeriilor ce ne veneau dela alte popoare decât răspunsul înțelepciunii pasive a țăranului: „să treacă dela noi". Nu există o ființă mai umană decât românul. Acesta e dezastrul. La orice monstruozitate, țăranul îți va răspunde invariabil: „între oameni se întâmplă toate". Excesul de înțelegere, din fuga de conflict și de dramă. Acesta e și sensul scepticismului, în general.

Românii n'au aproape nici o înțelegere pentru istorie, căreia-i substituie concepția *destinului*. Și ce este ideia de destin? *Logica irationalului*. O direcție interioară într'o lume de contingențe, o fatalitate într'o totalitate de variabile. Pe când, însă, culturile moderne au renunțat la ideia metafizică a destinului, înlocuind-o cu una *psihologică*, noi românii am rămas la sensul metafizic al soartei. Pentru un german sau pentru un francez, destinul nu înseamnă mai mult decât un

ireductibil lăuntric ce ne dă o *formă* în viață. Fatalitatea crește din suflet și rămâne în marginile lui. Dacă totuși depășește sfera psihologică, ea afectează forma unui determinism mecanic, fără baze în ontologic. Românul vede, însă, o sursă universală realității esențiale, care e destinul. Fatalismul este determinism pe baze metafizice.

Ideia de destin are marele merit de a explica toate și nimic. Forța oarbă, care-și are limitele imanente ale unei logce specifice, ne satisface gustul nostru de a căuta o bază ascunsă și generatoare a tuturor continuturilor de viață; ea, însă, nu le poate explica diversitatea și divergența. Exuberanța fenomenală se ridică autonomă peste monotonia soartei. Peisagiul istoric rămâne străin. In momentul în care românii vor abandona ideia de destin, ca realitate subt care omul geme, incapabil de a se mișca, ei vor înțelege istoria și poate i se vor integra.

Suntem un popor prea bun, prea cumsecade și prea așezat. *Nu pot iubi decât o Românie în delir.*

Toți acei cari iubesc poporul românesc mai puțin decât mine — fiindcă ei nu-i iubesc *viitorul* lui — susțin că însușirea esențială și de mare merit a românului este *omenia*. Nu vreau să spun că ea e un defect, dar îmi este imposibil să-i descopăr altceva decât o virtute mediocră, care nu poate fi o culme decât pentru oamenii lipsiți de personalitate. Intr'o lume, în care numai excesul inimii și al inteligenții, frenezia și calculul echivoc, instinctele tari și ipocrizia, pot ajutia o ascensiune, la ce ni-ar putea folosi o cumsecădenie colectivă? Ce este omenia? A da omului ceiace este a omului. Setei mele de conflicte în lumea aparențelor nu-i pot găsi un antipod mai detestabil decât omenia. Dacă i-aș dori Românici să trăiască în pace și la răcoare, m'aș bucura și eu de omenia noastră și m'aș asocia la un elogiu comod și plat. Decât, însă, o bună stare nesemnificativă, mai bine o ruină con brio. Cine nu trăește apocaliptic destinul României nu înțelege nimic din ceiace trebue să devenim. Fiecare ar trebui să ne sfâșiem pe imperativul devenirii noastre.

Când s'ar spune că *ardoarea* și nu omenia este însușirea de căpetenie a României, mi-aș încrucișa brațele și aș aștepta să lunec cu ea automat spre glorie. Sau pasiunea, focul, elanul și chiar tenoarea... Franța este opera entuziasmului, mai mult decât a naționalismului și a clasicismului. De altfel, *pasiunea oarbă* pentru logică, i-a folosit mai mult decât *logica*.

Unii cred că sunt naționaliști dacă flatează stările de fapt ale unei țări și găsesc în istoria ei singurul îndreptar. Sau cum vorbesc ei de „virtuțile tradiționale". Cum de n'au observat că aceste virtuți ne-au ținut pe loc atâta vreme? Nu este bun și valabil ceiace un popor *are* d'n moși-strămoși, ci numai ceiace-l *mână* înainte. Dacă toți românii ar deveni prin minune sfinți și în această stare n'ar câștiga nimic ca forță istorică, aș declara sfințenia unui atentat la edificiul nostru istoric. Tot ce pune România în mișcare este bun, tot ce o ține pe loc e rău. Singura ieșire este un dyonisism al devenirii românești.

Dacă ascensiunea României ar pretinde ideaiuri

meschine şi compromiţătoare, limitate şi anti-umane, ele ar trebui declarate absolute şi perfecte. *Ascensiunea unei fări este singura ei morală.*

„Adevărurile organice" ale unei naţiuni sunt *erorile* necesare creşterii ei. Cum toate fenomenele de creştere au la bază un elan orb, nu vom găsi în ele condiţia prielnică a cunoaşterii. Auto-iluzionările din aurora culturilor indică un proces foarte natural. Luciditatea este o manifestaţie de crepuscul al unei culturi. Oboseala a luat locul creşterii. Atunci începe a se *şti*i. Şi adevărurile nu mai sunt „organice", adică nu şi le mai creiază viaţa pentru uzul ei, ci devin expresii autonome, cari nu mai *servesc*. Faţă de epoca homerică, în care spiritul elin este încă întunecat de somnul materiei, întrevăzând puţine adevăruri într'o trezire încă neconsumată, — epicureismul şi stoicismul, demarcă o disociere a elementelor solidare iniţial, începând cu autonomia spiritului, care creiază *conştient* adevăruri pentru o viaţă pierdută în raţiune. Fiecare cultură îşi are o epocă *de cunoaştere*, care nu coincide cu un moment de înflorire spirituală, ci cu luciditatea ca fenomen colectiv. Un fel de oboseală contemplativă, bazată pe lichidarea naivităţii, acest dar incomparabil al tuturor aurorilor de cultură. De o parte *epoca de naivitate*, de cealaltă, epoca de cunoaştere. Lumea homerică şi sincretismul alexandrin, înseamnă două epoci la antipod. Secolul lui Pericle este epoca de maturitate şi de rotunjime.

Lumea gotică şi istorismul modern reprezintă în plan occidental, acelaş dualism, de aceiaşi semnificaţie şi

gravitate. Clasicismul francez şi romantica germană sunt momente culturale perfecte, culmi de cultură aşezate între epoca de naivitate şi de cunoaştere a Franţei şi Germaniei. Ele au ceva din mireasma deşteptării originare a spiritului şi din parfumul disolvant al lucidităţilor crepusculare. Fecunditatea lor este, însă, departe de a fi echivocă, ea înrădăcinându-se în temeliile unei culturi. In clasicism şi în romantism, Franţa şi Germania şi-au întins o oglindă pentru a se putea adora narcisic. In toate momentele mari de cultură triumfă un Eros spiritual. Este o oglindire în propriul abis de fecunditate şi de iradiere. Cu Schelling, Novalis, Hegel şi Schlegel, Germania s'a desfătat în străfundurile sale şi şi-a pipăit marginile. Romantica germană, mai mult decât oricare alt moment al spiritului european, justifică definitiv, participarea la istorie. Atâta vis al spiritului compensează trivialitatea de secole a gândirii şi a vieţii.

Romantismul german este auto-extazul spiritului infinit.

Procesul „normal" al unei culturi o face să treacă în mod inevitabil prin perioada iniţială a naivităţii. Nediferenţierea şi indiviziunea împrumută culturii într'o astfel de fază, un caracter de *tot* concret. Separaţia de natură este în curs fără ca totuşi cultura să constitue o totalitate autonomă. Câtă *natură* este în cultură indică gradul ei de naivitate. Ritmul ascendent al unei culturi o ridică din pământ, din piatră, din elemente. Progresul în spiritualizare înseamnă o îndepărtare de originar. Autonomia spiritului de viaţă, care devine realitatea

tragică a tuturor culturilor, începând dela maturitatea lor la decadență, înfrânge ultimile urme ale naivității. Cultura are în începuturile sale un ritm cosmic. Cu cât ea se diferențiază mai mult de natură, cu atât ea devine mai a-cosmică. Negația cosmicului își află sursa în elementele centrifugale ale spiritului. Interiorizarea lui este o fugă de viață.

Faza naivă în evoluția istorică a unei națiuni îmbină într'o sursă comună statul, dreptul și societatea. Conștiința statală, juridică și socială nu se autonomizează. Naivitatea istorică are ca presupoziție comunitatea. Despre socialism nu se vorbește decât unde ea nu mai există. Dispariția statului în societate, care este o ideie centrală a socialismului, n'a putut apare decât în diferențierile rezultate dintr'o devenire complexă. Risipirea athosului comunitar a pus problema socialistă. Omul modern nu mai știe care este sâmburele său: națiunea statul, societatea sau dreptul. Inainte vreme era măcar Dzeu care topia în sine toate contradicțiile. In dictatură sau socialism, el caută o simplificare și o formulă, o reducere la un principiu. Pluralismul, în orice formă, nu este o soluție pentru muritori.

Omul s'a simțit totdeauna mai bine în epocile de naivitate. Odată ajuns, însă, într'un ritm în care cunoașterea s'a cristalizat cu un conținut de cultură, el s'a abandonat dramatismului acestei forme de viață și a acceptat riscurile cu necesități firești. Un popor își savurează, la urma urmelor, decadența sa. Cetățenii romani, cari în viciu și beție asistau la ruina Imperiului,

din umbra curtizanelor orientale, nu se gândeau cu nici un regret la vremurile în cari țâțele Lupoaicii erau piatra de temelie al celui mai măreț imperiu.

Românii n'au suferit niciodată de prea multă naivitate. Netrăind prea mult în lucruri, ci mai mult subt ele, ei au avut perspectiva de jos, excesul de luciditate al românilor numai așa poate fi explicat. El n'a fost fructul unei cunoașteri spirituale, cu priveliștea din înălțime, din distanțele spiritului, ci din izolarea noastră subt curentul vieții. Luciditatea decadentă este plantată cu rădăcinile în aer. Orice gen de luciditate este o distanță de ființă.

Naivitatea este un reflex paradisiac în imediat. Datele nemijlocite ale vieții sunt trăite în ele însile și chiar transfigurate în mit, ele se leagă direct de participarea sufletului. Nu trebue totuși să ne imaginăm stilul naiv al culturilor în albastru de Fra Angelico, deoarece naivitatea presupunând originarul, implică un întreg complex de izbucniri primitive și bestiale. Decât, bestialitatea este, în această epocă, irresponsabilă și afectează mai repede un caracter de *prospețime*. Și apoi, etica naivității este biologia.

Că n'am cunoscut delicile naivității, ca o perioadă de cultură, este o dovadă în plus c'am vegetat la marginile istoriei și că o condiție unică definește tragedia noastră. Țăranul român e mai lucid și mai bătrân sufletește decât țăranul italian sau german. Dacă biologicește este superior țăranului francez, el are o maturitate sufletească de care ar trebui să ne întristăm. Țăranul român știe cam prea mult despre viață și despre

moarte, deşi nu înţelege nimic din istorie Ai crede că cine ştie ce experienţă seculară de viaţă intensă cu o tradiţie îndepărtată îl sileşte la atâta îndoială şi amărăciune. Ţăranul bavarez, olandez sau elveţian este un sugaciu faţă de ţăranul nostru. Poate că toţi românii nu suntem decât nişte copii bătrâni. Să ne fi născut din oboseala romanilor şi lacrimile dacilor? Nu este chiar aşa de plăcut a mai adăuga un plus de cunoaştere imensităţii de lucidităţi autohtone.

Ne-au lipsit condiţiile psihologice ale naivităţii. Altcum, nu ne-am putea plânge, căci indiferenţierea organică a Românici a prezentat substratul concret pentru un gen naiv de viaţă. N'am fost noi prea mult *popor* şi prea puţin *naţiune*, mult mai mult *societate*, decât stat? Iar din punctul de vedere al raţionalităţii formelor de cultură, nu reprezintă alcătuirile noastre de viaţă un excedent de iraţional?

Dar dacă ne-au fost interzise deliciile naivităţii, nu ne mai rămâne decât să dăm intrării noastre conştiente în cultură un accent de frenezie necunoscută României. Ar fi un lux pentru spiritul primar al culturii noastre să divinizăm expresiile aurorale ale culturii. Noi trebue să avem în faţă finalităţile esenţiale şi ultime ale devenirii culturilor. Am fost prea mult *popor*. Îndumnezeirea acestei realităţi primordiale a fost tentaţia permanentă a păturii noastre culte. Astfel de excese le-au cunoscut şi germanii, însă le-au corectat totdeauna cu hipostaziarea statului. Dacă un Fichte în timpul renaşterii naţionale germane, găsea în revenirea la popor ca sursă de productivitate iraţională o salvare pentru

Germania şi o eliberare de etatism, Hegel a substituit statul lui D-zeu şi i-a scris o teodicee cum n'a mai cunoscut istoria nici înainte de el, nici după el. Consideraţiile lui despre stat îţi dau fioruri cosmice. Ai vrea, citindu-le, să renunţi la iluzia individualităţei tale, să te asimilezi complect în existenţa statului, să-ţi anihilezi principiul anarhic, să-ţi uiţi că eşti persoană D-zeu n'a devenit actual decât prin Cristos; aşa statul prin Hegel. A vorbi despre stat ca „infinit real", „mers al lui D-zeu în lume", „Spiritul în raţionalitatea sa absolută", „ideia divină pe pământ" etc., este un lucru atât de extraordinar, încât viziunile în D-zeu ale Sf. Ion al Crucii sau paradoxele poetice depre divinitate ale lui Angelus Silesius, îmi par simple banalităţi. Hegel e cel mai mare mistic al Germaniei, faţă de care Kant e simplu profesor iar Boehme şi Eckehart, maeştrii în presentimente. Dialectica lui este justificarea definitivă a iraţionalismului cu o mască raţionalistă.

Hegel vorbeşte la un moment dat despre „viaţa absolută în popor". Acest maximalism organicist are un sens numai întrucât fixează o etapă, în nici un caz o finalitate. Să ne închipuim o Românie în care cultul mistic al iraţionalului forţelor populare ar invada întreaga ţară. O stagnare generală ar fi fatală. Orice cult pentru o realitate deja *făcută* este cauză de stagnare şi de imobilitate. Un tradiţionalism consequent nu duce la nimic, dar mai cu seamă, nu dovedeşte nimic. „Poporul" este o obsesie de care trebue să ne ferim. Şi trebue să ne ferim cu atât mai mult, cu cât n'am fost

sute de ani *România*, ci numai poporul românesc. In ce fel acest neam a putut rezista atâtea secole, fărămițat și neexistând politiceşte, este o poblemă căreia nu-i pot găsi un tâlc valabil. Munteni, moldoveni, ardeleni, au putut conserva o substanță etnică numai întrucât n'au participat direct la istorie. Este singurul merit al pasivității, al sub-istoriei noastre, al aparteneții noastre la destinul mizerabil al culturilor mici. Cum Ardealul a fost tot timpul izolat de restul românității, dacă părăsea anonimatul și lua parte activă — prin revoluții și războaie — la istoria Europei centrale, el ar fi ieșit iremediabil, din orbita Românici potențiale, așa cum exista ea în conștiința tuturora. Acțiunea izolată ar fi fost ineficientă. Ceiace e regretabil — și aici e viciul de bază al României — este că provinciile noastre atâta vreme, n'au căutat o acțiune convergentă și au *amânat* neîngăduit România.

Totul, în trecutul românesc, s'a făcut *anonim*. In zadar încerci să descoperi o realitate vie după acel *nimeni*, care ne ascunde pe toți. Am fost anonimi în anonimat. Așa sunt toate stările preculturale, așa este orice sub-istorie. *Cultura este un triumf al individuației.* Ființa individuală ia un caracter specific și o direcție proprie, separându-se de colectivitate. Epocile culturale de mare stil au o *structură monadică*. Lumi individuale, a căror armonie derivă dintr'o comună participare la spirit. O cultură nu atinge culmi, decât în măsura în care individualitățile ei simt tentația demiurgiei. Marii creatori, au ținut o umilire a lui D-zeu. Precum marile culturi își extrag avântul din pornirea lor demiurgică, așa și cu marile individualități. Orgoliul infinit este cea mai productivă salvare din mizeria condiției omenești. Mă gândesc la Hegel, considerând „momentul" să filosofic, ca pe cel mai important, din evoluția gândirii, spiritul absolut ajungând la perfecta auto-cunoaștere și interiorizare, Hegel s'a considerat ca încoronarea și culmea devenirii spiritului, iar împotriva caracterului progresiv al oricărei dialectici, a conceput sfârșitul istoriei în perfecțiunea spiritului absolut, realizat de filosofia sa.

Sau Napoleon, spunând la Sf. Elena, cu atât orgoliu meditativ: „Pe mine nu m'au înfrânt oamenii, ci natura, în nord frigul, în sud marea".

Omul nu poate crea decât crezându-se centrul istoriei. Nu este aici vorba de inconștiența oricărui burghez, care în limitarea orizontului său, trăește ca și cum el ar fi singura realitate, ci de expansiunea spiritului care dilată clipa pe dimensiunile veșniciei. Dacă nu trăești cu sentimentul că tot ce s'a făcut până la tine în vederea ta s'a făcut și că tu ești o răspântie unică în istorie, dacă nu simți că te cere devenirea și că momentul existenței tale este un aboslut, un ce nesubstituibil și unic, atunci nu vei reuși decât să fi un licurici în soare, o strălucire invizibilă, o fadoare de lumină. Numai întrucât axa lumii îți străpunge inima, poți deveni o lume.

Aș vrea să dispară din sângele acestui neam, ultimile rezerve de umilință. Dacă nu vom avea atâta tărie și atât orgoliu, pentru a ne reface din sâmbure existența, în zadar mai facem teoria României. Aici nu

vreau să descriu mizeria istorică a unei țări, dintr'o curiozitate obiectivă. *Nu pot să fac știință pe propriul meu destin.* Dacă defectele României, constatate aici, cu pasiunea și regretele unei iubiri disperate, ar fi eterne și iremediabile, țara aceasta nu m'ar interesa deloc și mi-ar părea stupid să scriu o carte de fapte fără o viziune de reformă.

O critică severă a României nu trebue să fie compensată, însă, de o utopie. Drumul României în viitor nu este presărat cu trandafiri. O mie de ani am călcat pe spini și vom mai călca încă multă vreme. Limitele României le cunosc prea bine. Vrem să știm totuși *până unde* se poate întinde ea, atât în forma ei lăuntrică, cât și în afară. *Aș vrea o Românie cu populația Chinei și destinul Franței.* Dar nu vreau să fac din viitorul țării o utopie... Deși România nu poate fi o realitate fără acest viitor, noi trebue să fim, însă necruțători și cu singura noastră speranță...

Utopia este o dezertare teoretică din fața realității. Insuficiența instinctului construește o altă lume, neținând seamă de ireductibilul acesteia. Disprețul pe care-l mărturisim cu toții pentru utopiști este cum nu se poate mai firesc. Noi știm, ceiace nu știe un utopist: reforma lumii nu este posibilă decât cu mijloacele și cătele ei. Dacă Platon și Rousseau ar fi conceput numai viziuni utopice de mult ar fi ieșit din circulație. Dar ei au constatat prea adesea *gradul de fatal* din realitate, pentru a fi fost niște visători ordinari. Construcțiile fantastice ne-au ajutat să ne controlăm iluziile. Defectul utopiilor este că au încercat să elimine din viață

ceiace are ea mai durabil: tragedia. Omul a făcut, însă, tot posibilul pentru a amâna paradisul terestru. Și a reușit peste așteptările lui.

Dacă l-ar fi dorit cu ardoare, atunci n'ar fi refuzat așa de ușor utopiile. Nu este vorba numai de cele socialiste ci de orice gen de utopie. Marxismul și-a făcut un titlu de glorie din a fi rupt cu tradiția utopică a socialismului. Poate că socialismul numai atunci a avut farmec. Astăzi vrea să fie o *știință a fericirii pământești*, construită pe o escatologie imanentă.

Distanța noastră de utopie rezultă din excesul de luciditate. Pe român l'aș putea, la urma urmelor, crede capabil de orice, numai de utopie nu. Deaceea, construcția imaginară a unei Românii viitoare, n'ar avea pentru noi nici un sens. Știm cu toții, că în istorie contează numai *faptele*: idealurile sunt amăgiri, necesare unei justificări ornamentale. Un popor activ și dinamic, este o mai mare realitate istorică, decâte unul visător care își uită de el însuși în idealuri. Hunii au turburat istoria mai mult decât indienii, deși toți hunii laolaltă nu fac cât o clipire din ochi a lui Buda. Iarăși nu pot să trec cu vederea, că Atila este un Napoleon față de prinții Indiei, frumoși și visători. Însuși Cristos a fost un mare om politic față de Buda, cu toate abilitățile oratorice ale acestuia. Dacă până astăzi, propaganda electorală a creștinismului s'a menținut în toiu...

Cine se apucă de lectura evangheliilor cu interes politic, are ce învăța pentru viața practică. Nimeni să nu aspire a deveni șef înainte de a fi meditat politicește evanghelia Sf. Ioan. Schimbați câțiva termeni, înlocuiți-i

cu expresii din lumea noastră şi aţi găsit cheia ascensiunii. Nu s'a făcut aşa de uşor o dictatură două mii de ani...

Să fie oare utopie, dacă am crede că România ar putea să se ridice vreodată peste nivelul şi fatalitatea culturilor mici? N'aş vrea să formulez o condamnare pentru neamul meu. Şi dacă ar exista în România un oracol, mi-ar fi teamă să-l întreb. Cine-mi poate garanta că viitorul nu ne va rezerva surpriza unui *miracol* românesc? Un răspuns defavorabil la întrebarea sfâşietoare nu pot să dau fără să-mi taiu creanga de subt picioare. O superstiţie ascunsă a adevărului mă opreşte, însă, dela un entuziasm excesiv.

Să presupunem că România ar produce în viitor o serie de oameni mari, de excepţii remarcabile. Justifică acest fenomen o depăşire a condiţiei culturilor mici? Că răspunsul nu poate fi decât negativ, n'avem decât să ne gândim la cazul Danemarcei sau Olandei. Danemarca a dat naştere unui Kierkegaard, geniu universal, care a influenţat esenţial gândirea ultimelor decenii. Atâtea lucruri rămân omului streine, dacă n'a petrecut câtva timp în lectura şi meditaţia operelor lui. După Nietzsche şi Dostoiewschi, secolul trecut şi-l poate reclama ca pe o a treia mărime. Inseamnă aceasta că există o cultură daneză cu un stil al ei, de care să se împiedice istoria universală?

Franz Hals, Rembrandt, Hobema şi Ruysdael, au făcut din pictura olandeză, fenomenul cel mai original al acestei ţări. Fără peisajul olandez, aş fi înţeles ce e vast

şi sumbru în melancolie? Cu Ruysdael în faţă gândeşti tot atât de mult ca după lectura lui Schopenhauer. Cine s'a oprit, însă, prea mult cu gândul la cultura olandeză? Culturile mesianice sunt flori rare ale devenirii.

Să mai amintim profuziunea de genii ale Norvegiei şi Suediei? Ne-am izbit cu toţii de Strindberg, de Ibsen, de Hamsun şi de celelalte figuri nordice. Dar în viaţa spiritului european cultura norvegiană sau suedeză n'au putut constitui nici măcar un moment istoric. Ele au fost „mode". Ceiace înseamnă că au fost acceptate cu pecetea efemerului. Insăşi imperiile portughez, olandez şi spaniol, n'au fost mai mult decât mode politice.

Apariţia izolată a câtorva oameni mari într'o cultură de a doua mână, este deci o soluţie minoră, de care nu trebue să ne lăsăm impresionaţi. Nici măcar o pleiadă nu creiază o cultură. Numai prezenţa unui *geniu colectiv* care face din oameni mari proecţii în aparenţă, manifestaţii individuale ale unui fond fadânc şi specific de cultură, poate alcătui o bază de afirmare a unei culturi. Descartes, moraliştii francezi, enciclopediştii, Revoluţia şi până la un Valéry sau Proust, toate geniile Franţei participă la un fond comun, pe care-l revelă, în forme diferite, dar în aceiaş comunitate esenţială. Intre Pascal şi Barrès este mai multă afinitate decât între ultimul şi un contemporan german, fie el chiar Thomas Mann. O cultură trebue să aibă o continuitate compusă din perioade, aparent divergente, dar intime în substanţa lor. Numai culturile mici se remarcă prin manifestări şi apariţii sporadice, cărora le urmează tăceri şi goluri, inexplicabile în afara unei deficienţe

constituționale. Se spune adesea de câte o țară rămasă la periferie: n'a avut oameni la înălțimea evenimentelor. Sau cazul României: la evenimente mici oameni mici. Să nu uităm că marile culturi au dispus totdeauna de oamenii de cari au avut nevoe. Se poate spune mai mult: ei au depășit chiar nivelul evenimentelor și au făcut din plusul lor de merit, motive de neliniște și de dinamism pentru acea națiune. Cezar și Napoleon au fost mai mari decât evenimentele. De aceia s'au prăbușit amândoi. Și să nu-ți fie scârbă de țările a căror oameni tânjesc sub evenimente! In loc să le *creeze*, ei tremură că nu le pot înțelege sau domina! O scârbă cosmică mă apucă de țările mediocre.

România nu trebue să se mângâe că mai apare din când în când prin ea câte un om mare. Eminescu, condamnat a scrie într'o limbă necunoscută, n'a putut deveni universal; Pârvan putea fi un Kierkegaard român, dacă nu s'ar fi adâncit în săpături și și-ar fi cultivat mai puțin înălțimile retorice ale inimii; Nicolae Iorga n'a fost nicioadtă mai mult decât un om extraordinar. I-a lipsit totdeauna distanța și disprețul de lume, pentru a fi un om mare.

O anumită generozitate cu România mă face să cred că ea ar putea depăși cercul îngust al culturilor mici. Acest condițional definește condiția noastră. Că ea nu se va putea ridica niciodată la nivelul și semnificația culturilor mari, este un fapt sigur, ce nu merită a fi discutat. Ceiace poate și ceiace trebue să devină România, este să atingă un sens istoric analog Spaniei sau Italiei, adică să-și marcheze existența prin glorii efemere. A

aștepta mare lucru dela România ar însemna să ne condamnăm la decepții continui. Nu este mai puțin adevărat, că românii n'au făcut nici măcar ce-au *putut*. Slabă treabă peste tot!

Ceiace face din culturile mari fenomene atât de rare, nu este numai numărul restrâns al tipurilor posibile de cultură, ci și faptul că în ordinea istorică, *prioritatea* unui fenomen anulează semnificația tuturor acelora cari îi urmează, de același gen. Toate revoluțiile democratice au fost sclave Revoluției franceze, iar țările în cari ele s'au petrecut, n'au câștigat, din perspectiva istoriei universale, nici un titlu de glorie. Același caz se petrece și cu Revoluția rusă. Revoluțiile comuniste din alte țări sunt umbrele ei. Mai mult. In țara, în care se prepară și izbucnește revoluția, Lenin este mai adorat decât proprii ei revoluționari. Același fenomen se întâmplă și în domeniul spiritului pur. Ce mai dovedește raționalismul în alte țări față de Descartes, sensualismul după englezi și idealismul după nemți? Celelalte țări au putut să le perfecționeze; aceste curente nu caracterizează decât țările în cari s'au născut ca *expresie originală*. De aici derivă primejdia pentru orice țară care vrea să se afirme; ea riscă să umble pe *căi bătute*, cu iluzia personalității proprii, înșelându-se amarnic în chemarea ei.

Culturile mici apucă pe căi bătute. Cele mari au anumite cadre de evoluție, cari derivă din structura culturii ca atare, din condițiile ei morfologice. In tiparele lor formale, ele toarnă, însă, conținuturi specifice. Egipetul ca și Franța au trecut prin perioade asemănătoare și au

consumat o *logică* a culturii similară ; prin conținut, ele își capătă o excelență diferențială.

Culturile mici nu cunosc logica stringentă a evoluției, fiindcă nu trec prin toate perioadele ce alcătuesc perfecțiunea istorică a marilor culturi. Ele nu sunt nici capabile să producă o serie de conținuturi unice și universale, încât bat șontorog urmele celor mari. Dau nașteri și ele, din când în când la câte o revoluție locală, fac gesturi fără ecou, cresc și se distrug fără amploare, mor fără să întristeze pe cineva.

România se va salva dela această mizerie, ea însă nu va putea scăpa niciodată de echivocul culturilor intermediare, ci va rămânea nehotărâtă la zona de mijloc între culturile mari și cele mici. O Spanie a Sud-estului Europei, fără farmecul ei romantic. Și fără un Don Quijotte al amărăciunilor noastre...

III

România și-a dat seama de ea însăși numai în secolul trecut și nu în începuturile lui. Că înainte vreme au *știut* câțiva că sunt români, este evident și nesemnificativ. O simplă stabilire de identitate, fără nici un plus dinamic. Dar chiar de ar fi știut, popoarele oprimate nu-și pot valorifica auto-conștiința, pe care o refuză ca o incomoditate. Ridicarea la auto-conștiință în devenirea noastră națională, a pus în discuție o serie de probleme mai mult sau mai puțin inutile. Ele nu dovedesc nimic, dar sunt de natură a releva inconsistența și lipsa de direcție internă a culturii noastre. Toate se ramifică din teoria fondului și a formei : orientarea spre occident sau orient, spre oraș sau spre sat, spre liberalism au reactionarism, spre progresism sau tradiționalism etc... S'a creat astfel în teoria culturii românești un sistem de alternative, steril și iritant, justificat cu prea multe idei, dar cu nici un argument decisiv. Trebue recunoscut că polemica s'a născut din sânul naționaliștilor, cari suferind de obsesia specificului românesc, au uitat de România. De altfel, naționalismul românesc

a fost aproape totdeauna reacționar, adică n'a iubit niciodată România în sensul ei ideal și în finalitatea ei ultimă. In loc să-și fi pus întrebarea : *ce trebue să devină România*, ei nu s'au întrebat decât : ce trebue să *rămână*. Orice naționalism care de dragul *constanțelor* unui popor renunță la căile moderne de lansare în lume, ratează sensul unui neam vrând să-l salveze.

F o n d u l nostru ? Desigur multe lucruri bune, dar în sânul lor o rană. Fondului acestuia datorăm *absența* noastră de atâta timp. Absolutizarea lui este o operă reacționară. Dacă ne-am fi abandonat lui, eram și astăzi una dintre ultimile țări ale lumii. Viziunea reacționară nu înțelege paradoxul istoric al culturilor mici și care consistă în faptul că ele nu pot să refacă etapele de evoluție ale culturilor mari, ci trebue să se integreze unui ritm, fără continuitate și fără tradiție. De am fi rămas consequenți fondului nostru, astăzi ar trebui să creem epopei și mituri eroice, iar pe Proust să așteptăm câteva secole, pentru a-l citi și a-l înțelege, „organic". In definitiv, cine este de vină dacă ne-am descoperit prea târziu ? Și cu ce a greșit Europa, dacă am descoperit-o atât de târziu ? Problema fondului și a formei a fost pusă de reacțiunea noastră la descoperirea tardivă a occidentului. După „evoluția firească" a organicismului și astăzi ne învăluiam în pravile, în cronici, și astăzi eram preistorie. Este o notă bună pentru adaptabilitatea și spiritul de orientare al nostru, că am putut sări din preistoria tuturor secolelor noastre de întunerec în ritmul *problemelor* — dacă nu al *realităților* — universale. România este fructul unei pasiuni moderniste.

Fără prejudecățile reformatoare ale liberalismului românesc, andante-le deveniri noastre devenea funebru. Ceiace în apus era *revoluție*, la noi era *modernism*. Deosebirea este semnificativă. Căci pe când o revoluție se naște din lăuntru, o răsturnare modernistă, se întâmplă din afară. Occidentul ne-a făcut „revoluționari". Lucrul acesta nu este totuși atât de întristător. Important este gradul în care am fost electrizați și scuturați de cutremurul deslănțuit de contactul dintre ființa noastră și Europa. Rusia, dela Petru cel mare până la Lenin, n'a făcut decât să-și individualizeze ființa prin reacțiuni față de occident. Ea n'a descoperit efectiv Europa, decât în începuturile veacului trecut. Filosofia germană romantică și ideile revoluționare franceze, au alimentat o vibrație, care a devenit spirit revoluționar și apoi revoluție.

Reacțiunea României față de Europa este unul din fenomenele cele mai îmbucurătoare ale vieții noastre. Frenezia imitației, care a dominat tot secolul al XIX-lea își are rădăcini atât de adânci, că sunt nemângâiat de a fi rămas atât de neînțeleasă lui Eminescu, care a priceput cum nimeni o Românie intemporală, pentru a o refuza în contingențele ei.

Dacă secolul trecut nu era dominat de o sete oarbă de imitație, de superstiția modei, a arderii etapelor, a „ajungerii" celorlalte neamuri, am fi rămas poporul obscur și lamentabil care a înțeles universul prin doină și chiuituri. Voința, însă, de a avea totul deodată, de a te pune în rând cu lumea, exprimă o *sete de istorie* la un popor care n'a trăit, o dorință arzătoare de a-și

umplea golurile cu o iuțeală maximă, de a se împlini prin salt. Dacă românii ar fi gustat cât de puțin — în trecutul lor — din fructul istoriei, care le-a fost interzis printr'un blestem satanic, rezerva în imitație lua caracter de reprobare sau de distanță stilizată. Cum totul le-a fost oprit, renăscuți la viață, au vrut să cucerească totul. Frenezia imitației în acest caz, are un caracter de imperialism vital, este o dovadă a unei sete adânci de viață. Că a îmbrățișat atâtea lucruri pe cari nu le-a priceput, că a înmagazinat artificial, că n'a putut asimila tot ce a voit să cuprindă, — ce importanță au toate acestea? In fenomenul culturii românești, această înflăcărare e admirabilă. Se spune: *forme și numai forme*. Dar puteau să împrumute numai umbre! Nu acesta e problema. Căci nu interesează în ascensiunea și aurora unei culturi *conținutul* ei cât *ritmul*. Frenezia imitației a dat țării un ritm pe care în zadar îl vom căuta în „fondul" ei de o mie de ani. In setea ei de a imita, țara și-a simțit instinctiv golurile. Dacă selecționa valorile occidentale după un criticism sever, nu realiza caricaturi mai puțin minore și își rata, în plus, elanul. Paradoxul nostru istoric ne-a obligat la această maimuțăreală, dacă nu fecundă, extrem de revelatoare. Am imitat gesturi, sisteme, ideologii, organizații dela haina de fiecare zi până la speculații metafizice. Obsesia occidentului a fost marea noastră fericire. Păcatele liberalismului românesc sunt răscumpărate îndeajuns de furia modernistă, care a lansat România artificial în lume, pentruca viitorul s'o poată integra substanțial. Dacă „fondul" nostru era atât de dinamic și cu o direcție determinată, el trebuia să asimileze specific valorile străine și să le dea altă configurație, decât caricatura. Prezența lui atenuată nu justifică deloc refuzul modernismului. O revoluție, cât de proastă, este mai bună decât o pasivitate rușinoasă. Cine vrea o Românie puternică și modernă, o națiune în drum spre putere, trebue să recunoască „formelor" un dinamism pe care nu-l vom găsi niciodată în acel fond. „Junimea", cu teoria ei reacționară a culturii românești, reprezintă o viziune profesorală a României. Când compari elanul inconștient și reformator al lui Eliade-Rădulescu, ce s'a „compromis" cu atâta zel pe toate terenurile, imitând și inventând, îndemnând și construind, — cu luciditatea rece, distantă și paralizantă a lui Titu Maiorescu, atunci ești obligat a recunoaște că primul este o piatră unghiulară a României, pe când ultimul, un profesor mare și onorabil, pe care memoria națională îl va înregistra cu timpul tot mai în spre periferie. Începuturile unei culturi ca și amurgurile, se desfată într'un haos pe care nu trebue să-l disprețuim, fiindcă efervescența lui se purifică în epocile ei clasice. Eforturile stupide, și absurde, ininteligibile ale lui Eliade-Rădulescu, schimbarea limbii și filosofia îndoelnică, multilateralitatea confuză și en-grosismul lui cultural, sunt de o mie de ori mai semnificative pentru destinul nostru, de cât toate junimismele, sămănătorismele și alte isme retrograde.

Cum tot ce s'a creat la noi, cu excepția lui Eminescu, se înscriază, cu mici nuanțe, într'o echivalență caltativă, pentru întreg trecutul nostru cultural, trebue să ne

orientăm mai puțin cu criteriul calității, cât cu acela al cuprinderii multiple și a valorii simbolice al unui efort, pentru stadiul și structura culturii noastre. Sunt interesante, în acest sens, numai personalitățile cari oglindesc situația dramatică a României. Un Bălcescu, deși paseist, reprezintă prin soarta și gândul lui pasionat, mai mult decât toți ideologii noștri patriotici.

Fără *forme*, adică fără Europa (minus substanța ei), toată România n'ar fi decât o sumă de presimțiri de cultură. Ele au actualizat și au pus în mișcare atâtea energii nebănuite, încât mersul nostru — oricât de exterior și de superficial — în ultimele decenii răscumpără ceva din somnolența atâtor secole. Formele occidentale și nu fondul oriental, au fost salvarea noastră. Așezați la periferia Europei, în cel mai mizerabil climat spiritual, nici orient și departe de occident, singura ieșire au fost ochii îndreptați spre apus, vreau să spun, spre *răsăritul* nostru. Este greu de conceput și greu de înțeles, cum au existat unii ideologi cari au găsit o originalitate valabilă așazisului orient al nostru. Nu s'a putut observa că sud-estul Europei are o tradiție spirituală dintre cele mai nesemnificative? Aparținerea noastră exterioară și geografică la lumea sud-est europeană, a fost unul dintre cele mai mari blesteme. Cerc de cultură de Asie-mică, ereditați turcești și grecești în moravuri, agonie de cultură bizantină, incapabilă să ne vitalizeze spiritul, toate alcătuesc componente ale acestui blestem balcanic, de care va trebui să ne eliberеze viitorul. Orientarea spre orient? Da aceasta este păcatul nostru, aceasta este plaga noastră seculară. Căci nu este vorba de spiritualitatea specific orientală, cu care n'avem nici o afinitate, ci de scursorile mici-asiatice și de acest centru de periferii spirituale, numit Balcan, unde răbufnește doar ecoul marilor respirații spirituale. România trebue să se degajeze de toate lanțurile ereditării sud-estice. Exploatându-și disponibilitățile de modernism, ea se va salva rând pe rând exterior, pentruca mai târziu să-și închege un sâmbure lăuntric.

Ce am putea noi învăța dela tradiția obscură a acestui colț de lume? Biete popoare cari s'au frământat să ajungă ceva, ca în urmă să nu realizeze nimic! Imperialismul otoman este o rușine a istoriei, este reversul negativ al spiritului. O țară care a cucerit atâta pentru a nu lăsa în urma ei decât pustiu și întuneric. Puterea imbecilă a Turciei este responsabilă în fața unui tribunal al istoriei, de obscuritatea acestei regiuni umane. Nimeni nu ne va putea mângâia de a fi fost siliți atâta vreme să luptăm și să ne apărăm de un popor atât de slab dotat, care a reușit să lase în Europa numai o dâră de fum. Cea mai tristă și mai mizerabilă amintire a poporului român sunt turcii. Ei au turnat peste amarul nostru toată doza de imbecilitate, de care a fost capabil cel mai steril imperialism, din câte a cunoscut istoria. Că turcii au trecut Dunărea este o pată neștearsă pentru noi și desigur, și pentru Europa. Ei n'au adus nici o idee, nici un freamăt, nici o pulsație nouă. Nu trebue să ne mai gândim la trecutul nostru. Că atâtea secole, Constantinopolul a fost punctul ideal al vie-

ţii noastre, mă îngrozesc de tot ceiace poate imagina o disperare retrospectivă. Cultura bizantină n'a fost decât un val negru, care ne-a ascuns lumina, un doliu sinistru al mizeriei noastre naţionale.

Lipsa de spirit politic de mare anvergură este caracteristică acestui „orient" pe care ura trebue să-l distrugă în noi, cu sistem. Cum o să învăţăm dela astfel de neamuri cum se face o naţiune! Devenirea lumii occidentale trebue să ne fie singura preocupare. Tot ce este oriental este „apolitic". Superstiţia istoriei ne fixează occidentul în centrul atenţiei noastre, România n'are de învăţat, decât dela naţiunile cari gândesc politic. Aş muri de tristeţe dacă România — printr'o perversiune a soartei — ar renaşte în viitor cultura bizantină. Un singur ţipăt din Revoluţia franceză este pentru noi un îndemn infinit mai mare, decât toată spiritualitatea bizantină laolaltă. Căci dacă nu vom învăţa nimic din elanurile nemăsurate ale naţiunilor mari, atunci nu ne mai rămâne decât să ne îngropăm sufletul între zidurile afumate ale bisericilor noastre şi să ne stingem în suspine la picioarele acelor sfinţi idioţi, cari au ţinut acestui popor de urât toată vremea trecutului său deşert.

Nenorocirea noastră ţine de condiţia de viaţă a popoarelor agrare. Ritmul lor lent ar fi o fericire, dacă n'ar exista evoluţia încordată a ţărilor industriale. De o parte satul şi de altă parte, oraşul.

Entuziasmul pentru sat este nota comună a intelectualilor noştri de totdeauna, este nota lor proastă. Căci

dacă ei ar fi avut cât de puţin spirit politic, ar fi înţeles că satul nu reprezintă absolut nici o funcţie dinamică, iar pentru accesul la mare putere, este deadreptul o piedică. Satul este sub-structura şi baza biologică a unei naţiuni; el nu este, însă purtătorul şi motorul ei. Un an din viaţa unui oraş modern este mai plin şi mai activ decât o sută din viaţa unui sat. Şi nu numai din cauza marelui număr al populaţiei, ci şi din felul de viaţă al oraşului, care îşi accelerează ritmul din substanţa lui internă. Oraşul şi industrializarea trebue să fie două obsesiuni ale unui popor în ridicare.

Cine colindă satele noastre nu se poate să nu le considere ilustrative pentru soarta românească. Fie ele sate de munte — şi atunci casele înghesuite se sprijină şi se reazimă unele pe altele, ascunde şi turtite ca de o frică seculară, cu uliţi monotone care plimbă truda oamenilor şi cu ferestre mici şi închise ca inima ţăranilor, inconştienţi din mizerie, — fie ele sate de şes, cu case resfirate şi curţi fără garduri, reliefând prin depărtările lor şi mai bine un deşert răspândit în suflete, cu vânturi învolburând praful prin străzi şi curţi, asimilând totul unei atmosfere de inutilitate şi de părăsire, — în amândouă felurile, satul românesc oferă, ca şi cutele ţăranului, o tristă verificare a existenţii noastre de până acum. Satul este suspendare istorică; inactualitate substanţială. O aşezare, care se diferenţiază numai gradual de realităţile cosmice şi nu cunoaşte timpul decât din auzite. Dacă istoria este o chestiune de ritm, atunci satul este negaţia ei.

Vai de țara împânzită numai de sate! Scutită de mari conflicte sociale și străină de problemele dureroase ale vieței moderne, ea nu cunoaște, în schimb, nimic din delicile măreției, ale forței organizate, ale ofensivii năpraznice. *Orașul este istorie de fiecare clipă;* deaceia numărul orașelor agravând problemele unei națiuni, o saltă totuși la un nivel, inaccesibil țărilor agrare. Mobilitatea și trepidația pun viața încontinuu în fața la noi întrebări și la noi soluții. Ultimul orășan *știe* mai mult decât un primar de țară. *Cunoașterea* a apărut între zidurile cetății. Satul s'a mulțumit totdeauna cu *sufletul*...

Avântul industrial a desvoltat în națiunile moderne o complexitate de forme nouă, multiplicate proporțional febrei de industrializare. Cine măsoară ce a fost Germania înainte de procesul ei de industrializare, început pela 1830, în timpul realizării Uniunii vamale, și ce a devenit în urmă, este obligat să recunoască un salt, care a ridicat o națiune pe toate planurile. Războaiele napoleoniene îi dăduseră conștiința politică și națională; industrializarea vertiginoasă, bazele materiale ale puterii. Dela 20 milioane de locuitori, în câteva decenii se ridică la 50, pentrucă populația să crească într'o mare numerică, ce legitimează aritmetic imperialismul. Sunt astăzi în lume 110 milioane de nemți, cari își simt chemarea ca o fatalitate.

Este un fapt universal controlabil: progresul în industrializare sporește numărul populației. Chiar dacă acest spor se întâmplă în primele faze, el este atât de

copleșitor, încât limita staționară la care se fixează, nu poate fi concepută ca o stagnare. Decе în primele faze creșterea populației este atât de evidentă? Exodul rural creiază golul la sate și prin aceasta o primenire. Afluxul la orașe dezintegrează satul din mersul lui firesc, în existența lui teluțică, el se menține secole dearândul în aceleași forme și insensibile modificări, la același nivel numeric. Golurile născute prin asaltul orașelor, provocat de industrie, trebuesc umplute. Și astfel se naște la sate o primenire și o renaștere biologică. În plus muncitorimea neatinsă de șomaj, a dat exemple de prolificitate.

Culturile populare, rezemate pe popoare agrare, în fața anverguri culturilor moderne, rezemate pe națiuni industriale, sunt dezarmate atât spiritual, cât și material. De o parte, țăranul și satul, de cealaltă muncitorul și orașul. O lume închisă în sine; o lume deschisă spre tot.

Toate țările au sate și țărani; dar nu în toate ele marchează *stilul*. În fața echilibrului plat al țărilor agricole, se ridică destinul gigantic al țărilor industriale. Acestea din urmă tind să înghită întâiele; muncitorul va învinge țăranul. Numai o națiune industrială mai poate vorbi de războiu. Valoarea militară a unei țări este direct proporțională gradului de industrializare. Popoarele agrare mai pot fi doar... militariste. Germania a rezistat lumii, în primul rând prin forța ei industrială și numai în al doilea rând, prin eroism. În războaiele viitoare, eroismul va fi apanagiul popoarelor slabe...

Industria este condiția indispensabilă a unei mari puteri. Dacă Anglia și Germania au luat-o Franței înainte, în afară de motivele ținând de soarta latinității a culturilor, inferioritatea industrială față de celelalte puteri este un determinant al stagnării franceze. Îi lipsește Franței, în plus, și conștiința industrială, pe care o are desvoltată, în deosebi, Germania și recent Rusia. Este un merit definitiv al Revoluției ruseți de a fi creat în țara cea mai reacționară, pe ruinele celei mai sinistre autocrații, o conștiință industrială, cum, în nota ei mistică, n'a mai cunoscut istoria. Lenin, care a fost un pasionat și fervent al industrializării, dorind până la manie electrificarea Rusiei, a înțeles, cum nici un revoluționar, condițiile accesului la putere al unei națiuni. Și pentruca Rusia să devină o mare putere, Lenin a făcut mai mult decât toți reprezentanții sfintei și tristei Rusii, minus Petru cel mare. Acela care crede că prin problemele viitorului României, fără să fi studiat cu simpatie antecedentele și realizările revoluției ruse, este prada unei mari iluzii. Nu este vorba a imita ideologia și metodele. Căci sistemul care a întărit Rusia ne-ar putea fi fatal, deoarece lipsa noastră de conștiință mesianică ne-ar dizolva complect în universalismul bolșevic. România n'a avut conștiința misiunii ei în lume, pentru a se putea împlini cât de puțin printr'o revoluție de mesianism social și universal. Revoluția rusă este experiența cea mai bogată dela revoluția franceză. O Românie viitoare, care n'a învățat nimic din „cazul" rusesc, nu poate fi decât o construcție fictivă. Națiunile

mari fac revoluții, ca să scuture pe cele mici de suferință. Revoluția franceză a „salvat" aristocrațiile altor țări, acceptându-și moartea dela sine, precum revoluția rusă a cruțat viața tuturor burghezilor, condamnându-le la o agonie voluntară, fără sânge. Toate revoluțiile cari se nasc în umbra unei mari revoluții, sunt „raționale". Clasa dominantă renunță treptat. Orice post-revoluție, este compromițătoare; se face prin convingere. Burghezimile lumii ar trebui să fie recunoscătoare Rusiei, fiindcă ea le-a învățat să moară la timp.

Fenomenul japonez nu este mai puțin ilustrativ, pentru progresele inerente industrializării. Dintr'o țară veleitară, grație industrializării vertiginoase și voinței organizate de a deveni mare putere, Japonia a căpătat o mare proeminență în lume, pe care numai cele câteva puteri de primul rang o cunosc. Soarta Asiei și echilibrul european depind de imperialismul nipon. Un popor insular, suprapopulat și îndesat pe un spațiu mult prea redus, reprezintă cu cele câteva zeci de milioane de locuitori o realitate politică mult superioară celor 400 de milioane de chinezi. India este nulă ca destin politic față de Japonia; tot așa popoarele africane. Ideia japoneză a orientalizării lumii prin forță este echivalentul estic al ideilor imperialiste occidentale. Japonia a învățat din occident metodele și justificările teoretice; dar a avut în ea însăși substanța unei mari națiuni. Își poate închipui cineva delirul de grandoare (să ne gândim la ideile generalului Araki) al unei națiuni care pe un spațiu infim, privește cu sete de dominare Pacificul, cu

adversitate Statele-Unite și Rusia, care disprețuește toate celelalte state și se mărturisește colectiv ideii imperialiste? Oricât s'ar baza industrializarea japoneză pe o muncă prost plătită și pe exploatare, viciul injustiției sociale și economice, se mai poate repara, fie prin schimbarea sistemului, fie prin realizarea politicii de cuceriri, pe când efortul de integrare în ritmul marilor puteri, este mai dificil, deoarece mărirea națională nu este un refren istoric, ci o irupție rară. Impotriva acelora cari ar susține, că industrializarea răpește unui popor caracterul lui specific, trebue opus cazul extrem de semnificativ al Japoniei, care totdeauna a reprezentat o *cultură a grației*, continuată în aceleași nuanțe în faza ei actuală de evoluție. Este în tot cazul reconfortant — pentru cine crede în întorsături și salturi istorice — exemplul unei țări, pe care occidentul o descoperise îmbătată de parfum de flori și pierdută în politețe și intimitate, pentruca astăzi să le asocieze spiritul celui mai excesiv modernism, devenind în câteva decenii Prusia orientului. Industrializarea, cu consecința ei, suprapopulația, a creat o adevărată răspântie a devenirii națiunilor.

In fața țăranului se ridică muncitorul, ființă a-cosmică fără să fie spirituală, dar având o conștiință a valorii și a sensului său ca nici o altă clasă din trecut. Apariția muncitorului ca un nou tip de umanitate determină fizionomia socială a lumii moderne. Pe când țăranul, înfundat în sate se simțea la periferia vieții, muncitorul modern se trăește în centrul ei, și ridică pre-

tențiunile justificate de această integrare. Lupta împotriva opresiunii, exploatării, oligarhiei, nu se dă în numele unor revendicări minore, ci pentru o sete de justiție socială și o dorință de libertate, care îi va asigura inevitabil succesul. In istorie, exploatații triumfă întâi prin prestigiul lor biologic, pentruca apoi să-și caute rațiunile spirituale ale victoriei.

Țărănimea nu mai poate fi decât rezerva biologică a unei națiuni, o simplă sursă de alimentare. A crede că în formele viitoare de cultură, ca ar putea să se realizeze original și valabil, este mai mult decât o iluzie, o ignoranță. Satul n'a fost istorie, decât în formele primitive de viață, cari exclud istoria propriu zisă. In numele țărănimii se mai poate lupta numai pentru dreptate, dar este imposibil a construi o viziune mesianică pe realitățile ei sufletești. Cu cât se diferențiază mai mult o națiune, cu atât țărănimea devine mai mult un *suport*, dar nu un centru dinamic. Urbanizarea satelor este singurul mijloc de a pune țărănimea în circulație. Căzută în desuetudine, din lipsă unei conștiințe politice și a unei orientări moderne, ea trebue adusă cât mai mult în ritmul general și trepidant al vieții.

Muncitorul modern este o amenințare continuă și prin aceasta un element politic de prima ordine. Cine mai crede că se poate construi o națiune, fără să fi rezolvat problema muncitorimii, se înșeală amarnic sau este un reacționar inconștient. Proletariatul modern a căzut pradă unei sterile superstiții internaționale. Dezintegrarea din națiune este păcatul lui ideologic. Cum

națiunile sunt forme constitutive ale vieții istorice, ele nu-și poate realiza accesul la putere și primatul, decât prin națiune. Internaționalist prin aspirații, el nu se poate împlini totuși decât național. *Integrarea proletariatului în națiune* este una din cele mai grave probleme ale prezentului și viitorului. O națiune care nu poate realiza acest lucru este condamnată la conflicte fără ieșire. Visul unei colectivități universale, pe care-l mîngâie muncitorimea din toate colțurile lumii, este din păcate irealizabil, având împotriva lui tot ce în istorie este dramă și irezolvabil. Muncitorimea dacă nu poate fi integrată, conștient într'o națiune, poate fi făcută să *dite* națiunea. Cum? Dându-se perfecte condițiuni de viață, *aruncând-o pe linia moartă a fericirii*. Ofensiva proletariatului poate fi diminuată de acel ce nu iubește încordările și răsturnările devenirii, printr'o irepro șabilă asistență socială, printr'o solicitudine insistentă și prin eliminarea rațională a șomajului. Mizeria muncitorimii îi justifică voința de putere și îi dă un cinism al luptei, inegalabil. *In numele mizeriei totul este permis*. Această banalitate teoretică și această sfâșiere practică, au înțeles-o bine muncitorii și și-au creat un orgoliu de clasă, care va întoarce odată lumea pe dos. Țăranul dacă nu este totdeauna reacționar, este, prin fire, antirevoluționar. I-referă comoditățile mizeriei dramaticului luptei revoluționare. Astfel se explică de ce, născut deodată cu istoria, a *obținut mai puțin* în existența lui milenară, decât proletariatul într'un secol de luptă. Spiritul revoluționar determină răspântiile istorice. Fără

revoluții, istoria este devenire inertă, fadoare și făgaș.

Muncitorimea a creat o cultură a masselor, cu caractere noui și fizionomie proprie.

In locul comunității organice, cristalizată substanțial, pe care ne-o oferă existența statică a formelor primare sau aurorale de cultură, se înalță dinamismul și mobilitatea formelor derivate, superstructurale, complexe, fiindcă încoronează sau amurgesc procese de cultură. Comunitatea este expresia directă și originară a unei existențe naționale, este leagănul sufletului național, în deosebire de existența de masse caracterizată de predominarea elementului social și numai în nu știu al cătelea rând, național.

Conceptul modern al massei vede în aceasta un grup a cărui solidaritate se bazează exclusiv pe interese. Istoria, care este substanța unei națiuni, precum forța este substanța istoriei, nu joacă un rol în cultura universalistă a masselor. Marxismul, care a pus în secolul trecut mai complex și mai grav problema masselor, este ce e drept un istoricism (după cum au arătat Scheler și Troeltsch), dar unul metodologic, înțelegând istoria funcțional, iar nu organic. Nu este revelator că afirmarea masselor în istorie este în fond, o desolidarizare de istorie? Masse au existat totdeauna; dar n'a existat totdeauna *conștiința* masselor. Meritul revoluțiilor n'a consistat în a le fi ameliorat condiția exterioară și materială, ci în a fi fost progresul cel mai rapid și mai efectiv în conștiință. Revoluția este suprema conștiință a masselor. Cu adevărat: ele *sunt* numai în revoluție și

prin revoluție. Restul este abandonare, inerție, imens numeric. Cine spune massă înțelege atomizare, iar cine-i delimitează conceptul modern nu-i poate îndepărta reprezentarea mulțimii, al cărei orgoliu pleacă din număr și în cărei conștiință din amenințare. Imensul cantitativ, gigantismul numeric amplificându-se în conștiința individuală ca o fatalitate, face din fiecare reprezentant, din fiecare individ aparținător mulțimii, o fatalitate particulară, o amenințare individuală. Mișcarea maselor moderne și dinamismul lor compact, au ceva halucinant în explozia lor subterană. Când ele vor ajunge la conștiința lor deplină, dilatate de orgoliul lor numeric, vor cutremura candoarea devenirii. *Cultura masselor este un nou tip de istorie.*

O comunitate presupune un geniu colectiv, o convergență cu justificare istorică și un gen de solidaritate irațională, care câștigă în adâncime cu cât exclude mai mult interesele. Comunitatea este o formă *aurorală* a culturii. În ea și mai cu seamă prin ea, *este* individul. Într'o comunitate, conștiința nu înseamnă niciodată conștiința individului, ci a comunității. Deaceia, viziunea organicistă a istoriei consideră individualismul modern ca o formă de cădere. Popoarele și-au început viața în comunitate: decadența lor nu poate însemna decât emanciparea din ea. Diferențierea progresivă pe toate planurile le îndepărtează dela sâmburele lor și abstractizând ceeace este suflet și destin, le îndrumă spre spirit și inteligență. Nu se poate concepe comunitate fără prospețime biologică. De aceia, ethosul comunitar se

compromite în maturitatea biologică a unui popor. Perioada gotică a lumii moderne, caracteristică țărilor germanice, iar dintre cele romanice în special Franței, a fost aceia care reprezentând o primăvară de cultură s'a realizat natural și incomparabil în comunitate. A trebuit să se consume un întreg proces de viață istorică, pentruca formele să devină labile, valorile să se disocieze, individii să se dezintegreze. Fărâmițarea în inși, solidari numai prin interes și prin presiunea numărului, dar care laolaltă reprezintă o adevărată avalanșe, a creat fenomenul modern al masselor, fenomen care n'a fost străin nici lumii antice în faza ei crepusculară și care caracterizează orice cultură în faza ei de dezagregare. Apariția massei ca fenomen predominant și bine definit, determină și descopere un moment specific și capital în procesul unei culturi. Geniul colectiv al unui popor din valoare interioară și insesizabilă, se degradează în aspectul cantitativ al maselor, într'o inexorabilă realitate numerică. Drumul dela comunitate la massă este o degradare; dar el nu este prin aceasta mai puțin grandios și fatal.

Este iarăși o mare deficiență de perspectivă și de înțelegere istorică, în a deplânge un astfel de fenomen, sau în a te pierde în considerații reacționare. Organicismul excesiv duce la o morfologie rigidă și vrând să pună prea mult accentul pe continuitate, el separă istoria în structuri statice, în organisme închise.

Atât individualismul, cât și colectivismul, au contribuit la nașterea fenomenului de massă. Individualismul

exagerând individului conștiința unicității sale și vrând să-l facă mai creator în izolare, l-a dezintegrat din comunitate. Dealt, această dezintegrare nu vizează individii dotați, ci pe fiecare. Individualismul nu înseamnă neapărat Nietzsche. Istorește, el a pus problema fiecărui individ și nicidată a turmei. Individualismul secolului al XIX-lea nu pleacă dela eroismul individual, ci dela conflictul spiritual și economic al fiecărui individ în atât cât individ. Într'o lucrare despre Max Stirner, Resch a arătat cursele individualismului în monadologie. În ce privește individualismul democratic această derivare de ordin teoretic pare foarte verosimilă. Pluralismul monadologic își găsește echivalentul pe plan istoric în atomizarea socială creată de democrație, care a fixat centrul de greutate în fiecare individ și în nici unul.

Caracterul massei este de a fi amorfă interior. Această absență de formă lăuntrică se explică prin elementul mecanic al solidarității, prin deficiența genului colectiv, a aspirației convergente. Colectivismul mecanicist și atomizant a dus la aceleași consecințe ca și individualismul, numai că el a plecat dela atomizarea turmei și nu a individilor. Ideologia secolului trecut n'a avut altă intenționne ascunsă, decât să dea o formulare fenomenului de massă, care luase deja contur prin Revoluția franceză, pentruca să devină mai târziu *locul comun* al istoriei.

Internaționalismul este o expresie a culturii de masse. Orice solidaritate care nu e de ordin istoric, poate duce

la internaționalism. În cultura de masse, cultură de mari orașe și de centre industriale, importă *funcțiunea*, nu substanța. Cultura comunitară, a valorilor organice, cultură de mici orașe și rurală, înțelegea devenirea substanțialist Totul era și trecea *în sine*; *nimic nu era* substituibil, fiindcă funcția aparținea ființii. Funcționalismul în cultură a creat lumea de forme substituibile, cantitatea o valoare autonomă și regulatoare. Dela arhitectura funcțională (stil Le Corbusier), la muzica atonală sau la filosofiile nesubstanțialiste contemporane, până la costumul simplu, atingând fadoarea, al muncitorului sau la „uniforma" politică a țărilor dictatoriale, totul tinde a face din lume un complex de valori reversibile și automate, de funcțiuni identice în sensul lor, dar diferite în conținut. Cine nu înțelege marile orașe și cine se simte străin monumentalului industrial, nu va pricepe nimic din mișcarea maselor moderne, dinpornirea lor de a răsturna ordinea existentă, dar mai cu seamă din a-și crea o nouă conștiință. Ceeace le împrumută o măreție, pe care stilul comunitar de viață n'a cunoscut-o, fiind prea închis în intimitatea lui propriu, este crearea unui nou tip de istorie, bazat pe un monumental cantitativ, numeric, fără simboluri adânci și interioare, dar de mari dimensiuni exterioare. Cultura de tip funcțional, are la bază dimensiunea vizibilă, care înlocuește geometria internă a culturii de tip substanțialist.

Cultura de masse este anti-spirituală anti-libertară, anti-individualistă. Este suficient să ne gândim la bol-

şevism sau la hitlerism, fenomene de massă, pe cât de diferite în conţinut, pe atât de asemănătoare în formă, pentru a înţelege câte sacrificii pretinde omogeneitatea unei ţări, bazată pe un sistem politic ce se reclamă exclusiv dela masse. Bolşevismul şi hitlerismul sunt mişcări de masse, cu conţinut ideologic diferit. Lipsa spiritualului le caracterizează într'o egală măsură. Eliminarea lui se face din regiuni diferite, dar din motive extra-spirituale la amândouă. Cultura colectivistă a înţeles din istorie ascunzişurile ei materiale şi a relevat biologia nu numai ca motor al istoriei, dar şi ca finalitate a ei. Ce alt sens poate să aibă mistica sângelui şi a pământului în hitlerism, dacă nu o negaţie a spiritului în numele futurorilor valorilor sub-istorice? Massele sunt extrem de sensibile la permanenţa biologiei şi în numele ei, ar fi capabile să sacrifice totul. Economismul din bolşevism presupune acelaşi absolutizare a sferei neutre spiritului şi a bazelor materiale ale istoriei. Mi se pare o încercare hazardată a stabili o ierarhie în aceste viziuni ale substructurii culturii. Unii au susţinut că reclamarea dela sânge şi pământ indică o perspectivă mai profundă, ancorarea în regiuni mai adânci, cu rădăcini mai mari şi cu toată eternitatea valorilor vitale. De altă parte, nu trebue să se uite că accentuarea până la mistică a economicului, a pus problema justiţiei şi a repartiţiei, trecând astfel în domeniul etic, pe care biologismul hitlerist îl neglijează în valoarea lui universală, pentru a-i recunoaşte o simplă valabilitate naţională.

Toate revoluţiile au fost expresii ale accesului masselor la putere. Mai mult: putere şi revoluţie sunt echivalente pentru masse. Dar dacă ele s'au realizat într'o astfel de măsură în revoluţii, pentru ce se vorbeşte în aproape toate consideraţiile asupra revoluţiilor despre „speranţele înşelate", despre „jertfele inutile" ale masselor? Acest pesimism obligatoriu, dar, revoltător, uită un lucru care ţine de psihologia masselor şi de teoria revoluţiilor. Toate revoluţiile mari s'au născut dintr'un sentiment escatologic. Revoluţionarii au pus atâta pasiune şi au vărsat sânge, fiindcă ei trăiau revoluţia ca un moment final al istoriei, aşa încât tot ce-i urma n'avea să mai fie istorie, ci *paradis terestru*. Pentru orice mare revoluţionar, există o soluţie în istorie. Ceeace el ştie teoretic, massele o simt practic. Dacă escatologia creştină „continuă" istoria într'o lume transcendentă, revoluţionarul o „rezolvă" în imanenţă. Utopicul spiritului revoluţionar pleacă din convingerea că istoria se poate termina în lume, că în imanenţă este posibilă o ieşire, că în fine, devenirea este compatibilă cu o soluţie.

Închinându-se asoanzişurilor materiale ale istoriei, massele cred a-şi putea soluţiona problema lor. Ele au realizat enorm prin revoluţie, dar jertfele pe cari le-au făcut au întrecut mult prea mult achiziţiile. Ce ar fi fost dacă în decursul vieţii istorice infinitul lor de suferinţă şi tortură şi-ar fi găsit o corespondenţă şi o compensaţie? N'ar fi fost atunci rezolvate oarecum ba-

zele istoriei și n'am fi noi siliți a ne face din pretexte intelectuale motive de tragedie?

In lume acele adevăruri au devenit locuri comune, pentru care au suferit mulțimile. Evidențele cu cari trăim zi de zi, cu cari nu murim, sunt fructul dezastrului anonim. Cu toate acestea, nu găsesc nimic mai revoltător decât lamentațiile pe marginea soartei maselor. Ele sunt prea tari pentru a nu putea obține ceeace revine tăriei lor și dacă s'au înșelat și se înșeală, aceasta ține de soarta lor, de limitele imanente ale acestei soarte. Este cea mai frecventă prostie, aceia de a arunca pe conducători vina. Dacă masele ar avea un *nume* (în sens spiritual), ele ar putea să se facă ele însăle responsabile. Așa nimeni nu poartă vina falimentului nici unei revoluții. Istoria întreagă mi se pare un non-sens dacă revoluțiile nu sunt considerate puncte culminante, față de cari războaiele se totalizează într'un apocalips, reversibil și multiplicat de imbecilitatea umană. Dacă aceia ce ne place a numi istorie nu este neutră semnificațiilor, atunci Revoluția franceză înseamnă pentru Franța mai mult decât sutele de războaie, prin cari n'are rost să mai știm ce a tot pierdut și ce a tot câștigat. Acela națiune care nu e sortită unei mari revoluții este condamnată a se învârti în jurul propriului ei deșert. Singura salvare a maselor e revoluția. Este și singurul mijloc prin care ele se salvează în națiune.

Problemele tragice ale modernității se leagă de diferențierea și complexitatea, născută din depășirea comunității. Este foarte comod să trăești în comunitate;

decât, stilul comunitar naiv nu rezolvă nici una din problemele în fața cărora se află o națiune. Colectivismul, spre care evoluează lumea modernă, este mult mai complicat și mai stufos în dinamismul său, decât ethosul comunitar. Nu e mare lucru să trăești în comunitate: căci nu te trăește ea în deajuns, nu te scutește ea de riscul propriei individualități? Grandorii naive a comunității i se opun monumentalul dramatic al societății moderne (oraș, industrialism, proletariat masse).

De modul în care România va ști să se descurce în aceste probleme depinde viitorul ei. Dacă le va refuza de dragul perfecțiunii mediocrității sale, atunci înseamnă că n'are nici o chemare printre națiunile moderne. Este un semn de deficiență a spune: intrarea în complexul problemelor moderne crează încurcături și dificultăți continui și ca atare îngreunează condițiile de viață, accelerând mersul spre decadență. Numai popoarele fără destin se leagă de tinerețe, fiindcă pulsația lor de viață este o dovadă continuă de bătrânețe. Politicește. China n'a fost niciodată o mare realitate; de aceea, a uitat să moară. De mii de ani, trăește în floarea bătrâneții. Ea s'a născut într'o oboseală matură. Națiunile cu mare destin politic se epuizează mai repede. Este ca și cum vitalitatea lor imprimând odată forme noi de viață, n'ar mai avea nici un rost de ființare. Dacă evreii au supraviețuit popoarelor din antichitate și vor supraviețui, desigur, și celor moderne, faptul se datorește mai puțin mesianismului, cât incapacității lor de realizare politică. Nefiind legați de spațiu și neformând

un stat, ei sunt un popor extraordinar, dar nu o națiune. Se vorbește totdeauna de un *popor* evreu; niciodată de o *națiune* evreiască. Insăși ideia de *rasă* iudaică are în sine mai multe elemente spirituale, decât politice.

Cine a văzut acest lucru, trebue care să se dea înapoi și să se cruțe! Un popor nu se poate decât compromite prin prudență. Riscul și aventura constituesc nu numai excelența individului, ci și a unui neam. Rezervele de absurd sunt surse de măreție.

Marile națiuni nu s'au afirmat în lume prin cumințenie, prudență sau rezervă. Un grăunte de nebunie este mobilul secret care le mână spre înălțare și distrugere, cu atâta pompă. Cum s'ar explica altcum atâtea și atâtea războaie inutile, pe care le-au făcut [illegible], atâtea valori create numai din superstiție și plictiseală, atâtea sacrificii nesemnificative! Deși popoarele râvnesc numai după bunuri pământești, ele înfățișează o țintă în pasiunea lor terestră, de sunt uneori capabile pentru o idee să renunțe la satisfacțiile imediate ale [illegible]. Omenirea nu încape într'o formulă. Atâtea veacuri a umblat prin creștinism după despământenire și n'a reușit decât să se alipească mai mult de pământ.

Grecii au vrut să se lege de lume și au sfârșit în cultul ideilor. Francezii n'au vorbit decât despre rațiune, pentru a-și umple istoria de irațional. Chiar romanii cari dintre toate popoarele s'au specializat mai adânc în bunurile trecătoare și au creat un drept pentru a iubi legal pământul, au pus atâta frenezie, încât decadența lor a fost, de fapt, prăbușire și dispariție. Sfârșitul

imperiului roman, agonia precipitată oferă atât farmec maladiv și dezagragarea lui este o consolare atâtor inimi bolnave, că de câte ori tentațiile disoluției încearcă sufletul, crepusculul imperial îi este leagăn de sicriu. Cine n'a cunoscut aceia dispoziție de care vorbea Verlaine, comparându-se imperiului dela sfârșitul decadenții văzând cum trec marii barbari blonzi, nu va avea niciodată dezabuzarea suficientă ca să înțeleagă anumite epoci. Și cine nu cunoaște vibrația în spirală a inimii, în zadar se apropie de aurorile culturilor. Toată istoria n'are valoare, decât prin ceeace selecționăm din ea, prin conținuturile ei alese de preferințele noastre. Nu este mort în istorie, ceiace este din ea viu în noi. Dacă n'am avea atâtea clipe din viață, în cari să ne simțim în Renaștere la noi acasă, ea n'ar avea mai multă actualitate, decât o perioadă de cultură egipteană. Epocile trăesc numai întrucât simțim nevoia să ne legănăm în ele. Simpatia noastră profundă trezește din ele ceiace a fost odată devenire. De aceia toată înțelegerea istorică încearcă să îndulcească ireparabilul devenirii, să atenueze opera demonică a timpului. Trecutul este numai prin slăbiciunile noastre retrospective.

CAP. IV.

COLECTIVISM NATIONAL

Pentru vitalitatea unui naționalism, este foarte importantă sursa din care izvorăște și se alimentează. Dacă este închis în sine și steril în rădăcini, el pleacă dintr'o inutilă conștiință de conservare, fără sprijinul instinctului și fără vreo posibilitate de ancorare în universal. Dacă este prea deschis spre lume, îi lipsește rezistența concretă și tensiunea agresivă, cari stau bine oricărui naționalism. Formele de viață ale unei națiuni trebue să fie constituite dintr'o sumă de elemente, cari să graviteze în jurul a două focare: *forța și justiția socială*. Un naționalism, care crede că poate rezolva problema unei națiuni, fără să soluționeze conflictele și inegalitățile sociale, este nu numai reacționar, dar și imposibil. Altădată, se putea construi o națiune pe acceptarea tacită sau voluntară a inegalităților; după revoluția rusă, lucrul acesta nu mai e posibil, decât ca realitate tranzitorie. Lenin a făcut pentru naționalism, mai mult decât pentru comunism. El a *salvat* naționalismul. De n'ar fi fost revoluția rusă, naționalismul era atât de reacționar, încât s'ar fi împărțit în numele lui, averea săracilor la bogați. Indiferent de orien-

tarea politică, Lenin a creat tuturor mișcărilor ideologice un interes pentru problemele sociale: uneori un adevărat complex de inferioritate. În numele inegalităților și a intangibilității proprietății, nu se mai poate mișca un fulg, Lenin, înebunit după justiția socială și cu Klausewitz la căpătâi, este prototipul omului politic al vremilor viitoare. În viziunea păcii sociale să gândești tactica și metodele luptei! Până și bogații, cari sunt pentru inconștienți floarea, iar pentru săraci, lepra istoriei, nu-și pot reține o admirație înfricată, pentru fanatismul sublim al tătarului. Omenirea numai atunci se va putea numi civilizată, când bogaților le va fi rușine de lumina soarelui, când își vor ascunde strălucirea în întuneric. Pe temeiurile istoriei așteaptă *prezența orbitoare* a săracilor.

Oare cum de naționalismul românesc a rămas străin de atâtea probleme dramatice, vreau să spun de atâtea probleme moderne? România este o țară care nu moare de foame, fiindcă mizeria este naturală, de secole încoace. O țară de țărani urâți și nehrăniți, care de o mie de ani îndură mizeria din cauza *streinilor*. Adversitatea față de aceștia este atât de caracteristică simțirii naționale românești, încât nu vor putea fi niciodată separate. Întâia reacțiune națională a românului, nu este aceia de mândrie pentru soarta României sau un sentiment de glorie, nedespărțit patriotismului francez, ci o revoltă împotriva streinilor, epuizată adesea într'o înjurătură, sau organizată anareori într'o ură durabilă. Din acest fenomen derivă o parte din insuficențele na-

ționalismului românesc. *Dacă am elimina pe toți străinii, problema Românieî n'ar fi mai puțin gravă.* Atunci va începe numai. Aruncarea pe o linie moartă este o evidență; dar din ea, naționalismul nu trebue să-și facă o misiune centrală, fiindcă ochii ațintiți prea mult asupra streinilor încetează a mai vedea propriile realități, mizeria noastră esențială. O mie de ani am trăit cu toții subt streini; este o lipsă de instinct național a nu-i urî și a nu-i elimina. Invazia iudaică în ultimele decenii a făcut din antisemitism trăsătura esențială a naționalismului nostru. Inteligibil aiurea, la noi acest fapt își află o legitimitate care nu trebue totuși exagerată. Dacă România n'ar fi avut nici un evreu, ar fi reprezentat ea o existență mai puțin mizerabilă? Intrucât nivelul ei istoric (singurul care importă) era mai ridicat? Că era mai puțină corupție este evident, dar de aici până la istorie, mai e drum lung. Evreii cel mult au *amânat* ceasul solemn al României; ei nu sunt, în nici un caz, cauza mizeriei noastre, a mizeriei noastre de totdeauna. Un naționalism care nu vede acest lucru, este fals și mult prea unilateral, pentru a fi durabil. Revoluție nu se poate face cu probleme false.

Un organism național sănătos se verifică totdeauna în lupta împotriva evreilor, mai cu seamă atunci când aceștia prin număr și prin obrăznicie invadiază un popor. Decât antisemitismul nu rezolvă nici problemele naționale și nici cele sociale ale unui neam. El reprezintă o acțiune de purificare și nimic mai mult. Viciile constituționale ale acelui neam rămân aceleași. Ingustimea

de viziune a naționalismului românesc pleacă din derivarea lui din antisemitism. O problemă periferică devine *sursă* de mișcare și de viziune.

Naționalismul nostru trebue să plece din dorința de răsbunare a somnului nostru istoric, dintr un gând mesianic, din voința de a face istorie. O lămurire cu esența noastră proprie și o confruntare cu soarta noastră, în imanența ei substanțială. Față de astfel de probleme, ce contează reacțiunea minoră față de o minoritate? Din moment ce nu există o (soluție universală a problemei evreești, antisemitismul nu este o cale de intrare în istorie. Cari sunt motivele mai adânci, cari ne determină a nu ne întâlni cu evreii decât prin dispreț și ură? Dece nu există nici un om pe pământ care să-i iubească în mod nativ, spontan? De unde infinitul dramatic al existenței lor?

Teoria raselor pare a se fi născut numai pentru a da expresie sentimentului de separație prăpăstioasă ce deosebește pe orice ne-evreu de un evreu. Un abis născut, nu din antisemitism și din nici un fel de concepție, ci din antagonismul manifest sau secret, ce caracterizează două ființe esențial diferite. Evreul nu este *semenul*, deaproapele nostru, și în oricâtă intimitate ne-am lăsa cu el, o prăpastie ne separă, vrem sau nu vrem. Este ca și cum el ar descinde dintr'o altă specie de maimuțe decât noi și ar fi fost condamnat inițial la o tragedie sterilă, la speranțe veșnic înșelate. *Omenește* nu ne putem apropia de el, fiindcă evreul este în-

tât *evreu* şi apoi *om*. Fenomenul se petrece atât în conştiinţa lui, cât şi a noastră.

Problema iudaismului este tot atât de complicată ca aceea a existenţii lui D-zeu. A vorbi de vampirismul şi de agresivitatea lor, este a evidenţia o latură caracteristică, fără a diminua însă, întru nimic misterul firii iudaice. Rasa aceasta, ce-şi alimentează focul lăuntric din ură, a dat exemple inadmisibile de iubire. Cine cunoaşte mistica hasidică şi viaţa unora din rabinii aparţinători ei, nu se poate să nu se cutremure în faţa unor exemple de iubire, cari sfidează legile vieţii, inumane în raritatea lor şi cari lasă foarte adesea creştinismul în urmă. Numai la un popor condamnat apar astfel de cazuri, cari nu pot avea decât semnificaţia unor mari răscumpărări. Sfinţenia la evrei are un caracter pur naţional; ea trebue să salveze, prin compensaţie, un popor dela pieire.

Privită în perspectiva istoriei universale, problema evreiască este absolut irezolvabilă. Ea rămâne blestemul istoriei şi un semn de întrebare, mărit de creşterea timpului. Nu există decât soluţii *naţionale*, cari rezolvând-o într'un loc, n'o fac mai puţin complicată pentru restul lumii. Cu secole în urmă, Spania s'a debarasat de evrei; Germania lichidează, pentru ea, întreaga problemă. Cu cât în lume, pacostea evreiască a devenit mai puţin ameninţătoare?

De câte ori un popor ia conştiinţă de sine însuşi, intră în mod fatal în conflict cu evreii. Duşmănia latentă care există totdeauna între evrei şi poporul respectiv

se actualizează într'un moment decisiv, la o răspântie esenţială, pentru a plasa pe evrei dincolo de sfera naţiunii. Mai mult. Există momente istorice cari fac din evrei în mod fatal *trădători*. Din cauza structurii particulare a spiritului şi a orientării lor politice, care se opune tuturor mişcărilor de auto-conştiinţă naţională, ei se diferenţiază la anumite răspântii atât de mult de naţiunea respectivă încât adversitatea reciprocă se pretinde soluţionată. Cine i-o fi condamnat să se amestece cu pasiune în destinul altor neamuri, să se plaseze artificial în sânul şi în centrul vieţii lor, pentru a se încurca într'o soartă care nu-i interesează, pentru care n'au suferit şi care nu i-au angajat niciodată? Acel evreu care-mi mărturisea că dacă România ar pierde Ardealul, i-ar fi perfect indiferent, exprimă cu sinceritate o stare evidentă, dar voit mascată, a evreilor. In toate crizele naţionale, singurii cari nu-şi pierd cumpătul sunt ei. Infrângerea Germaniei în războiul mondial i-a costat atât pe nemţi încât disperarea i-a aruncat în viciu şi destrămare. In acest timp, evreii făceau averi şi ocupau posturile de comandă. Dacă într'adevăr, ei ar simţi ca un drept mai adânc să participe la viaţa unei naţiuni, n'ar accepta cu atât cinism prigoanele şi exilul. Nesimţindu-se nicăiri *acasă*, ei nu cunosc în nici un fel tragedia înstrăinării. Evreii sunt singurul popor, care nu se simte legat de *peisaj*. Nici un colţ de lume nu le-a modelat sufletul: de aceia sunt aceiaşi în orice ţară sau continent. Sensibilitatea cosmică le e străină. Ţiganii, cari şi-au târât existenţa pe la marginea satelor şi ora-

şelor, cu atâtea crepusculuri şi aurore în suflet, sunt infinit mai aproape de natură decât evreii, cari poartă de-a lungul istoriei obscurităţile ghetto-ului, cu tristeţile lui scârboase şi cu ironiile desgustătoare, cari i-au scos de mult din natură şi cari îi menţin mustrător în istorie. Deşi orice evreu este un D-zeu faţă de un ţigan, oricine se simte *omeneşte* mai aproape de ultimul. In toate, evreii sunt *unici*: n'au pereche în lume, gârboviţi sub un blestem de care nu e responsabil decât D-zeu. Dacă aş fi evreu, m'aş sinucide pe loc.

In aşa măsură intervin ei în viaţa unui popor, încât dacă nu-i creiază un ritm de viaţă, pot perverti unul iniţial. Dintre toate speciile de fiinţe, evreul este cel mai puţin *neutru*. De aceia, în viaţa popoarelor, el este un *catalizator*: accelerează procese. Dacă numărul lor într'o ţară nu depăşeşte doza de otravă necesară oricărui organism, ei pot fi acceptaţi ca o evidenţă regretabilă sau chiar cu o oarecare simpatie indiferentă. Nu sunt atâtea ţări, cari n'au nevoe să ştie că există evrei? Şi n'ar fi mai uşor drumul României fără conflictul cu cel mai inteligent, mai dotat şi mai obraznic popor?

Se ştie că evreii explică antisemitismul ca un derivativ în timpuri de crize, ca o diversiune şi o laşitate. Această explicaţie este sută la sută valabilă pentru persecuţiile din Rusia ţaristă, unde regimul cel mai imbecil care a existat vreodată în istorie, pentru a devia atenţia unei populaţii nemulţumite dela cauzele reale ale mizeriei, organiza pogromuri, dar ea nu este deloc valabilă la noi, unde după războiu, regimul politic al Ro-

mâniei a fost filosemit, înţelegând prin aceasta nu simpatia pentru evrei (pe cari nu-i iubeşte absolut nimeni), ci toleranţa şi frica de ei. Ura împotriva lor îşi are cauze mai profunde. Mă îndoesc hotărât că ea ar izvorî din invidie sau din revolta împotriva situaţiei unora din ei. Cu câtsunt mai buni capitaliştii români decât capitaliştii evrei? Acelaşi bestialitate în unii ca şi în alţii. Nu pot concepe şi refuz să cred că am putea face o revoluţie naţională, care distrugând capitaliştii judaici ar cruţa pe cei români. O revoluţie naţională care ar vrea să salveze capitaliştii valahi ar fi o mascaradă.

Evreii s'au opus la noi împotriva oricărei încercări de întărire naţională şi politică. Aici trebue căutată sursa antisemitismului militant, iar nu a antisemitismului sentimental. Ei au criticat totdeauna România, dar au considerat orice tentativă de consolidare în afară de o democraţie convenabilă, ca reacţiune, barbarie, etc. In realitate, n'a existat presă mai reacţionară decât cea iudaică, pentru care paradisul l-a oferit totdeauna atmosfera pestilenţială a democraţiei româneşti, ce e drept admirabilă în intenţii, dar mizerabilă în realizări. Eu critic în special evreimea de după războiu. Nu s'a opus ea oricărei încercări de renoire a României? Din nişte tâmpiţi şi nişte degeneraţi, cari au reuşit să compromită o democraţie ea însăşi viciată, evreii au făcut un instrument de dominare, ofensând iremediabil o ţară întreagă. Noi, românii nu ne putem salva decât prin altă formă politică. Evreii s'au opus cu toate mijloacele de care dispune imperialismul lor subteran, cinismul şi

experiența lor seculară. Regimul democratic al României n'a avut altă misiune decât să apere pe evrei și capitalismul iudeo-român. Trebue să ne intre tuturora în cap odată și pentru totdeauna: evreii n'au nici un interes să trăiască într'o Românie consolidată și conștientă. Noi, ca români, n'avem decât un interes: o Românie puternică și cu voință de putere.

Fiecare am avut o epocă în care ne-am înduioșat de suferințele evreilor. De când, însă, mi-am dat seama că noi românii am suferit în trecut mai mult decât ei, de atunci am părăsit un gen stupid de sentimentalism. Dacă nu ne vom concentra toate forțele, vom dispărea în mod sigur, ca o imagină efemeră, dela suprafața istoriei. România n'are încă substanță. Evreii? Orice om cu cultură istorică trebue să recunoască cu durere în suflet o axiomă, singura axiomă a istoriei: ultimul popor care va dispărea va fi poporul evreu. Că vom distruge evreimea română, ea va renaște în *evreime*, eternă și rătăcitoare ca o mustrare a istoriei sau a lui D-zeu. Ea a supraviețuit Eladei și imperiului roman și va supraveți desigur Occidentului, urâtă și disprețuită de toate celelalte popoare cari se nasc și mor...

Este desigur caracteristică și revoltătoare, incapacitatea evreilor de a înțelege și a admite gravitatea problemii naționale. Sau poate ei nu *vor* s'o înțeleagă. Acest popor, cel mai mesianic, al cărui naționalism fără expresie geografică și de aceia cu dimensiuni universale, nu cunoaște în toată istoria un caz similar, acest popor este dușmanul mortal al oricărui naționalism.

Evreii nu vor să se impace cu această fatalitate, pe care istoria ne-o verifică la fiecare pas: *conflictele naționale sunt mult mai frequente, decât cele sociale*. Cum se poate explica altcum frequența uluitoare a războaielor și apariția la intervale de secole a fenomenului revoluționar? Faptul este întristător; dar nu se poate înțelege istoria fără această eternă platitudine, voit neglijată de evrei. Este totuși un mare merit al lor de a fi strigat tot secolul trecut importanța capitală a problemelor sociale, de a fi repetat până la obsesie necesitatea rezolvării lor. Dacă s'ar epuiza conflictele din lume exclusiv pe tărâmul socialului, evreii s'ar afla cu adevărat în istorie ca'n elementul lor. Ea este însă mult mai diferențiată și iraționalul îi e prezența ei secretă.

Dacă evreii n'ar fi introdus în socialism, viziunea materialistă, care este atributul esențial al „spiritului" lor, nu exista om care astăzi să nu fie cel puțin socialist. Că prin marxism ideia colectiistă a fost afectată de materialism, este viciul cel mai grav prin care s'au individualizat evreii în veacul trecut. S'a mai adaus materialismului, internaționalismul și procesul de dezintegrare națională a început. Evreii nu sunt pentru universalism, care este compatibil cu nuanțele specifice ale culturii, ci pentru valori comune și artificiale, fără aderențe concrete, care e internaționalismul. Universalistă este d. ex. conștiința europeană a lui Goethe sau Nietzsche, cari au trăit o Europă, formată din ireductibile, ce se întâlnesc totuși într'un punct ideal al spiritului. Cultura este universalistă în esența sa. Nu

există însă internaționalism în cultură. De aceia, un fenomen dela periferia culturi cum este presa, s'a putut face de atâtea ori mijlocul caracteristic și expresia adequată a internaționalismului. Numai *economicul* are valoare în atât cât internațional. De aici, absolutizarea lui de către materialismul istoric. Evreii sunt atrași de ideia comunistă în primul rând pentru internaționalism și numai în rândul al doilea pentru ideia de justiție socială. Au proectat în comunism toate elementele cari pot să le justifice și să le ușureze rătăcirea lor în lume. Este interesant de remarcat că dacă prin comunism ei se afirmă *politiceşte*, din punct de vedere economic, el nu reprezintă paradisul terestru. Eliminând concurența și spiritul de întreprindere, comunismul asigură evreilor un adăpost de persecuții și chiar un primat politic, în nici un caz o prosperitate economică. Un comunism consequent ar fi o înfundătură pentru ei. Situația lor în Rusia este caraterisțică. Ajunși în posturi de conducere, în domeniul vieții economice ei nu-și pot exercita „virtuțile" lor, cari i-au lansat pe primul plan în regimul capitalist. In plus, Rusia i-a izolat ca massă, dându-le în schimb satisfacția de a fi interzis antisemitismul. Este o teorie mai mult decât stupidă aceia care vrea să-i facă „responsabili" de Revoluția rusă. Incomprehensiunea fenomenului revoluționar este atât de mare, încât te revoltă această pată teoretică a naționalismului. Ea poate fi comparată numai unor stupidități marxiste în interpretarea fenomenelor spirituale. Să citâm două exemple. Intr'o istorie

sovietică a artei, atmosfera sumbră, umbrele adânci ale picturii lui Tintoretto, sunt explicate prin pierderea monopolului sării de către Veneția, la sfârșitul secolului al XV-lea. Un alt autor, marxist german, găsea că teoria predestinării a lui Calvin, își are sursa în viața economică frământată a timpului său, care înălța sau prăbușea pe negustori indiferent de calitățile și priceperea lor, într'un joc de fatalități. Cam de aceiași calitate este și explicarea antisemită a revoluției ruse. Ce e drept, evreii au exploatat turburarea spiritului și au văzut în ea un mijloc de răzbunare, împotriva unui regim care îi persecutase cu sistem. Dar de aici până a-i face *cauza* mișcării revoluționare, este o distanță enormă. Revoluția rusă s'a construit pe toate secolele de suferință ale Rusiei ; în vinele ei curge sângele tuturor revoluționarilor ruși.

Deși ideia revoluționară pre-marxistă era nebuloasă și lipsită de tact politic ,utopismul ei nu este atât de inconștient pe cât vrea științismul pretențios al marxismului. Spiritul semitic a făcut trecerea dela idealismul socialist la cel mai plat materialism. Dacă ideile comuniste, cu atâtea lucruri juste, dar cu un Weltanschauung minor, s'ar realiza, ele ar constitui neapărat o hrană pentru muritori *înainte* de împlinirea lor. Dar mitul revoluționar nu mai poate fi un stimulent odată realizat chiar parțial. Epoca de preparare a comunismului se poate alimenta până la fanatism din ideile lui ; este vădă, însă, o umanitate care în „era" comunistă ar trăi numai din ideile pentru cari a luptat. Este atât de mi-

nară viziunea antropologică în comunism, încât te întrebi dacă a meritat omul religia, singura care i-a exagerat rolul lui în univers. Dimensiunile pe cari ni le-a atribuit ea se vede că au depășit rezistența noastră, căci altcum nu se explică dece omul a îmbrățișat cu atâta pasiune rolul mediocru pe care i l-a hărăzit marxismul.

Dacă realizările concrete pentru cari luptă comunismul se fundamentau pe alt Weltanschauung, religia viitorului era constituită, iar creștinismul de mult era o amintire. Comunismul a construit ideia de dreptate numai în numele materiei. Sau poate el a vrut să ne reîntoarcă la justele proporții ale omului? Un lucru este, însă, sigur și acest lucru este definitiv câștigat de către comunism, constituindu-i oarecum scuza lui eternă: *toate revoluțiile cari s'au realizat până acum în numele spiritului și a iubirii de oameni n'au ameliorat condiția materială și imediată a omului.* Cele mai mari inegalități sociale s'au făcut în era creștină, în numele celei mai loquace iubiri de oameni, din câte a cunoscut istoria; greu am găsi o mai sinistră repartiție a bunurilor în numele ideii de egalitate. Creștinismul n'a dat omului *pânea cea de toate zilele;* două mii de ani omenirea a înfometat în amăgirea veșniciei. Căci din păcate creștinismul n'a fost numai o învățătură pentru oameni săraci, ci și o fabrică de săraci. In numele împărăției cerurilor am cerșit cu toții două milenii. Bisericile nu s'au construit din cărămizi, ci din lacrămile săracilor, ca de altcum toate instituțiile pământului.

Revoluția franceză a realizat eliberarea *politică* a omului, în nici un caz cea economică. Democrația, împreunată cu capitalismul, a fost un jug, pe care omul, îmbătat de iluzia libertății, nu l-a simțit decât târziu.

După atâtea amăgiri în numele atâtor idei mari, „generoase", omul pare a fi redescoperit pământul prin ocolul cerului (aceasta este sensul dezabuzării de creștinism). Și redescoperirea a scos la suprafață imaginea cea mai directă, cea mai plată, dar și cea mai durabilă a pământului. Omul a început să *știe*, decând toată lumea de nuanțe a ideii socialiste îi repetă până la obsesie, că el n'a căutat decât pâinea cea de toate zilele și că de ar fi avut-o n'avea nevoe de mângâerea raiului. Condiția concretă, materială și imediată a omului a redevenit centrală interesului său teoretic și practic. *Economicul*, ca motor al istoriei universale și ca unic centru de proecție dinamică, a putut fi ridicat la un asemenea rang, numai datorită faptului că secolele anterioare l-au neglijat. Că economicul nu poate constitui unicul resort al devenirii și că el nu poate explica varietatea formelor de cultură, și nici măcar nașterea „tipurilor" economice, este mai mult decât natural. Dacă *politicul, naționalul, spiritualul*, nu reprezintă serii, cari întocmai ca economicul își au o egală îndreptățire inițială, și derivă toate din el, atunci cum se poate face tranziția dela o epocă mare la alta? Economicul, care reprezintă o structură simplă, cum poate naște din el însuși, o multiplicitate de forme? Nu suntem siliți a crede că el fecundează artificial, că își inventează substan-

ță? Materialismul istoric satisface nevoia noastră de unitate a istoriei și mai cu seamă necesitatea stabilirii de corespondențe între planuri. Numai că a stabili în economic sursa primordială și productivă a acestei corepondențe, este o exagerare teoretică nepermisă. Anterioritatea economicului, din care purced toate celelalte forme, pleacă dintr'o viziune monolineară a istoriei. Istoria se desfășură în totalitatea ei, iar această totalitate este concretă. Planurile se diferențiază din cauza structurii lor specifice de valori; ele se întâlnesc într'un punct inițial și într'unul final. Politicul, economicul, spiritualul, socialul, se desprind dintr'un sâmbure originar, din indiviziunea virginală a devenirii, se specializează conform valorilor lor proprii și se aseamănă în configurația și convergența lor finală. Într'o epocă bine definită, politicul, spiritualul și socialul, realizează o corespondență care stabilește stilul și unitatea ei. Materialismul istoric face dintr'o sumă de categorii constitutive ale istoriei, simple epifenomene. Dacă n'ar constitui un instrument teoretic de luptă politică, adică dacă n'ar diviniza istoria în paguba adevărului, el ar fi o violentare și o ofensă adusă universalului devenirii. Politicul servește viața, iar nu adevărul. De aceea este el o categorie eternă.

Cine crede că atacând bazele teoretice ale materialismului istoric, a lichidat „primejdia" comunistă, este, în cazul cel mai bun, un naiv. Există atâtea condiții obiective cari justifică acțiunea comunistă, încât a le neglija înseamnă a nu înțelege nimic din complexul problemelor.

Comunismul nu se combate prin naționalism, ci prin

soluționarea problemelor sociale. Dacă motivele și cauzele cari conduc la revoltă nu sunt atacate în ele însile, dacă nu se dă de urma mizeriei, naționalismul este o frazeologie care n'are ce opune gravelor realități sociale. Entuziasmul pentru națiune nu poate suplini setea de justiție din om și care-l apropie mai mult de esența vieții sociale, decât naționale. Numai cine sufere cu egală intensitate de obsesia măririi propriului său neam și de a dreptății sociale, poate zidi durabil la înălțarea unei națiuni.

In România există destul interes, dacă nu pasiune, pentru viitorul ei național. Dar visul de mărire națională se sprijină prea des pe exagerarea unui ireparabil al mizeriei și pe condiția mediocră a muncitorimii și a țărănimii. Toată problema se reduce la a ști, dacă este posibilă *formula colectivistă în cadrul existenții naționale.* Dacă nu este posibilă, înseamnă că naționalismul este condamnat inițial a fi reacționar.

Rezistența la formula colectivismului național n'o opune viața concretă a națiunii, cât cristalizările teoretice de până acum ale viziunii colectiviste. Din cauza marxismului, s'a creat o slăbiciune obligatorie a oricărei orientări colectiviste pentru internaționalism. Este o pură situație teoretică generalizată, care nu se sprijină pe stări de fapt. Ea ar fi justă, dacă națiunea ar reprezenta o realitate tranzitorie sau o simplă fază istorică, așa după cum crede marxismul. Ce e drept, națiunea se *naște* în istorie, dar ca o formă constantă a ei. Omenirea

nu poate evolua convergent și popoarele nu pot ține același pas.

Un grup este cu atât mai dinamic și mai agresiv, cu cât este mai strâns și mai legat de un spațiu determinat. Ilimitatul spațial creiază un vag al orientării și o solidaritate artificială. Niciodată țările federalizate n'au dat naștere unui stil specific de cultură. Asocierile eterogene nasc, în cazul cel mai bun, o Elveție sau o Americă. Deși există o umanitate, ea nu este ca atare o forță creatoare; abstractul umanității este steril prin sine. Ideia de umanitate se bazează pe toate forțele centrifugale din om, pe dezintegrarea din centrul lui firesc. El nu se poate integra decât *în fuga spre centru;* națiunea este centrarea pe o devenire imediată. Creația este posibilă numai într'un cadru concret. Cu cât valorile se răspândesc pe vastitatea spațiului, cu atât ele își pierd aderența și pulsația vie. Nu este revelator că zorile culturilor au un caracter provincial? Toate culturile se nasc *local.*

Omul este o ființă prea minoră, pentru a putea fi creator fără limita imediatului. In afară de cadrele națiunii, el plutește într'un vid, care-l aruncă inevitabil ratării. S'ar putea ca națiunea să n'aibă altă justificare decât aceea de a fi obstacol în calea ratării. Rațiunea „ultimă" a națiunii nu poate consista în esența ei proprie, ci într'o salvare a omului; ea îi și constitue limitele istorice. Cultul puterii este nu mai puțin o dezertare, o fugă de arbitrar, acest climat normal al subiectivității. Forța este o garanție în fața iresponsabilității. Dacă

omul caută în națiune o rezistență împotriva ratării, în forță își atenuiază cu voie libertatea.

Nu există ființă mai înclinată ratării ca românul. Pe lângă multe alte cauze, absența unei conștiințe naționale puternice a fost hotărâtoare. Psihologic, n'am avut tendința spre o solidaritate efectivă, iar istoric, nefiind națiune, ne-a lipsit cadrul acestei solidarități. Nihilismul nostru își găsește în ratare implicația firească. *Este nihilist un popor care n'are istorie și rămâne mai departe, până ce nu devine națiune.*

La 30 de ani intelectualul român a redevenit materie. Nu-l mai interesează nimic în afară de indiferența lui. S'a putrezit sâmburele lăuntric; maturitatea precoce, ca fenomen colectiv, este un semn de deficiență. Numai la noi și la ruși există problema constantă a carenței păturei culte, a „inteligenției". Până la obsesiune, literatura românească a desvoltat această temă fără să ajungă la o concluzie valabilă. Căci după ea, intelectualul nostru s'a desrădăcinat și a pierdut contactul cu poporul; numai acesta e sănătos. Țărănimea este încărcată de virtuți, intelectualul, neant spiritual. Decât, este ininteligibil cum primele generații de intelectuali, cu ereditatea rurală în sânge, ar fi un nimic demn de dispreț, față de țăranul rezervor de viață și de spirit. Adevărul este altul: țăranului nostru nu i-a prea prilit în cultură. Altcum nu se explică atâta confuzie la primul contact cu ea. Problema desrădăcinării intelectualului a fost cea mai dureroasă, dar și cea mai rușinoasă a literaturii românești. Ce artificial tristă a fost această țară de suprafață! Era

o teamă de viitorul neamului în această zăpăceală, care a pus stăpânire pe întâile generaţii de cărturari. Inerţia seculară s'a cutremurat în faţa atâtor probleme cari se cereau rezolvate. Dacă ar fi putut acei domnişori să se mai dea înapoi, astăzi România ar fi fost declarată ţinut etnografic şi s'ar fi făcut expediţii în ea ca în Asia centrală. Pentru destinul nostru, problema desrădăcinării este un semn rău şi o amintire compromiţătoare. Românii au fost destul de şmecheri ca să simtă că nu este chiar aşa de plăcut să-ţi dai ca ţară drumul în lume; a trebuit să treacă multă vreme, toţi fiorii începutului, pentru a prinde gust la treburile mari. Astăzi problema desrădăcinării nu mai circulă decât în istoria literaturii. Este un semn de vitalitate în a fi putut învinge tentaţia resemnării şi a amorţelii. Ar fi totuşi un exces de optimism, în a crede că nu ne-a rămas nimic în sânge din timiditătile şi dezadaptările iniţiale. Desrădăcinarea a dispărut ca problemă, dar continuă să mocnească în înclinarea naţională în spre ratare. Când priveşti un român la 20 ani eşti dispus a-l crede geniu; fii sigur că la 30 de ani va fi un ratat. Epuizarea rapidă presupune multe incoherenţe lăuntrice şi o inaderenţă a biologicului la spiritual. Consistenţa bazei vitale este un suport pentru o construcţie spirituală. Este ca şi cum n'ar avea cultura noastră miez biologic. Dealtfel, României i-a lipsit totdeauna *forma interioară*. Când prea rigidă, când prea gelatinoasă, ea îşi caută o cale de viaţă prin desişul propriilor sale deficienţe.

Xenofobia dela noi îşi are o raţiune şi în faptul inegalităţii de nivel istoric între minorităţi şi noi. Dacă am fi o naţiune formată, lupta noastră cu ele ar lua caractere mai puţin dramatice, deoarece nivelul nostru istoric, reprezentând o superioritate evidentă, ele ar trebui să se integreze natural în ritmul nostru. Saşii se simt legaţi de România numai prin *peisaj*. Ei n'au cu noi nici un fel de legătură interioară. Mândri de o tradiţie de cultură pe care n'o avem, ei se izolează şi ne disprefuesc. Reprezintă ei o primejdie pentru România? Nici un sas nu ocupă un rol de conducere şi nici unul n'a încercat să se amestece în problemele ţării. Chiar dacă în trecut ne-au exploatat, dela ei n'am avut decât de învăţat. Reprezentând o minoritate izolată, care-şi urmează autonom legea ei de evoluţie, ori integraţi ori neintegraţi în România, ei nu constituesc nici o primejdie. Zece milioane de saşi ne-ar fi mai puţin fatali decât un milion şi jumătate de evrei. Cei 800.000 de saşi sunt o oază morală în balcani. Ungurii se mărginesc a fi cinstiţi şi a ne urî. Nu este mare lucru. Nici ungurii şi nici saşii n'au mai mult spirit politic, decât noi. Astfel se explică dece după războiu n'au reuşit să ne încalece decât evreii. Cum ar fi putut face aceasta saşii, cari poartă în sânge o lume întreagă ce-i face inadaptabili la alte forme? In orice parte a lumii s'a colonizat poporul german, a dus cu el tradiţii şi forme specifice, pe cari le-a imprimat mediului. Când saşii au venit spre Ardeal, ei purtau în sânge oraşele nemţeşti. aveau preformate aceste comori arhitectonice. In America de sud, în Africa, în Rusia, în România şi în toate

țările, în cari s'au împrăștiat, în ciuda diversității peisagiului, pe care l-au iubit totuși ca atare, ei au imprimat o viziune constructivă a lor și au trăit, sub fascinația explicabilă a Germaniei, întotdeuna centrifugal. Coloniștii au creat arareori o cultură proprie (America nici astăzi nu și-a elaborat una). Ei descalecă în lume în calitate de conquistadori și sfârșesc iremediabil gospodari. Încă odată se verifică fenomenul ratării în afară de națiune.

Toate obiecțiile ce trebue să le aducem evreilor din punctul de vedere al existenței noastre naționale, trebue să aibă ca prototip atitudinea sașilor față de noi. Unei minorități nu-i putem cere să ne iubească: nici să ne întâlnim pe vreun punct cu ea, dar mergând alături, să ne ținem măcar la aceiași distanță. Un stat ca al nostru, apăsat în plus de blestemul minorităților, de această mare fatalitate inorganică și care transformă pe orice țară fără instinct politic cu timpul într'o Elveție, nu poate realiza o politică de echilibru, decât mergând *paralel* cu toate minoritățile cari acceptă condiția aceasta, a menținerii la o egală distanță de linia evoluției noastre. Au mers evreii paralel nouă? Ungurii ne urăsc dela depărtare, evreii în mijlocul, în centrul nostru. Cum o să asimilăm noi, un biet popor, pe cel mai ireductibil fenomen al istoriei? Un popor care are la activul său lupta biruitoare cu cele mai strălucite popoare ale istoriei, cum o să fie asimilat de un neam care a văzut lumina doar prin întunericul ungurilor, turcilor sau grecilor? Vitalitatea judaică este atât

de agresivă și voința de acaparare atât de persistentă încât toleranța noastră față de acest popor muncitor și exploatator, ar însemna falimentul nostru sigur.

Argumentul atâtor evrei, după care ascensiunea lor în România s'ar baza pe calitățile lor rare, cari îi plasează totdeauna într'o condiție de superioritate și ca atare antisemitismul n'ar avea un fundament serios, nu îmi pare deloc probant. Și nu îmi pare probant, nu fiindcă aceste calități n'ar fi reale, ci din cauză că după o astfel de concepție, orice popor mai matur, mai experimentat și mai învechit în rele, ar avea dreptul să exploateze naivitatea și inexperiența unui popor istoricește tânăr. Ce *știe* poporul românesc față de cel evreiesc? Ce poate un popor telluric, față de cel mai cerebral popor? Dacă le-am da evreilor libertatea absolută, sunt convins că în mai puțin de un an ar schimba și numele țării. În definitiv, trebue să recunoaștem cu melancolie, că antisemitismul este cel mai mare elogiu adus evreilor. — Soluțiile noastre de viață sunt moartea lor morală. Și sunt moartea lor morală, fiindcă ei nu le pot accepta, decât renunțând la ceiace le definește trista lor existență. Dacă evreii țin cât de puțin — (dar ei nu *pot* voi să nu fie evrei) — să rămână ceiace sunt, adică paria și nimbul echivoc al istoriei, atunci n'au decât să mulțumească antisemiților. Nu sunt ei aceia cari au *interiorizat* iudaismul? Persecuțiile i-au apropiat de esența lor, pe când regimurile liberale satisfăcându-le pofta de câștig, i-au îndulcit și atenuat prin libertate. Popoarele, cari prin lanțuri câștigă, sunt

periculoase. Mândria cea mare a unui neam trebue să derive din exagerarea rostului său în lume. Cine, mai mult decât antisemiții, au exagerat rolul poporului evreu? Dacă profețiile vechiului testament ar fi fost scrise după justificările persecuțiilor moderne, ar fi niște banalități plictisitoare. Lacrimile grețoase ale evreilor au scânteiat ca aștrii unui cer răsturnat. Poporul acesta nu-și va culege niciodată roadele lacrimilor sale. Deaceia sufere el de obsesia paradisului pe care alte popoare îl gustă privind doar pământul.

Ce fericiți am fi noi românii, dacă ne-ar exagera cineva rostul, dacă ne-ar îmbrățișa o soartă pe care o mângâiem tainic într'o sfântă grandomanie! Nici un profet nu ne-a exagerat rolul nostru în lume. Dar noi toți să n'avem alt scop decât să ne proectăm un rost până la amețeală, să ne iubim ipostaza imaginată de visuri. Viitorul României să ne fie utopie sau tragedie.

S'ar putea ca România să devină națiune cu un contur bine definit, în mod automat, prin forța lucrurilor și fără voia noastră. Cu atât mai mult trebue să ne întrebăm dacă ne construim *în* națiune pe viciile lumii vechi sau ne asumăm toate avantajele viziunii moderne. Vom continua a creşte în devenirea națiunilor rezemați pe un convoiu de inegalități, pe toată mizeria înfiorătoare a acestui popor sau dimpotrivă, vom găsi în colectivismul național, o soluție, problemelor și dezastrelor noastre?

Unii spun: ascensiunea națiunilor moderne nu s'a datorat ideii colectiviste. Spiritul de concurență, de întreprindere, de speculație, atomizarea individualistă, cari sunt sufletul democrației și a capitalismului, au fost mobilele ascensiunii lor rapide. Dând fiecărui individ iluzia posibilităților lui gigantice, condițiile acestea politice și economice au declanșat energii nebănuite, forțe ascunse. Arivismul și parvenitismul presupun virtuți specifice, dela rezistența instinctului la o luciditate excesivă. Pasiunea pentru câștig a creiat o frenezie generală extrem de fecundă unui salt. Capitalismul a fost o sguduitură unică în evoluția națiunilor.

Decât, aceste obiecții neglijează două lucruri: capitalismul cu toate „virtuțile" lui este epuizat ca etapă istorică, iar aceste virtuți, fecunde la un popor, sunt cauze de dezastru la altul. Libera concurență, spiritul de întreprindere, etc. au creat ce e drept în România o lume nouă și este evident că fără liberalism ea nu era decât o țară înapoiată pe veci. Dar inerția, pasivitatea, lipsa de inițiativă sunt defecte cari într'un regim de libertăți nelimitate, condamnă cu timpul un neam la lâncezire. De aceia, în regimul democratic, streinii au încălecat pe români într'un mod uluitor. Noi n'am avut calitățile prin cari să răzbatem într'un regim de concurență și de luptă, în care statul rămâne neutru la ascensiunile și prăbușirile individuale. Democrația românească a manifestat în începuturi un elan fecund și surprinzător, pentruca maturitatea și decadența s'o compromită fără scăpare. Meritul ei consistă în a fi realizat modernizarea țării, atribuindu-i totuși o falsă

conștiință universală și o iluzie cu totul înșelătoare a forței.

Popoarele fără osatură istorică nu pot face salturi într'un regim de libertăți necontrolate. Democrația, asigurând libertatea tuturora, sfârșește nu în anarhie, ci într'un sclavaj colectiv, vreau să spun în deficiență națională. Eminamente centrifugală, democrația a îndepărtat națiunile de centrul lor efectiv, de voința de putere. Pentru națiunile minore, descentrarea este o adevărată catastrofă. Ele nu se mai *regăsesc*. România se va mai regăsi ea?

Burghezia noastră a săltat nivelul istoric al României. Dar lipsită total de grandomanie națională, s'a cristalizat repede într'un echilibru mediocru și a sacrificat interceselor ei meschine toate problemele la cari trebuia să răspundem. I-a fost frică României de revoluția pe care trebuia s'o facă? Altcum greu se explică lipsa noastră de tradiție revoluționară.

Un popor trebue să-și prepare și să-și aștepte revoluția. Numai așa își poate împlini datoria față de el însuși.

România trebue să-și spargă barierele propriei sale mediocrități și să înțeleagă toate irezolvabilele devenirii. Spiritul ei politic să-l dezvolte până la cinism și să știe să spună forței pe nume, să nu se mai mângâe cu iluziile dreptului. Convingerea explicită a omului politic trebue să fie că nu există *drept*, ci numai *antagonisme sau compromisuri între forțe*. Concepția forței în raporturile internaționale este singura

realitate, pe care nu e *decent* s'o exprimi, dar care nu este mai puțin un act de sinceritate teoretică.

Cinismul nu este niciodată o provocare, ci o prefăcută bucurie în fața ireparabilului. El se reazimă pe o contradicție dureroasă între elanurile sensibilității și irezolvabilele inteligenții. Orice cinic ar vrea ca lucrurile să nu stea așa precum le stabilește cunoașterea; dar cum ea este prejudecata organică a cinicului, el se încovoaie subt imperiul ei. Toate cinismele acestui pământ au plecat dela ireductibilul forței și au prins în paradoxe conflictul dintre o inteligență dezabuzată și o inimă în corupție. Un om politic trebue să fie un Fouché cu plus-ul unei credinți pasionate.

Concepțiile forței au la bază o antropologie pesimistă. Omul este o ființă căzută, care din libertate nu-și poate face un leagăn: dimpotrivă, ea este o sursă de rătăcire. El nu poate creia decât strâns într'o organizație, care-l depășește și care-i impune ritmul de viață. Viziunea pesimistă a omului nu face din acesta o realitate, decât întrucât domină și este dominat. Puterea este criteriul valorii. Absolutizarea politicului, convertirea lui în Weltanschauung, face din forță axa istoriei. Din punct de vedere politic, un sergent de stradă are o realitate mai mare decât un înțelept. Tot așa, pentru un stat, în timp de pace, un acar este mai util decât un general.

Dintre toate categoriile, politicul a încercat mai mult să încalece istoria. Și a reușit în măsura în care nu importă ce formă istorică s'a impus prin *valorile ei de*

dominare, iar nu prin calitatea ei. Totul devine — *la un moment dat* — politic, precum totul — tot la un moment dat — devine mistic. Instituțiile nepolitice — întrucât constituesc realități istorice — trebue să treacă printr'un moment politic. Epoca de dominare a bisericii catolice determină un moment politic al evoluției ei. *Eficacitatea maximă a unei instituții este identică momentului ei politic.*

Totul devine *mistic*, în măsura în care își realizează valorile în vibrație ultimă. Conținuturile vieții și ale spiritului atingând delirul, se ridică la un nivel mistic. Până și economicul poate deveni mistic. Tot ce se desfășură în istorie și vrea să salte în absolut, își înfrânge legea proprie și atinge veșnicia,, pentru un moment. Tot prin mistic, istoria se salvează din ea însăși.

CAP. V.

RĂZBOIU ŞI REVOLUŢIE

Există națiune care să nu fi făcut războaie? Toate națiunile au făcut războaie, chiar dacă unele nu le-au vrut și nu le-au dorit. Națiunile mari le-au voit și le-au dorit; acesta este un element în plus, care le diferențiază de cele mici. Chestiunea războiului nu trebue, însă, privită sub prisma aderenții sau inaderenții mulțimii; un organism național se valorifică într'un război oarecum inconștient. Războiul fiind legat de viața națiunilor în mod esențial, oamenii nu pot interveni decât pentru a-l amâna, în nici un caz a-l evita. Este o teorie mai mult decât stupidă, aceea care susține că responsabili de nașterea războaielor au fost totdeauna conducătorii și o castă de interesați. Oare poate crede cineva că toate războaiele cari s'au deslănțuit în omenire și-au avut originea numai în capriciul prinților, regilor și împăraților? Cine poate crede în războaiele de fantezie individuală sau în cele provocate de aranjamente negustorești? Dacă ele, precum se spune, *plutesc în aer*, atunci au un caracter impersonal și irresponsabil. Pacifismul — care are de partea sa toate inimile și nicio realitate — și-a făcut un titlu de glorie

din a stabili responsabilități pentru isbucnirea războaielor. Dar pacifismul uită că războiul nu este un fenomen de suprafață, ci angajează măruntaiele unei națiuni. Dacă sta în posibilitatea oamenilor să-l împiedice și să-l curme, de mult ar fi fost lichidat. Dar viața umanității *tinde*, fără să *aibă*, o finalitate etică. Cine amestecă sentimente în considerațiile asupra războiului își complică existența inutil, deoarece ireparabilul conflictelor umane, nu poate fi atenuat nici măcar de intervenția divină. D-zeu *privește* războiul.

Puține sunt fenomenele cari să dea mai puternic impresiunea de *destin* ca el. Nu este interesant că pe când moartea ne face triști, războiul lasă numai un gust amar sau o disperare rece, ne-afectivă, o înebunire lucidă? Moartea se face *în* noi, pe când războiul *peste* noi.

Cine nu poate accepta războiul ca o condiție fatală a umanității, nu-i rămâne decât să se omoare. Acela însă, care știe cum merg treburile în lume, își face un loc printre fatalități și așteaptă să fie strâmtorat — la timp — de ele.

Nu se poate concepe devenirea națiunilor fără războaie. Prin ele ajung națiunile la conștiința forții lor și tot prin ele își delimitează conturul în lume. O națiune se *verifică* prin războiu. Cu cât poartă mai multe războaie, cu atât își accelerează ritmul de viață. Ahtiată după propria ei realizare, ea își epuizează prin frequența războaielor, rezistența vitală. Longevitatea unei națiuni este strâns legată de ritmul ei vital. Războaiele se nasc dintr'o tensiune vitală, pe care la rândul lor, o

măresc. Dar numai în *intensitate*, nu și în *durată*. Caută națiunile longevitatea? Cine ar putea-o spune?! Sunt, însă, unele cu destin genial, cari scânteiază definitiv și efemer, ca poeții. Ele preferă gloria longevității și sunt necruțătoare cu rezervele lor de viață. Numai culturile mediocre se supraviețuiesc, fiindcă n'au trăit niciodată. Dacă Franța îndură o carență și de multă vreme se desfată inconștient în presimțirile decadenții, este că a fost prea nemiloasă cu posibilitățile ei. Un destin grandios te costă mult. Franța a risipit în timpul Revoluției mai multă energie, decât România într'o mie de ani. Iată diferența dintre istorie și sub-istorie! Franța este *istorie fără timp*, conținut pur. Țara care n'a ratat nimic. Și apoi războaiele Franței! Oare se poate mândri un popor cu așa de puține războaie defensive? Nu este țară care să fi dus mai multe războaie agresive. Și nu există în fond decât războiu agresiv. A rezista la un atac este onorabil; a pleca la atac este strălucitor. *Atât timp cât un popor n'a purtat un război de agresiune, el nu există ca factor activ al istoriei.* Provocarea exprimă o rezervă de forță și un surplus de vitalitate. Un războiu, pornit din inițiativă proprie și pierdut, este mai glorios, decât unul câștigat prin apărare. Germania a pierdut războiul mondial numai politicește; războiul în sine o onorează mai mult decât pe aliați. Un războiu de agresiune pleacă fie dintr'o simplă neliniște biologică, fie din tendința de a impune imperialist o idee în lume. Primul caz dovedește foarte puțin; al doilea, tot. Nu există neam care să fi

atins universalitatea numai prin forța spiritului. Procesul prin care el se impune în lume este un complex de mijloace, în care bestialitatea își dă mâna cu profeția. Nu e bine să ne iluzionăm prea mult asupra istoriei. Spiritul nu crește din nimic. Dacă Olanda n'ar fi imperiu — oricât de trecător — cine știe dacă pictura olandeză ar fi luat avântul pe care-l cunoaștem! Condițiile materiale favorabile creiază *răgazul*, din care isvorăște atât spiritul, cât și viciul. Războiul este un fenomen atât de complicat, încât am fi nedrepți de i-am epuiza sensul în crimă. Din punct de vedere uman n'are nici o scuză; deaceea se face el *prin* oameni. Suntem niște biete unelte ale unei mari și sinistre fatalități.

Trebue să dea de gândit tuturor pacifiștilor următorul lucru: toate popoarele europene cari n'au luat parte la războiul mondial, au căzut automat pe al doilea sau al treilea plan. Politicește, neutralitatea este un semn de lâncezire și de evadare din arena internațională. Războiul este un examen la care se supun națiunile în fața lumii. Inutil de remarcat că nu rezistă decât popoarele înzestrate. Nu poți câștiga războaie și nu te poți impune în lume exclusiv prin forța organizată. Istoria nu cunoaște un popor cu armată glorioasă și repetat verificată care să nu fi creat și o cultură. Forța, sau se realizează pe toate planurile sau nu este nimic. Atâtea războaie s'au gândit inițial în biblioteci. Culturile mari se împlinesc pe toate planurile: în colțurile lor de stradă se reazimă războinicul de înțelept. Neamurile cari n'au *tot* n'au nimic..

Pe timpul când atenienii au plănuit expediția de cucerire a Siciliei, se putea vedea zilnic în piață grupulețe cari demarcau pe piatră contururile insulei. Este acesta un caz tipic al aspectului *cetățenesc* al imperialismului. Acel imperialism care nu ia forme cetățenești nu este autentic, ci se hrănește din exaltarea unor șefi, având o durată efemeră și menținându-se doar la suprafață. Numai un popor care poartă în sânge ideia imperialistă poate accepta fără scârbă armata și războiul. Aviditatea de spațiu și setea de a imprima un stil de cultură altor forme de viață creiază într'o națiune imperialistă un gust ofensiv, justificat atât prin cinism, cât și prin viziuni istorice. Atunci când ultimul burghez german, ghiftuit de bere și dolofan, își preumblă în creer harta lumii și treaz sau turmentat îi face Germaniei loc pe unde îi permite capriciul și fantezia, el este reprezentantul inconștient și mediocru al unui gând care roade și macină națiunea în substanța ei. Imperialismul s'a conceput nu numai în palate, ci și la răspântii. Dece să fim așa de nedrepți cu masele și să credem că ele n'au participat niciodată direct la istorie! Se repetă până la exasperare de către cercurile socialiste: mulțimile nu vor războiul, ele sunt numai târâte în conflicte și înșelate de guvernanți și exploatatori. In realitate, lucrurile sunt mai complicate și mai triste. Oricât ar concepe omul războiul, dacă faci apel la indivizii izolați ca atare, fiecare va fi în cele din urmă, împotriva războiului. Cum se face totuși că el acceptă războiul în colectivitate? Nu este aici vorba de psihologia curioasă a mul-

țimilor, ci de un fenomen mai profund, bazându-se pe solidarități istorice nebănuite. In fiecare om care pleacă la război, se petrece următorul proces: nu accept războiul, dar îl fac ca națiune. Individual, istoria are un mai mare coeficient de raționalitate, decât colectiv. Atât timp cât vor exista națiuni, vor fi și războaie. Nici unul dintre noi nu va vrea să le facă; ele însă, *se* vor face. Națiunea este un fel de *abstracțiune vitală*, fiindcă ne dă iluzia că este ceva vag, pentruca, în realitate, să ne strângă până la sufocare.

Pacea universală ar înceta a fi o utopie, dacă s'ar putea crede că națiunile sunt o fază tranzitorie a istoriei. Pentru sentimentul nostru cosmic, prezența lor în lume nu este deloc încurajantă. De națiune ne leagă tot ceace este imediat în noi și teama de vid.

Presupunând totuși că națiunile ar dispărea, proectele de pace eternă, n'ar fi oare mai puțin iluzorii? Nu s'ar deplasa conflictele pe unități mai mari? Dela continente la rase și până la conflictele planetare, ireductibilul soartei umane ar fi oare mai puțin tragic? Dacă toate națiunile globului ar dezarma, cu excepția uneia de o anvergură mai redusă, pacea lumii ar fi mai periclitată decât oricând. Națiunile nu se pot ridica toate la acelaș nivel. Inarmările se fac peste oameni; sunt chiar dispus a crede, că ele se fac fără voia lor. Faptul că omul a putut cheltui atâta energie pentru invenția atâtor arme, care trebue să-l apere de el însuși, mă face să am o ideie precisă despre genul uman. Dacă toate armele acestui univers ar fi distruse fără urmă și ar

rămânea un singur revolver, omul s'ar simți obligat față de el și nelăsându-l în părăginire, istoria s'ar repeta dela început.

O națiune când începe să se înarmeze, nu se mai poate opri. Sărăcia și mizeria nu constituesc limite ale înarmării. De sute de ani, omenirea privește cerul printr'o gaură de tun.

Obstacolul esențial în calea păcii este lupta mărturisită sau secretă pentru *hegemonie*. Dorința primatului exclusiv este atât de puternică în națiuni, încât pentru ea sunt dispuse să calce orice fel de obligații etice sau internaționale. Se poate concepe că națiunile vor ajunge cândva la o astfel de neutralitate, încât să le fie indiferente puterea și dominația? Atât timp cât istoria va avea la bază un ritm biologic și cât valorile specific istorice vor desvolta deviat un imperialism vital, această neutralitate nu va fi nici posibilă și nici de dorit. O mare națiune se ridică pe dărâmăturile alteia sau pe umilirea altora. Gloriile naționale se scaldă într'o mare de sânge, ca toată istoria de altfel. Faima lui Napoleon a costat zece milioane de oameni. La prima aparență, războaiele lui au fost purtate din pasiune pentru război. In realitate, ele reprezintă imperialismul consecutiv fiecărei mari revoluții și satisfacerea dorinței de nelimitată hegemonie a Franței. Napoleon va fi provocat sărăcie și mizerie în Franța; el nu a pus Europa mai puțin în mișcare. Naționalismele europene au avut nevoe de acțiunea lui și de filosofia lui Hegel, pentruca organisme timide să îndrăznească gândul hegemoniei și să creeze pluralismul nefast al Europei.

Napoleon, accelerând ritmul Franței, a accelerat decadența ei. Indirect, el a aruncat în spatele Europei Germania și a făcut țării sale un cadou fatal. Este tragedia istorică a marilor personalități, cari ridicând națiunile la un nivel anormal de mărire, le pricinuește implicit prăbușirea. Tensiunea născută de viziunea cezarismului înalță națiunea dincolo de nivelul ei istoric firesc și-i slăbește pentru mai târziu rezistența. Deaceea, dictaturile mari — nu tiraniile — scot, în bine și în rău, națiunile din făgașul lor.

Ethosul agresiv este un fel de șira spinării a națiunilor. Altcum nu se explică dece instrumentul instinct lui agresiv— *armata*, este o instituție atât de legată de toate formele existenței naționale. Mai mult decât religia și decât templele ei, toate formele statale și-au găsit o consacrare în armată. O instituție eternă în măsura în care cele omenești sunt eterne. Așa este omul de puțin spiritualizat, încât din instituția cea mai puțin spirituală care se poate concepe, și-a făcut o axă a vieții lui. Existența permanentă a armatei este o probă definitivă pentru orice antropologie pesimistă. Omenirea nu-și poate permite luxul și fanteziile anarhiei.

Dacă am scoate armata din istorie, devenirea universală ar semăna unei lecții de pedagogie. Se vede treaba că toate *întâmplările* au fost sângeroase, că tot ce am *pățit* până acum s'a născut din fioruri. *Petele roșii* creiază strălucirea istoriei. *Durerea este substanța devenirii.*

Armata reprezintă teroarea organizată. Sunt, însă,

excepții, cari alcătuesc, la drept vorbind, singura ei scuză. Să ne gândim ce a însemnat pasiunea gloriei la ultimul soldat din expedițiile lui Napoleon și la toți soldații acestui univers cari au luptat în numele unei idei. In toate statele, cari nu reprezintă o idee imperialistă, armata are un caracter artificial, exterior, silit. Să comparăm, ce înseamnă a fi soldat în România și ce înseamnă același lucru în Germania sau Rusia.

Cel mai prost soldat german „servește" cu ochii ațintiți peste graniță, cu conștiința că el este un element al unei mari plămădiri viitoare. El știe că Germania are o misiune în lume, care nu e realizabilă fără sacrificiul lui. El trăește mondial problemele țării lui. A ști că vei pleca odată într'o parte a lumii, că existența este legitimată de cuceriri viitoare, fixează un conținut ideologic armatei, un sens vast și ca atare justifică rigorile inumane ale disciplinei. Funcția principală a soldatului este să *atace*, nu să *apere*. Idealurile defensive golesc armata de orice conținut. Numai țările minore poartă războaie de apărare.

Politica expanzionistă a Germaniei împrumută soldatului un orgoliu, care dacă e desgustător și inuman, nu este mai puțin o forță propulsivă. In Rusia, soldatul servește real o țară; dar în conștiința lui, el luptă pentru o ideologie cu caracter universal. Neapărat că subt bolșevism se ascunde dorința de hegemonie universală a Rusiei; el trăește, însă un universalism ideologic, pe care va trebui să-l impună cu forța. Ce deosebire între un soldat care jură pe patrie numai și între unul care

se leagă prin jurământ să fie un pion al dezrobirii proletariatului din întreaga lume!

Inainte vreme, vitejia era haiducie, haimanalâc romantic. Astăzi vitejia fără o conștiință universală, este o barbarie neinteresantă.

Și acum vine rândul soldatului român. Cu ce e de vină bietul că România n'are nici un ideal, că dimensiunile ei istorice sunt neimportante, ca toată respirația ei de o mie de ani? El aude doar atât: să ne apărăm granițele. Și nici n'ar putea auzi mai mult. Căci România și-a identificat idealul cu o stare de fapt: granițele ei materiale și morale. România *este*; atâta-i ajunge. Neavând pasiunea deveniri frenetice, ea a răspândit în toate conștiințele acceptarea ei proprie.

Nu că România ar trebui să mângâe visul explicit al cuceririi țărilor din jurul ei — e prea domoală pentru a putea concepe asemenea absurdități, — dar faptul că ea nu cultivă cu exasperare gândul de a deveni o mare putere este revoltător și revelator pentru carența ei. Armata noastră nu servește decât un principiu de apărare și nu se mișcă în numele nici unei idei. Ca și statul, ea este *excentrică* națiunii; o servește automat, fără participare și fără dinamism. Funcțiile României sunt disociate una de alta; o ia pe prea multe căi în spre nimic.

Lucrurile își au buna lor tradiție. Să ne gândim numai la războaiele noastre din trecut. Vai de ele! Am purtat numai războaie de apărare, am rezistat numai la invazii. Așa am fost de neîmpliniți în rosturile noastre, încât nici măcar odată, n'am putut concepe o afir-

mare agresivă sau un presentiment imperialist. În războiul mondial, am cucerit *ceiace era al nostru*, ceiace ne aparținea; ne-am cucerit. El n'a fost totuși un război *de inițiativă națională*, deoarece în el am fost *atrași*. Sentimentul puterii nu ți-l dă decât războiul de provocare. Inițiativa războinică este totul. O națiune care *începe* un război, care se mândrește a fi sursă de conflagrațiune, rezistă prin orgoliul și automatismul agresiunii. O națiune imperialistă este totdeauna tare. Și e imperialistă o națiune care *nu mai încape* în sine. Expansiunea este un semn de vitalitate, ier nu de umanitate. Dar omenirea nu s'a ridicat în numele *umanității*. S'a rezolvat vreodată problema mizeriei în numele milei? Dimpotrivă, mila a *creat* săracii. I-a înmulțit. Prezența ei în lume este cauza cerșetoriei. Acei săraci cari au înțeles că pot trăi ca paraziți ai milei, au renunțat la sărăcie și s'au făcut cerșetori.

Săracii au obținut avantagii numai întrucât s'au putut constitui în grup și alcătui astfel o amenințare. Muncitorimea modernă, dacă nu este exploatată până la epuizare, faptul nu se datorește milei și umanității, ci *forței* pe care o prezintă ea. Exploatatorii știu că exploatații sunt o forță mult mai mare decât ei, dar cunoscând inerția oamenilor săraci, se bucură a înflori pe mizeria lor. Jăcmăniții sunt *baza* tuturor statelor: cum de n'au înțeles ei că n'au decât un pas până la a deveni *autoritate*? Creștinismul a adus justificarea teologică a sărăciei și mizeriei; el a consacrat condiția săracilor și a binecuvântat-o. Creând mândria de a fi

sărac, a compromis ființa pe vecie. El n'a reabilitat omul cu toate că ne-a declarat pe toți — mai mult sau mai puțin — fii ai lui D-zeu..

Se spune: este imoral să susții dreptul forței și a oamenilor tari. Decât, se uită că acestora nu le opunem lumea anonimă a desmoșteniților cari se frâng de setea de putere, ci pe acei imbecili ai pământului cari nu vor să fie tari. Există cu adevărat o categorie de oameni — lepra omenirii — cari trag numai la fund, pasionați ai căderilor și ai periferiei. Rataților nu merită nici o considerație. Un bogat ratat se numește imbecil; un sărac ratat, cerșitor.

Lumea exploataților devenită odată conștientă de forța ei, nu mai poate fi integrată în cadrul celor slabi, ci dimpotrivă, trebue să i se atribue toate calitățile forței în devenire. În lupta socială, sunt mai slabi acei cari dețin puterea fără să aibă echivalentul vitalității, decât acei cari sunt în drum spre putere cu toate resursele vitale. Cum primenirile sociale se fac totdeauna de jos în sus, cei de jos sunt *potențial* mai tari. Rostul revoluției este *permeabilitatea socială*. Sfărâmându-se ierarhia rigidă și artificială, înmormîtă de o clasă epuizată, accesul la putere al formelor primare desvoltă singura împrospătare posibilă a societății.

Între popoare, lupta dintre tari și „slabi" ia forme și mai dramatice. Există popoare puternice a căror forță e consacrată, cu instinctele agresive verificate și cari și-au înfăptuit într'o anumită măsură rosturile lor ideale. Sincere și consequente misiunii lor, ele au căl-

cat în picioare tot ce s'a opus expansiunii şi dorinţii lor de realizare. Astfel de popoare dispun liber de forţă şi sunt mândre de libertatea pe care le-o garantează ea.

Faţă de cine îşi exercită ele, dreptul celui mai tare?

Sunt popoare cari se abandonează cursului istoriei, fără să intervină efectiv şi original, popoare *în plata devenirii*. Ele ar vrea să trăiască liniştit şi comod, să vieţuiască şi să moară în pace, neturburate de nimeni. Se înşeală, însă rău când cred că dacă le lipseşte tulburarea demonului lăuntric, lumea înconjurătoare le va lăsa în pace. Lucrurile se petrec dimpotrivă. Neamurile fără istorie, adică fără demon lăuntric, au o direcţie întunecată din orizont: politica externă. Ele trăesc sub presiunea unei ameninţări continui şi gustă libertatea subt teroare. Ele ori nu pot, ori nu vor să fie tari. Şi deaceia, istoria este neîndurată, prin dreptul celui mai tare de a le îngenunchia şi umili. Neamurile slabe n'au destin; deaceea, viaţa lor este o cădere inevitabilă, care nu inspiră nici un fel de regret. Războaiele pe cari le pierd sunt în ordinea firească a lucrurilor, iar poporul învingător n'are să-şi facă remuşcări de excesul său de forţă.

Războiul ia caracter dramatic atunci când se deslănţuie între un popor învechit în forţă, ce dispune de toate abilităţile puterii şi ale perfidiei, rezultată din putere şi un popor în ascensiune, care *vrea* să devină puternic. In acest caz nu se mai încrucişează săbile, ci destinele. Acest fel de popoare nu mai poate fi în-

tegrat în rândul celor slabe, a căror dispariţie nu este o pierdere, ci alcătuesc expresii ale ritmului ascendent al omenirii. Istoria nu este luptă între naţiuni puternice şi între naţiuni slabe, ci între naţiuni tari şi mai puţin tari. *Inegalităţile în sânul puterii* determină variaţiile istorice. A nu fi la acelaş nivel în cadrul aceleiaş valori, dă naştere la fricţiuni şi neînţelegeri. Lupta pentru hegemonie numai aşa are un sens. O naţiune nu devine mare afirmându-şi superioritatea faţă de altele mici şi neimportante. Sursa de mărire a uneia nu este inferioritatea alteia, ci este diferenţa minimă de forţă, care face din plus-ul uneia şi nimbul său. Istoria este o luptă de forţe, în cel mai general sens; forţe materiale, spirituale, biologice. N'are semnificaţie decât conceptul total al forţei, adică expansiunea nelimitată pe toate planurile. Războiul ar fi o prostie — adică mai puţin decât este, el fiind o crimă *esenţială* — dacă n'ar implica ideia totală a forţei. Din acest motiv este el un fenomen constitutiv al istoriei. Mai mult: *războaiele determină răspântiile istoriei, precum revoluţiile, culmile*.

Cred că nu este om, care să nu lupte cu toate sentimentele împotriva războiului; dar tot aşa, nu cred să fie vreunul care să nu-i recunoască fatalitatea. Teoretic, nu este aşa de uşor să fii împotriva lui. Aş fi foarte bucuros, dacă atitudinea abstractă ar avea vreo eficacitate practică. Dacă aş şti că de aş striga toată viaţa zi şi noapte împotriva lui el ar fi mai puţin, aş deveni cel mai înfocat pacifist. Dar

în fața tristelor fatalități umane, mi-e rușine să fiu pacifist. Să presupunem, că ar sta în puterile omului să termine odată cu războiul. Ar putea el să renunțe la *orgoliul* care însoțește fiece război? Își poate închipui cineva satisfacții mai mari ca acele cari însoțesc o declarație de război sau o pace victorioasă? Succesul într'un război ne face să uităm totul. Dar nu numai atât. Orice război intră în memoria normală a omului. Ne-am gândit vreunul vreodată la cazul individual al unui soldat oarecare mort în războaiele napoleoniene? Ne-am gândit vreodată serios că în cruciade au *murit* oameni? Războiul este o crimă istorică pe care omenirea o acceptă totdeauna *după* ce a comisso. Națiunile își fac din el un fel de oglindă măritoare; de aceia este el leagănul megalomaniei naționale și tot deaceea rezolvă el în primul rând conflictele naționale, pe când revoluțiile pe cele sociale. *Toate războaiele sunt naționale și indirect sociale; toate revoluțiile sunt sociale și indirect naționale.*

Atât războiul, cât și revoluția, suit făcute de națiune: dar nu amândouă plasează națiunea ca finalitate centrală. Afirmând, în primul rând socialul, revoluția este mai universală, decât războiul, deși acesta se desfășoară și în afară de cadrul spațial național, pe când revoluția se menține, în interiorul națiunii. Revoluțiile au valabilitate cu atât mai mare cu cât se fac în numele unor idei, cari depășesc națiunea pe când războaiele își extrag vitalitatea din imediatul național.

Pentru ca o revoluție să fie încoronarea unei națiuni, ea trebue anticipată și pregătită ideologic secole întregi, pe când războaiele n'au nevoe decât de întorsături și crize de trecere. De aceea, o *națiune nu poate face decât o singură mare revoluție*, pe când războaiele abundă și se întrec. De unde izvorăsc dimensiunile revoluției față de războaie? Revoluția franceză față de războaiele Franței, este ca soarele față de aștri. Acelaș lucru și cu revoluția rusă, al doilea focar al Europei. In conștiința actuală europeană o singură zi din Revoluția franceză atârnă mai greu, prin urmele ce le-a lăsat, decât războiul de o sută de ani. O revoluție întronează o nouă lume de idei și o nouă structură socială, pe când un război intensifică sau slăbește sentimentul puterii naționale, prin câștig sau pierdere de spațiu. Revoluția creiază o nouă respirație; războiul un nou ritm.

Nu există profeți ai războaielor și nimeni nu varsă sângele pentru vărsarea de sânge care e războiul: revoluția este anticipată într'un profetism frenetic. Există o mistică revoluționară; n'are rost una a războiului. Oamenii se *prepară* de război, deși nu-l *vor*: toată lumea desmoșteniților se prepară și vrea revoluția. Războiul este o soluție temporală; altcum nu se explică frecuența lui. După fiecare, oamenii s'au hotărât să nu mai facă altul. Ei nu-și pun problema să-l accepte înainte, ci numai după. Nici unul n'a dat vreunei națiuni o satisfacție deplină. Deaceea, unul ajunge, pentruca apoi să se țină lanț.

Cu toate acestea, este incontestabil că războiul ia for-

me mai drastice şi mai ciudate în manifestările lui. Mor mai mulţi oameni, prăpădul e mai mare. Şi totuşi *consecinţele* lui sunt mai reduse şi mult mai imediate decât ale revoluţiei.

Prin războiu o naţiune îşi verifică forţa; dar el nu-i creşte sensibil *conştiinţa*. Prin revoluţie, un neam îşi realizează un sumum de auto-conştiinţă. Dar acest lucru nu este central fenomenului revoluţionar, nu-i este calitatea lui diferenţială. Aspectul social o caracterizează specific. Prin revoluţie *massele iau conştiinţă de ele înşile* şi realizează un acces la putere, corespondent nivelului acelei conştiinţe. Fără fenomenul masselor, nu se poate înţelege nimic din structura revoluţiei.

O revoluţie adevărată trebue să epuizeze sensul *social* al unei naţiuni. De aceea, *nu este revoluţie aceia care nu modifică esenţial structura socială.*

Un războiu poate să modifice raporturile de proprietate pe mai multă vreme decât durata lui, care instaurează arbitrarul. Nu ţine, însă, deloc de structura războiului o modificare prin sistem. Nedreptăţile şi inegalităţile pot fi mai mari decât înainte. Justiţia socială n'a fost niciodată obsesia militarismului. Socialismul are drept să-l urască, fără, din păcate, să poată anula realităţile, cari îl salvează, dacă nu-l justifică.

O revoluţie care nu modifică raporturile de proprietate este o mascaradă. Fără un triumf asupra inegalităţilor, revoluţia este un non-sens. Este puţin lucru a face o revoluţie reclamându-te numai dela un principiu naţional. Revoluţiile se fac în primul rând pentru *masse* de către

ele înşile şi numai după aceea pentru naţiune. Ridicându-li-se nivelul social naţiunea este „săltată" indirect.

Revoluţiile se fac de jos în sus. Convoiul masselor este un aspect dintre cele mai dramatice, din câte le oferă istoria. Capetele palide de foame, transfigurate de mizerie, cu aspect de sfinţenie criminală, sunt bazele, pe cari, de când e lumea, s'a construit o ordine nouă. Răsturnările s'au făcut în numele mizeriei şi împotriva ei. O viziune a constanţelor vieţii, susţine că mizeria este strâns legată de condiţia omenească şi că eternitatea ei infirmă orice efort revoluţionar. Dar revoluţiile n'au alt sens decât să sape edificiul de veacuri al mizeriei, să ruineze templul pe care i l-a ridicat imbecilitatea umană. Orice revoluţie îşi are sursa în stomac; dar ea ţinteşte în spre ultimele finalităţi ale spiritului. Omul care trăeşte în mizerie şi n'are spirit revoluţionar, este ultimul imbecil al pământului. El e incapabil de disperare, acest reazim permanent al revoluţiilor.

Omenirea împărţită între exploatatori şi exploataţi oferă dualismul cel mai dezesperant, dezbinarea cea mai dureroasă. Şi ceeace este sfâşietor în această situaţie este că s'au găsit oameni cari să atribue exploatatorilor calităţi, merite, virtuţi, să le explice ascensiunea prin valori, iar celorlalţi căderea prin deficienţe.

Marii posesori ai acestui pământ, cari se plictisesc pe când alţii îşi şterg sudoarea, constituesc o categorie de oameni pe cari toţi mizerabilii globului îi fericesc cu indiferenţa lor. Săracii sunt singura forţă a universului.

Ei trebue să fie proşti sau nebuni de permit fericirea alături de ei.

Oamenii talentaţi şi dotaţi se mistuesc în mizerie şi boală, capetele productive ale omenirii îşi consumă energia în utopii, pentruca bogaţii să poată visa. Iar bogăţii cine sunt ? Nefericiţi din fericire, sterili şi plictisiţi emasculaţi şi desgustători. Lumea este atât de nedrept organizată, încât nu poţi decât înebuni dacă te gândeşti la sistemul de repartiţie, la inegalităţile prin sistem ale universului. Dacă justiţia socială ar fi singura mea obsesie, aş fi pierdut. Nu înţeleg cum de există socialişti cari sunt numai profeţi şi nu nebuni.

Pasiunea de absolut în viaţa asta meschină este drumul prăbuşirii. Orice revoltă deschide un abis în care este mai bine să ne aruncăm, decât să ne îndulcim sufletul cu blândele dobitoace ale lui D-zeu. Toţi înţelepţii pământului ar trebui să stea în genunchi în faţa unei singure explozii de revoltă disperată. Ivan Karamazov, nici eu nu accept lumea !

Nu se poate concepe o modificare esenţială a structurii sociale, fără ideia de justiţie. *In orice revoluţie, ideia socialistă este obligatorie.* Căci orice revoluţie este obligată faţă de toţi oamenii capabili să trăiască şi dornici de viaţă. Sistemul exploatării în care s'a complăcut omenirea dela Adam încoace, a scos din sfera vieţii imensa majoritate a oamenilor. Pe aceştia religiile i-au învăţat doar cum să moară. De mii de ani, desmoşteniţii şi-au construit temple ca să se desvețe de viaţă. Cursul omenirii din începuturi şi până acum, a descris

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

un semn de întrebare, *până când ?* identic istoriei universale. Şi oare vom muri cu toţii pentru a perfecţiona geometria acelei interogaţii ? Dacă instinctul de proprietate ar putea fi smuls din sufletul omului, ar trebui să fim mai repede fericiţi, decât să avem regrete. Toate problemele ar fi atunci pe calea soluţionării. Decât, optimismul nu este niciodată concluzia istoriei.

Ce-au făcut muritorii de când îi cunoaştem decât să inventeze raţiuni practice şi abilităţi teoretice, pentru a justifica şi a consolida proprietatea ? Ei au tras cerc în jurul ei, proprietatea fiind însăşi un cerc. S'au închis concentric, pentruca nici D-zeu să nu poată viola acest scârbos mister al posesiunii. Dacă instinctul proprietăţii n'ar avea bază atât de adâncă, s'ar fi putut atribui atâta, perfecţiunii ordinei juridice, iar spiritul normativ s'ar fi putut bucura de atâta vază, fără distanţele de oameni şi valori născute din proprietate ?

Din punctul de vedere al justiţiei sociale, formele pe care le-a îmbrăcat instinctul *avutului* consacră omul în rândul bestiilor perfide. Acei cari aderă cu plăcere la ideia de proprietate, trebue să admită cu nu mai puţină plăcere, împărţirea oamenilor în cele două categorii blestemate : a acelora cari au şi acelora cari n'au.

Nu ştiu precis ce s'ar putea face împotriva proprietăţii. Un socialism de stat este o formulă mediocră, iar comunismul este prea mecanicist şi mult prea iluzoriu. Colectivismul naţional, care ar da o valoare soluţiilor abstracte prin corectivul concretului naţional, îşi găseşte mai repede o cale printre ireductibile şi antinomii.

Proprietatea pare a fi o fatalitate în fața căreia mă plec cu scârbă. Spiritul uman, ajutat de bestialitate, triumfă în revoluții numai pentru a atenua conflictele cauzate și exasperate de prezența în lume a proprietății. Aici rezidă sensul mai adânc al oricărei revoluții care o diferențiază atât de categoric de războiu. Nu există războiu social, precum nu există revoluție... națională. Față de conceptul propriu zis al revoluției, care este totdeauna socială, ideia de revoluție națională, nu poate să însemne o ideie nouă, ci numai o deplasare a centrului de greutate. O revoluție, care nu se face în numele unei idei universale, ci se limitează la vreun spațiu geografic și istoric, se numește națională, pentru a nu zice locală. Este drept că revoluțiile se fac *prin* națiune și că în ele triumfă ideia istorică a unei națiuni. Decât, pentruca revoluția să aibă contururi mari, ideia istorică dela baza ei, trebue să se întindă pe dimensiuni mari. Națiunile mici nu pot face revoluții universale, deoarece servesc o idee istorică redusă. Chiar o națiune cum e cea germană, n'a putut să-și determine soarta sa ca sens de devenire universală. Orice revoluție este națională întruatât întrucât reprezintă o expresiune a dorinții de putere a unei națiuni. Acest gând este numai adiacent unei revoluții. Miezul ei este altul. Neapărat, Franța în Revoluția ei, a atins o culme de auto-conștiință națională și o satisfacție a puterii naționale. Dar sensul ultim al Revoluției a fost lichidarea lumii feudale, a întregii ereditați ce a definit Europa secole întregi. O revoluție trebue să suprime un sistem general-valabil, existând, în forme diferite, în toate țările și să întroneze altul, susceptibil de a fi primit pe întreg globul, indiferent de nivelul istoric al celorlalte națiuni.

Intr'o revoluție *pur* națională — adică într'o contradictio in adjecto, — un popor se confruntă cu propria lui soartă și se definește numai în raport cu sine și pentru sine. Este ca și cum acest gen de revoluție ar suplini un războiu victorios, în nici un caz *revoluția*. Orice revoluție națională este numai o *treaptă*. Fascismul și hitlerismul sunt culmile istorice a două națiuni? Atât Germania, cât și Italia *pot* mai mult. Vreau să spun că ele nu caută numai *puterea*, ci și un lux inutil, născut din spirit. Cazul Italiei este foarte semnificativ, atât pentru realitățile din cari pleacă o revoluție națională, cât și pentru teoria culturilor.

Italia nu este o țară al cărui destin să aibă o rotunjime lăuntrică. O perspectivă transistorică ne-o revelează într'un ritm de evoluție unilateral, prin planuri succesive. Ea a intrat în istorie spiritual ; *Renașterea* a fost culmea ei istorică. Dece *politicește*, a prezentat totuși caracterele unei țări de a doua mână? Dece Italia s'a realizat atât de târziu pe plan politic? Dacă ea era predestinată a fi mare putere, trebuia să braveze inițial istoria pe toate planurile. Concomitența ofensivei caracterizează o mare putere. Fascismul a realizat pentru Italia, ceiace n'au făcut secole de evoluție politică. Prin el, Italia a realizat accesul la putere, dar n'a putut suplini totuși golurile și insuficiențele ei politice.

Nu există o idee de cultură italiană, deşi există o cultură italiană incomparabilă. Toată lumea păstrează Italia în sânge ca o ereditate, nu ca o fatalitate. Revoluţiile de dreapta sunt *istorice*, nu sociale. Obsesia naţionalismului a fost totdeauna istoria. Asta înseamnă, că revoluţiilor naţionale trebue să le urmeze o serie de reforme, dacă nu de revoluţii. Un popor mare face numai o revoluţie mare; un popor mic poate să facă mai multe, cari niciuna să nu atingă o semnificaţie transistorică. Franţa s'a epuizat în revoluţie. Comuna nu putea să fie decât ratată. Toate încercările Franţei de a se mai realiza revoluţionar au eşuat. Revoluţia cea mare i-a fost prea organică pentruca să mai poată da naştere la altele. Nici nu avea nevoe. O revoluţie reuşită este un isvor care reîmprospătează permanent. Lanţul de mici revoluţii este o hărţuială ce sfârşeşte într'o înfundătură.

Revoluţiile naţionale rămânând datoare faţă de social, repară în decurs de decenii, ceiace un efort revoluţionar săvârşeşte în câteva zile sau luni. Atât fascismul, cât şi hitlerismul n'au modificat fundamental structura socială a ţărilor lor. Ele au dat însă, un dinamism naţiunilor, care suplineşte insuficienţele de viziune socială. Revoluţiile naţionale sunt istorie, iar nu politică. De aceia neamul, poporul, este cultul lor de fiecare zi. Dacă fascismul este totuşi minor, faţă de hitlerism, faptul se datoreşte nu numai dimensiunii poporului german, ci şi faptului că reclamându-se dela popor, ca sursă originară, el este mai mesianic, decât

fascismul care atribue *statului* existenţă şi valoare centrală. Mesianismul înfloreşte pe cultul mistic al poporului, iar nu pe considerarea abstractă a statului. Apoi Italia sufere de un mare gol istoric, pe care Germania nu l-a cunoscut niciodată, într'o astfel de măsură.

De o parte revoluţia franceză şi rusă; de cealaltă italiană şi germană. Diferenţa nu este numai de nuanţă, ci opoziţia lor demarcă o diferenţiere calitativă. Sunt două lumi revoluţionare, dintre cari întâiele poartă marca autentică a spiritului revoluţionar. Faţă de ideile şi de sângele pe cari le-au pretins ele, fascismul si hitlerismul sunt simple lovituri de stat. Germania este o ţară nerevoluţionară. Tot Weltanschauungul german îndepărtează pe om dela pasiunea în lumea aparenţelor, în care se desfată spiritul revoluţionar. Metafizica este la antipodul revoluţiei. Italia a avut într'o oarecare măsură o tradiţie anarhistă. Dar anarhismul, pentru un revoluţionar pozitiv şi cu spirit politic, este tot aşa de reprobabil ca şi reacţiunea. Căci anarhismul refuză *organizaţia*, această divinitate a omului politic. Bazându-se numai pe efortul individual şi pe o viziune an-istorică, oscilând dela optimismul cel mai ridicul la pesimismul cel mai sumbru, anarhia este o floare a spiritului fără rădăcini în lume. S'ar putea ca la urma urmelor, convingerea anarhistă a unei fericiri terestre în afară de orice lege şi formă, să trădeze o viziune optimistă. Viziunea finală a istoriei, aşa cum au conceput-o anarhiştii este încântătoare şi trandafirie. Dar întreb orice om care a văzut în fundul mizeriei umane:

oare este posibilă atâta înșelare, atâta iluzie și atâta naivitate? Anarhiștii ar trebui folosiți în stat ca să păzească aștrii. In acest fel ar putea deveni și ei proprietari...

De câte ori mă gândesc la anarhiști îmi vin în minte cuvintele lui Joseph de Maistre: „Piatra unghiulară a edificiului social este călăul". Societatea cu toate instituțiile ei reprezintă un organism atât de rigid și atâta renunțare din partea individului, încât nu este de mirare dece muritorii au conceput libertatea ca un atac împotriva oricărei instituții. Dar ele rezistă, căci, doar sunt nervura societății. Tot Joseph de Maistre, în cartea lui de apologie a papei, pe care citind-o ai dori să fii papă măcar o secundă pentru siguranța teoretică în lume, spune că sunt trei încercări la cari dacă rezistă o instituție, dovedește o vitalitate durabilă: *silogismul, eșafodul și epigrama*. Cum instituțiile par a nu fi pierdut mare lucru depe urma acestor atacuri, dece nu le-am recunoaște prezența lor pe întreaga dimensiune a istoriei? Anarhiștii au împotriva lor până și devenirea, sngura care i-ar putea legitima metafizic... Ei cred că după ce au respins lumea, mai pot face ceva. Pe refuzul total al *formelor* de viață ei vreau să construiască viața. Cum de n'au observat anarhiștii că au împotriva lor pe toți oamenii mediocrii, adevărații regi ai pământului? Proștii au organizat bine viața și au făcut din ea o cetate interzisă spiritului. Un Stirner sau un Bakunin au împotriva lor toată această viață me-

diocră și eternă, de care ne desleagă cunoașterea și ne îndepărtează tristețea.

O revoltă persistentă, dar meditativă, nu m'ar putea face cu timpul, decât să urăsc pe bogați și să disprețuesc pe săraci. Din moment ce oamenii au primit cu o acceptare dureroasă această împărțire, dece să nu-i iertăm pe cei cari au și dece să nu-i scuzăm pe cei cari n'au? Intr'o lume de oameni săraci, bogații, sunt niște criminali, iar săracii niște imbecili. Toți sunt de vină și nu fac decât cu mijloace și pe căi diferite, să mărească dezolarea acestei lumi. Creștinismul a promis săracilor raiul, iar pe bogați i-a amenințat cu iadul. Imi este, însă indiferent, care și unde. Bagă-i Doamne!, laolaltă, poate se vor împăca în împărăția ta, unde nu vor mai avea — pare-se, — nimic de împărțit! Iar pe mine, lasă-mă pe veci aici jos, doar voiu găsi vreun argument să apăr statul de anarhie!

— Ce rămâne din România în fața fenomenului revoluționar? Precum n'am purtat războaie, ci am rezistat la invazii, tot așa n'am făcut revoluții, ci numai insurecții. Un popor de răzmeriție, apăsat de mizerie lăuntrică și exterioară, fără respirație revoluționară mai amplă. Este mai mult decât semnificativ, că Avram Iancu, cea mai simpatică figură revoluționară a României, s'a sfârșit în melancolie, desnodământ strălucitor de poet, dar compromițător pentru un revoluționar. De altcum, toate mișcările cu caracter revoluționar — fie a lui Horia, fie a lui Tudor Vladimirescu, au ratat, căci

n'au avut consecințe și n'au putut creia o tradiție revoluționară. Cine era să facă revoluție? O țărănime împotmolită în cea mai sinistră întunecime? Și împotriva cui? Impotriva celei mai stupide aristocrații, care n'ar fi meritat a fi distrusă nici măcar printr'un strop de sânge a țăranului român. Aristocrațiile sunt în general de origină streină. Decât neamul românesc a avut nefericirea să fie condus de cel mai superfluu și mai puțin mesianic dintre popoare, vreau să zic de greci. Neavând ce face la ei acasă, s'au făcut negustori și aristocrați în România, spre nefericirea acestui popor. Lepădăturile pământului au făcut cerc în jurul României.

Otto Weininger, in nemaipomenita lui ură împotriva rasei sale, găsea că evreii sunt un popor fără ținută morală deoarece n'a avut aristocrație. Obiecția lui Weininger este nulă când te gândești că ei au cucerit lumea și fără această clasă. Cât despre ținuta morală, este de remarcat că aristocrația n'a lăsat în conștiința popoarelor, decât un stil exterior și nu o atitudine etică bine cristalizată. In tot cazul, aristocrația noastră este un capitol rușinos care s'a încheiat mai repede decât credeam. Mai bine creșteam și noi în lume ca evreii, fără să avem orgoliul stupid al unei aristocrații nule. Nici măcar vechii noștrii boeri nu meritau sacrificiul reacțiunii țăranilor. Cât despre burghezie, ea a apărut așa de târziu, încât își trăește și astăzi epoca ei eroică. Burghezia a fost singurul nostru element revoluționar. De aceea, liberalismul și-a asumat atâtea

titluri de glorie, încât nu-l poți refuza fără să te dezintegrezi din România modernă.

O revoluție presupune o neliniște ideologică de cel puțin un secol. O avem? Sigur nu. Ceiace este în România de multă vreme este o neliniște națională, care chiar atunci când a avut cauze minore, n'a fost lipsită de un anumit dramatism. România nu este coaptă pentru o revoluție de stil mare; ea pare însă coaptă pentru o mare sguduire națională și întrunește în sine toate elementele cari definesc conceptul modern de Revoluție națională. România vrea să ia act de sine însuși printr'o mișcare colectivă, să se definească în auto-conștiință. In orice alt fel, ne pierdem individualitatea. Nefiind capabili să luptăm pentru o idee universală și mai cu seamă să creem una, o revoluție universalistă ne-ar arunca la remorca marilor națiuni. Ideile bolșevice în mod automat ne-ar face colonie rusească, ideologică la început și în urmă politică. Formula universalistă este soluția de viață și modul de respirație a marilor culturi Venită din afară, insuflată, ea constitue nimicirea culturilor mici. Acestea par a fi incapabile de o idee universală. De aceea, revoluțiile naționale sunt singurul refugiu al culturilor mici, în voința lor de a se menține diferențiate în lume.

O revoluție națională la noi are toate avantajele și defectele acestui tip de revoluție. Să ne gândim numai la programul social aproape inexistent al tuturor naționaliștilor noștri, la absența de viziune economică și mai cu seamă la credința că xenofobia este cheia tuturor

problemelor. Cine vrea să fie în clar cu sensul revoluției noastre de dreapta, să se gândească la toate manifestele în cari se vorbește de lupta împotriva *îmbogățiților*; niciodată împotriva *bogaților*. Această diferență cu aparență de nuanță, dar care se bazează în fond pe o distanță incomensurabilă, explică dece o revoluție națională nu modifică radical structura socială a unei țări. Este condamnabil adică numai omul care se îmbogățește *subt ochii noștri*; acel pe care l-am găsit bogat, despre care nu știm când n'a avut nimic, a agonisit averea legal. Iată o concepție dezastroasă de natură a-ți provoca o nesfârșită mâhnire teoretică. Mai are rost să faci o revoluție pentru așa puțin și se poate construi o nouă ordine pe o viziune așa de aproximativă și de îndoielnică? Dece vor crede unii din naționaliștii noștri și din păcate și ai globului, că înflorirea națiunii este compatibilă cu inegalități sfâșietoare? Naționalismul a devenit un cuptor în care se dospește mizeria. Și nu era necesar.

Toată vina acestor stări nu o poartă decât viziunea îngustă care face din revoluția națională o mișcare de elan pur, semnificativă din punct de vedere psihologic, dar irelevantă practic. Să crape indivizii, să triumfe națiunea? In timp de război orice: *nu!* este trădare. Dar în tmp de pace, dacă alternativa este insurmontabilă, mai bine să crape și națiunea și indivizii.

Naționaliștii vor trebui să-și învingă atâtea și atâtea prejudecăți și să înțeleagă că nu-și pot face o apariție onorabilă în fața istoriei înainte de a fi găsit o ieșire din situața teoretică paradoxală, în care se complac. Ideia

colectivistă este compatibilă cu ideia națională. Contrariul îl susțin curentele de stânga, internaționaliste din o mie și una de interese, precum și inconștiența atâtor și atâtor naționaliști. Acești din urmă refuzând ideia colectivistă, să nu uite că lumea ideilor socialiste are atâtea motive ca s'o justifice și s'o consolideze, că naționalismul întorcându-i spatele, sombrează fără scăpare într'un vid total. Și așa, el ete lipsit de armatură teoretică, încât *singura ideologie a revoluției naționale* este inima.

O mișcare națională, care n'a extras din lumea socialistă tot ce este în ea fecund și viu, n'a depășit patriotismul, care va fi o viziune morală, dar nu e una istorică și în nici un caz, politică.

România nu-și va rata momentul său revoluționar. Dar revoluția pe care va face-o de nu va întrece limitele imanente ale mediocrității noastre autohtone, dacă nu va da țării proporții peste condițiile ei firești, nivelul nostru istoric nu va cunoaște un salt, și ca atare revoluția noastră n'a făcut decât să mărească superfluul nostru în lume.

Un popor există întrucât constitue o primejdie. După gradul de amenințare se apreciază capacitatea lui politică. Numai întrucât respirația lui este o intervenție continuă în ritmul universal, trăește el cu adevărat. Popoarele prin revoluții devin primejdii și mai mari, ajungând focare de infecție și contagiune ideologică.

Fericite acele popoare care au reușit să fie primejdie pentru lume. Avea-vom fericirea să devenim primejdie pentru noi înșine?

CAP. VI

LUMEA POLITICULUI

Istoria nu se desfăşură automat şi nici numai datorită unui impuls originar. Există o necesitate internă, care activează continuu subt toate formele de viaţă şi de cultură. Prin ce mijloace se desvoltă viaţa istorică propriu zisă? Care este *instrumentul* ei? Unii au găsit arta şi au conceput o justificare estetică a istoriei, alţii ştiinţa şi s'au limitat la orizontul pozitivismului. Născociri ale filosofilor şi ale altor iluzionişti, astfel de concepţii n'au nici o bază reală. Gânditorii îşi închipuesc că mersul lucrurilor are vreo legătură cu avânturile gândirii sau că s'ar putea ridica realitatea la nivelul spiritualităţii. Când citeşti câte un flosof spritualist şi-l vezi vorbind cu atâta nevinovăţie despre procesul de spiritualizare crescândă a realului, despre o soluţie finală în spirit a întregii lumi sensibile, te întrebi, tu care ai umblat cu ochii deschişi printre muritori şi lumea care moare ce rost vor avea aceste elucubraţii şi cum de este posibilă atâta gingăşie meditativă în creerul şi inimile unor oameni?

Filosofii gândesc ca şi cum pe pământ n'ar exista politica şi oamenii politici, ca şi cum *politicul* n'ar

fi un aspect central al vieţii şi *instrumentul* adevărat al istoriei.

O istorie a *spiritului* nu este *istoria*. Aceasta înglobează o realitate mult mai mare. Chiar dacă nu există aspect istoric fără un anumit grad de participare la spirit, repartizarea elementelor biologice şi spirituale nu se face într'un echilibru armonic. In omul politic triumfă sângele. Inseamnă că el nu-i în nici un fel o realitate spirituală? Cine ar zice-o?! Decât, ca nu-i este constitutivă. Pentru omul politic, spiritul este un lux necesar, pentru artist o substanţă.

Viziunile filosofice cari privesc spiritualizarea totală ca o încoronare finală a devenirii, sunt nedrepte cu politica. Ele o consideră ca o *treaptă* elementară în evoluţia spiritului, iar nu ca o formă esenţială, constitutivă a istoriei, paralelă şi coexistentă cu ultimele înălţimi ale spiritului. Politica — înţelegând atât valorile ei cât şi pe omul politic — se înrădăcinează în viaţă, mult mai profund decât spiritul. Căci politicul exprimă şi serveşte valorile vitale, pe când spiritualul creşte în răgazurile vieţii.

Concepţia monolineară a istoriei absolutizează un singur principiu, căruia îi sacrifică toate conţinuturile reale şi concrete. Idealismul, ca şi pozitivismul s'au întrecut în a batjocori devenirea. Nu datorită idealismului a înţeles Hegel istoria, ci iraţionalismului nemărturisit, dar prezent în toată viziunea sa. Comparaţi înţelegerea sa istorică perspectivii pozitiviste a lui

Comte și veți remarca fadoarea teoretică a ultimului și bogăția nuanțată a întâiului.

Istorie și iraționalism nu sunt termeni identici, ci corelativi. Istorie și raționalism, însă nu se întâlnesc decât undeva la periferie, tangențial. Etica, axiologia, raționalismul determină o lume, născută deasupra devenirii, o sferă a spiritului normativ, pe care o răstoarnă de câteori poate instabilitatea agresivă a devenirii. Spiritul normativ, se închide cu toate valorile lui transvitale din care își extrage anemia, într'o regiune streină vieții și încearcă să-i impună forme, pe care ea le primește pentru a le abandona.

Valorile, în tendința lor a se autonomiza de viață, se constituesc în zonă aparte, creindu-și o bază rațională, pe cea vitală, pierzând-o. Astfel, nu există în fond decât o axiologie raționalistă. Și etica se simte bine numai pe fundamente raționaliste. Vitalismul, punând accentul pe imanență, a suprimat dualismul, adică reazimul teoretic al eticei. Devenirea a fost astfel reîntegrată în drepturile ei, adică în rosturile ei de a creia și distruge fără nici o răspundere.

Toate viziunile de viață cari desvălue sensul imanent al vieții, atribue un loc foarte mare politicului. Nu există după economic (care e de fapt un sclav al lui) un domeniu, care să aibă mai mult caracterul de a fi în lume, decât politicul.

Imanentismul lui explică de ce sufletele pline de ardoare religioasă, adică arzând de dorința de a ieși *din lume*, l-au disprețuit și au văzut, cu drept cuvânt, în ac-

vitatea politică preocuparea, dar mai ales tentația ce te leagă atât de mult de pașiunile și vanitățile pământului. Între religie și politică nu este mai multă legătură decât între un sfânt și un primar. Omul s'a simțit totdeauna mai bine soldat decât înger. Asta înseamnă că refuză fericirea...

Dacă omul politic este mânat de forțe instinctive și răspunde unei voci a sângelui, atunci el nu poate fi decât prizonierul voluntar al acestei lumi. Imperiul sângelui este imperiul lumii noastre. Cu cât cineva are mai multe aderențe la lumea asta, cu atât este mai politic.

Când într'un om se concentrează dorințe de dominare și se organizează pentru o ascensiune individuală, dar în spre o finalitate colectivă, ele îl lansează în viața politică. Instinctele individuale cele mai rapace și mai arivîste, combinate cu un interes obiectiv, determină configurația omului politic. Acei cari n'au decât instincte tari, fără acest interes obiectiv, nu pot fi niciodată mai mult decât tirani sau în cazul cel mai bun, aventurieri. Problema atât de stăruitoare, care se pune conștiinței cetățenilor obișnuiți: cum pot fi oamenii politici în generalitatea cazurilor atât de corupți, cu un interes atât de redus pentru treburile cetățenești și cu atât de mare slăbiciune pentru ei înșiși, — această problemă își are o explicație mult mai simplă decât pare. Sunt anumiți oameni cari au în ei *numai* un *impuls politic*, care se desvoltă și activează independent de vreo altă finalitate, decât el însuși. Socotelile publice interesează numai ca

un *cadru* al *gustului* politic. Frecvența acestui impuls, ce rămâne în sfera redusă a subiectivului, este mult mai mare decât se crede. Toată ploaia de oameni politici pe care i-a lansat democrația aparține acestui gen de egoiști minori, cari aspiră la celebritate pentruca apoi anonimatul să-i înghită și mai amarnic. Regimul democratic cu al său sistem parlamentar, dând posibilitate fiecărui cetățean să participe activ la viața publică a desvoltat latura meschin politică din fiecare individ, o megalomanie a omului. *Rezultatul* a fost că democrația a scos la iveală o serie de talente și în întrega lume, doar două-trei genii politice. Un mare geniu politic trebue să fie prin excelență *un dominator*. Dacă știe și nu poate comanda, n'are nici o valoare. Democrația, admițând controlul și intervenția din afară în actele șefilor, le anulează orice prestigiu mistic și-i încadrează în rândul muritorilor, explicându-le ridicarea numai prin *șansă*. Fluxul și refluxul destinelor nu este văzut în funcție de vreo chemare intrinsecă, ci de accidentul întâmplărilor exterioare. Ultimul om mare al democrației a fost Clemenceau. Dar faptul nu este de o semnificativă ironie, că el și-a valorificat geniul printr'un regim quasi-autoritar, că lumina lui a crescut din umbrele pe cari războiul le-a întins peste democrația franceză? Clemenceau a avut toate calitățile marelui dominator: iubire pasionată pentru o comunitate, dar dispreț față de oameni; cinismul forței; cultul succesului și al riscului; nicio spaimă în fața tragediei și nici un fel de remuș-care. Marii dominatori cari au suferit de o problematică

etică și-au ratat destinul politic și istoric. Un Carol al V-lea sfârșește la mânăstirea Juste în Estremadure, într'o retragere voluntară. Indoelile lui au apropiat amurgul hegemoniei spaniole, întocmai ca obsesiile religioase ale urmașului său Filip al II-lea. Filip al III-lea a fost și mai mult un maniac religos. Regii Spaniei, din cauza interesului lor pentru alte lumi, au dus țara de râpă, au închis-o pe vecie gloriei.

Își închipue cineva pe Cezar sau pe Napoleon torturați de vreo problematică etică sau religioasă? Să lăsăm glumele. Vor fi avut ei îndoeli de strategie. Dar unde-i clipa aceea, ca s'o izolezi din curgerea vremurilor, în care ei s'au gândit măcar la un strop de sânge vărsat pentru dorința lor de glorie și au regretat petele roșii pe nimbul lor? Indoelile nu sunt demne de cuceritori.

Oamenii politici din toate timpurile se aseamănă mai mult între ei, decât contemporanii de instincte și preocupări diferite. Un șef al unui trib de negrii *se simte* mai aproape de Napoleon decât Beethoven; chiar dacă ultimul l-a *înțeles* mai mult decât merita el. Intre Lenin și Cezar este mai multă afinitate, decât între primul și oricare contimporan... literar. Viziunea tipologică a istoriei ne învață că toți suntem condamnați a fi ceiace suntem. Deși aș fi înclinat a crede că au existat în lume conquistadori, ce și-au „mâncat" instinctele prin tăcerile bibliotecilor, ei n'au putut fi însă, de rassă, din momentul ce și-au greșit calea atât de esențial. Numai acei oameni apucă pe cărări greșite în viață cari n'au avut

instinctele la înălțimea chemării lor. Cezar nu putea deveni înțelept și nici Napoleon poet. Sau își poate închipui cineva un filosof dictator? Un filosof nu poate fi decât... președinte. Ceeace înseamnă că instinctul politic al omului scade pe măsura micșorării ethosului agresiv.

Nu poți fi dotat politicește dacă nu ești asimilat naiv timpului. Conștiința filosofică se naște din dezintegrarea temporală. Omul politic trăește în timp ca într'o substanță. Deaceea, *momentul* este cadrul lui temporal. Precum nu se poate gândi fără o anumită independență față de timp, așa nu se poate acționa fără o dependență de clipe fugare. Perspectiva meditativă se adâncește de groaza în fața neantului temporal, de spaima de vidul clipelor, de nesubstanțialitatea lor. Aspirația politică nici n'a auzit și nici n'a bănuit vreodată aceste probleme. Pentru adevăratul om politic, timpul este o stâncă. El curge numai pentru gânditori, fiindcă lor nemaicirculându-le sângele, la ce ar mai putea fi atenți, dacă nu la trecerea timpului? Esența a-politică a spiritului...

Omul politic n'are neapărat nevoe de un „orizont". El nu se află propriu zis niciodată în fața principiilor, ci în fața faptelor. Nici un om politic nu trebue să treacă un examen de principii. Deaceia, antipodul lui nu este artistul, ci *omul teoretic*.

Cultura modernă este bolnavă de teorie. Necesitatea de a găsi o formulă abstractă pentru orice situație, de a justifica în gând toate fărâmăturile realului, a secat

energia creatoare și a răpit omului un simț rodnic al problemelor. Excesul teoretic presupune totdeauna o sleire a respirației, a avântului irațional de creație. Alexandrinismul a lansat tipul comun al omului teoretic. Eclectism și teorie vidă sunt acelaș lucru.

Omul politic și cu artistul nu se întâlnesc decât în fenomenul creației. Amândoi crează, deși pe planuri atât de esențial diferite. Faptul acesta îi separă de omul teoretic, care numai *constată*: stabilește relații printre relații, neaducând prin existența lui nici un *plus* în lume. Ineficiența teoriei este deadreptul deconcertantă. Un efect de mare sinteză teoretică nu echivalează o poezie inspirată sau un cutezător gest politic. Nu există *persoană* în teorie. Acel domeniu al spiritului care elimină un *patetic al subiectivității*, este lipsit de farmec și de atracție. Conceptul de geniu se aplică cu greu omului teoretic; ideia de productivitate infinită a spiritului o realizează artistul. Intrucât existența politică presupune un paroxism al individualității și o bravare a lumii în numele instinctului, conceptul de geniu se aplică și în sfera politică, istoria prezentându-ne destule ilustrații geniale.

Este foarte caracteristic că Goethe s'a înțeles cu Napoleon; dar n'a priceput pe Kant, deși a admirat pe Hegel fără să-l cunoască.

„Valorile" politice sunt servite dela primarul de țară până la Cezar. Ei servesc cu forța ideia de forță.

Se poate recunoaște aderența unui om la spiritul politic, după modul în care știe să introducă elemente po-

litice într'un domeniu eterogen politicii. Ignațiu de Loyola și Luther sau Sf. Pavel au avut în sângele lor foarte multe apetențe politice. Organizatori, animatori, întreprinzători, ardeau de setea de dominare. Cum în ei au triumfat poftele cerești, alimentate de conștiința și obsesia păcatului, au ajuns reformatori, cu avantajul în plus față de oamenii politici, că au modificat și stilul interior de viață, iar nu numai cel exterior. Creștinismului, în sine, este complect a-politic. Prin ce întorsătură ciudată va fi ajuns el să se organizeze atât de perfect în lume, să se cristalizeze în instituții atât de aderente pământului, este unul din misterele ciudate ale religiei în genere care fixând toate obiectivele existenții dincolo, sfârșește prin a se înrădăcina irremediabil aici. Se pare că toate lucrurile mari încep prin a ne desțeleni din pământ, pentruca apoi să ne lege și mai mult de el. Creștinismul și-a trecut examenul posibilităților lui terestre, prin catolicism, cea mai reușită realizare istorică a lui. Papii au fost obiectul de invidie a regilor și împăraților. Este strein de spiritul politic acel ce nu înțelege sensul papalității. Așa au fost papii de legați de deșertăciunile acestei lumi, adică de singurele realități, că au apărat prin forță crucifixul, ca pe o scuză și nu ca pe o credință. Nu este așa de greu să-i înțelegi pe papi. Ei vor apărea la judecata de apoi alături de perceptori, de oameni de stat și de toți patronii universului. De fapt, bogații au avut totdeauna prea mult spirit politic. Cu cât sunt mai mulți pe pământ cu atât li se ascute spiritul politic. Săracii n'au con-

știință politică decât în revoluție. *Căci revoluția este examenul pe care-l dau săracii în fața istoriei.*

Care este „virtutea" politică prin excelență, generatoare de dinamism și mobilul activ al ascensiunii? Ne putem închipui un om politic blând, căldicel și atenuat? Ar fi o reprezentare absurdă. Un animal de pradă, cu instinctele domolite în aparență și cu mult *stil* în cruzime, este forma cea mai adequată subt care ni se înfățișează „bestia" politică. Precum iubirea este virtutea religioasă prin excelență, așa ura este virtutea esențială a omului politic. El urăște din dragoste pentru un grup de oameni, pe toți ceilalți, cari nu-i aparțin. *Cine nu știe urî cu pasiune n'are instinct politic.* Dacă nu refuzi cu frenezie pe toți cari nu te urmează, îi vei pierde și pe cei care-i ai. Ura este vitalizantă și înclin a crede că începi o acțiune politică nu pentru a salva un grup uman, ci pentru a distruge pe cel care nu-ți convine. Definiția celebră a lui Klausewitz : „războiul este continuarea politicului cu alte mijloace", nu trebue înțeleasă în sensul pe care marxismul i-a dat-o prin Lenin, legând războiul de structura unui sistem, ci că politicul este o stare de conflicte latente sau declarate, dar cari culmină în explozia războinică. Politicul reprezintă o permanentă structură antinomică, a cărei soluționare este numai temporală. Vitalitatea politicului derivă din prezența continuă, din imanența conflictului.

Partidul într'un stat și un stat față de altul își definesc forța după primejdia și amenințarea ce o reprezintă. Nivelul politic se alimentează din capacitatea

lor agresivă. Tendința oricărei formații politice este dominația exclusivă. Coexistența atâtor grupări și curente în democrație este un semn de emasculare generală. De aceia concurența politică fără niciun sens din democrație își are rezolvarea firească și inevitabilă în dictatură.

In orice fel de politică, dictatorială sau democratică, „partizanul" este totul. Cine se revoltă împotriva acestui sistem în numle „valorilor obiective" nu înțelege nimic din caracterul dramatic al oricărei politici. Nu numai pentru un „politician" (democrație), dar și pentru un dominator (dictatură) partizanul cel mai umil este o mai mare valoare decât cel mai ilustru adversar. Orice luptă elimină ideia de valori obiective. Cum fondul tragic al oricărei politici — nu numai aceia de stil mare, — este *care pe care*, în ea se măsoară *destine* și nu *valori*. Triumful este unica valoare. Nu există un idealism politic, ci numai un pragmatism politic.

Pentru adevăratul om politic, morala este un lux periculos. Keyserling a arătat că orice politică este în fond machiavelică. Plecând din zonele subterane ale sufletului ea aplică metode corespondente acestora. De fapt, tot ce intră în domeniul acțiunii este machiavelic. Un om care luptă vrea să triumfe prin orice mijloc: odată „ajuns" vrea să se mențină tot așa. Cine nu procedează la fel se prăbușește. Finalitatea omului politic este puterea. Acestui idol îi sacrifică el totul.

Febra omului politic este ura. Unde este luptă este și ură. In numele iubirii se poate realiza infinit, cu condiția ca ura să fie activă împotriva tuturor formelor pe cari le exclude iubirea din sfera ei. Este deadreptul înfiorătoare patima pe care a deslănțuit-o creștinismul în începuturile sale. Primii creștini au urât mai mult lumea păgână, decât au iubit împărăția cerurilor. Sau avalanșa de căinie declanșate de ideia luptei de clasă, în numele solidarității și a justiției! Proletariatul modern este un vulcan de ură, izbucnirile lui sunt tot atâtea trepte în spre putere. *Ura este virtutea politică prin excelență.* Cine susține contrariul uită că lumea s'a divizat în atâtea părți, numai pentruca să nu dispară ura. Pluralismul este baza metafizică a urii. El este justificarea individuației, fără de care ura este inconceptibilă. Metafizicile moniste dela indieni la Schopenhauer și Eduard von Hartmann au conceput ideia de anulare a individuației prin iubirea universală. Fără ură, însă, nu mai înțeleg ce s'ar putea petrece pe acest pământ.

Voluptatea omului politic este adversarul. Cu cât el este mai mare cu atât el își creiază mai mulți. Acest lucru este tot așa de valabil pentru un ministru în democrație, cât și pentru un dictator. Complexitatea unei personalități trebue să fie ajutată de o idee nu mai puțin complexă. Lenin, Hitler și Mussolini rămân în istorie nu numai prin marca personalității lor, ci și prin crizele de ordin ideologic și moral, provocate în omenire. O idee politică dacă n'are răsfrângeri peste cercul de valabilitate și de aplicare, dacă nu depășește spațiul pentru care a fost special creată, n'are nicio valoare istorică. Hitlerismul, dacă n'ar fi pus atât de categoric

problema iudaică, dacă nu aducea o soluție într'o problemă universală, interesa mai puțin lumea. Tot așa atitudinea lui ostilă creștinismului sau bolșevismului. Germania nu este universalistă; ea însă rezolvă național probleme universale, reprezentând astfel o sumă de soluții specifice și originale.

Un curent de idei care-și are o expresiune politică, dacă vrea să fie înregistrat de istorie, trebue să conțină conflicte în germen și să le actualizeze pe măsura evoluției lui.

Evitarea conflictelor este un semn de deficiență și de limitare a orizontului istoric. O personalitate care nu este o *criză* pentru orice conștiință care participă la istorie, care nu este o soluție directă a celor mai arzătoare probleme ale actualității respective, este o agitare de suprafață. Dacă politica se face de omeni cu instincte avide, ea trebue să deslănțue conflicte echivalente agresivității instinctive. De aceia *planul teoretic* în lumea politicului are cu totul altă semnificație, decât în alte domenii. O idee politică nu trebue să fie „adevărată"; nici un control teoretic nu-i poate anula eficiența, dacă ea este fecundă. Ruina sigură a unui om politic ar fi fetișismul temporal al adevărului. Reflexia lui se reduce la atât: eu am dreptate, adversarul nu. Prin aceasta partizanul deține totdeauna un sumum mai mare de adevăr decât adversarul cel mai dotat.

Unii teoreticieni reduc esența politicului la termenii: dușman-prieten. Concepția aceasta exprimă ființa politicului în formă tranșantă. Valabilitatea ei este totală pentru fenomenul dictaturii, care reprezintă o exasperare a politicului. Orice dictatură este un război camuflat, chiar dacă nu se manifestă în conflicte cu alte state. In tot cazul, dictatura este în primul rând un război al unui stat cu sine însuși. Intre democrație și dictatură este mai întâiu o diferență de *ritm*. Pe când prima reprezintă o respirație comodă, a doua este activă până la sufocare. In democrație *statul* are un caracter neutru, *societatea* este totul. De aici, distincția atât de categorică între societate și stat, specifică ideologiei democrate în genere. Ce e drept societatea are o sferă mai mare decât statul și înglobează o multiplicitate de elemente, nereductibile la structura abstractă a statului. Societatea este o totalitate vie, căreia fără stat îi lipsește *forma*. Prea marea elasticitate pe care o prezintă societatea în regimurile democratice, derivă din neutralitatea, non-intervenția statului. Redus la un principiu regulator și exterior, abstracțiunea lui seamănă vidului. Socialismul francez a diferențiat la maximum societatea de stat, pe când mistica etatistă a romanticei germane a asimilat societatea statului. Socialiștii s'au bucurat mult de distincția pe care Hegel a făcut-o între societatea civilă și stat. Decât, Hegel a conceput societatea civilă mecanicist, ca o sumă de voințe individuale, care n'are o realitate și un sens decât în unitatea substanțială a statului. Atât de puțin a înțeles el societatea și atât de mult statul, că în scrierile din tinerețe susținea că anarhiei este preferabilă tirania, deoarece ea se realizează prin stat.

O societate abandonată sieşi, nerecunoscând statului mai mult de o semnificaţie juridică, îşi pierde repede *centrul*, sâmburele ei. Devine anti-istorică şi centrifugală. Consecinţa fatală a oricărei democraţii consequente, este atomismul social. Din societate mai rămân numai *indivizii*, risipiţi fără vreo aderenţă la un sens comun. Sunt societăţi incapabile în mod structural de a fi democrate. Cazul Rusiei, unde societăţii lipsindu-i organic o limită interioară, se pierde pe dată ce e liberă. De aceia bolşevismul uneşte două extreme, într'o sinteză ininteligibilă Apusului: democraţia extremă şi autocraţie. Democraţia are anumite presupoziţii psihologice, cari nu le întâlnim peste tot. Şi acolo unde ele nu sunt, nu este creatoare. In Anglia şi în Franţa, ea a creat un întreg stil istoric şi existenţii lor naţionale, dacă i-ai răpi epoca democratică, ai da naştere unui gol uluitor. Germaniei însă nu i-a priit democraţia. In afară de statul autoritar, aceia Formlosigkeit a sufletului german, o duce la fund. Ea n'a avut niciodată o epocă eroică a democraţiei. Faţă de Germania şi de Rusia, România este mult mai naturală în democraţie, deşi ea n'a dat nici o consistenţă ţării. Meritul democraţiei în România este de a fi provocat o deslănţuire superficială de energie, de a fi creat o serie de iluzii politice în ultimul cetăţean. Că pentru viitor, democraţia trebue distrusă, pentruca România să nu dispară, este o banalitate, iar nu un imperativ. Nu fără o oarecare mirare trebue să privim pe aceia cari dintr'un naţionalism prost înţeles, consideră introducerea democraţiei la noi ca pe o pa-

coste fără pereche. Un popor oprimat o mie de ani avea nevoe de democraţie ca de o necesitate vitală. Ea dă o respiraţie largă *individului*, iar nu naţiunii. Dar după un întuneric atâta de mare, România n'avea nevoie *de* accelerarea ritmului ei istoric, ci de o aerisire a individului, de o mişcare liberă şi arbitrară, de toată fantazia şi capriciul cari alcătuesc un farmec indiscutabil al acestui regim. Dacă intram după o tiranie milenară într'un regim de autoritate, ne idiotizam cu toţii, deveneam automate oficiale, cretini balcanici. Este drept că prin democraţie, România s'a lăbărţat în aşa măsură că a devenit un elastic, de care întinde primul venit. A fost, însă fatal să fie aşa. A fost fatal ca România să nu-şi creeze un sens şi o chemare în lume, să rămână o ţară provincială cu o cultură populară şi cu o mizerie colectivă. Singura speranţă este că un regim de dictatură ar putea *arde etapele*. Şi un regim de dictatură este absurd şi criminal, dacă nu arde etapele. Concep dictatura ca o *revoluţie permanentă*. Ea este, însă numai atunci creatoare, dacă e *populară*. Prin aceasta se deosebeşte de *cesarism şi de tiranie*. Ce este dictatura populară faţă de aceste două fenomene? Diferenţele dintre ele derivă din raportul diferit în care stă omul politic faţă de colectivitate. Şi acest raport este determinat de ideile specifice pe cari le reprezintă.

Tirania nu serveşte un crez. Autoritatea prin bunul plac, ar fi singura ei „ideie". Tiranul nu trebue să aibă vreo calitate. Căci neurmărind nici un alt scop, decât capriciul lui şi un statu-quo al imbecilităţii, de ce fel de

însușiri ar trebui să dispună decât de violența instinctelor lui și de resemnarea supușilor? Cezarismul nu servește o mare finalitate istorică. El se bazează însă pe excelența unei personalități. Momentul individual este prea hotărâtor și predominant. Teoria lui Spengler, după care cezarismul este un fruct al crepusculului culturilor, este în genere justă. Perzându-și coeziunea internă, fărâmițată și epuizată de excesele democrației, o cultură își salvează vitalitatea prin virtuțile strălucitoare ale unui dictator. Cezarismul poate introduce un ritm epocal în viața unei culturi, lui îi lipsește, însă elanul ascendent, creator de cultură. El apare numai în perioadele ce urmează după epocile de mari libertăți și de instinte necontrolate. Există chiar o alternanță, un ritm periodic, care fixează cezarismul după fiecare perioadă democratică. Totuși locul istoric al lui rămâne amurgul culturilor. Atunci *izvorăsc personalități*, fiindcă nu mai sunt *idei*, și nu mai sunt idei dinamice. Intr'un astfel de moment istoric, cezarismul suplinește un vid al culturii. Dacă tirania n'are nici un asentiment al colectivității, cezarismul este acceptat și uneori chiar iubit. Ar fi să ne înșelăm prea mult asupra omului dacă am crede că el se simte bine multă vreme în libertate. Adevărul este că nimic nu-i e mai greu de suportat decât libertatea. Lăsat multă vreme pradă ei, își pierde echilibrul și se prăbușește într'un haos complet. Atunci preferă cea mai sinistră tiranie, pentru a scăpa de teroarea libertății. Regimurile de autoritate au la bază o concepție pesimistă a omului. Fără

o viziune antropologică nemiloasă este imposibil să înțelegi alternanța dintre democrație și dictatură în cursul istoriei. Naivii nu vor pricepe niciodată că mulțimea îl cere pe Cezar, că oamenii au iubit de când e lumea nu numai libertatea, ci și jugul. Când se obiectează că acest lucru este adevărat pentru trecutul umanității, pentru un stadiu înapoiat, atunci acestei vulgarități optimiste, îi vom răspunde, că orice progrese ar face omenirea, ea nu va putea ajunge niciodată așa de departe încât tipul comun al muritorului de fiecare zi, proștii eterni, să se ridice la un nivel mai înalt decât a unui intelectual mediocru. Cum este mai mult decât sigur că lucrurile stau așa, nu pot să-mi fac iluzii nepermise. Optimismul antropologic nu șade bine nici unui fel de gânditor; el este în primul rând, inadmisibil la un om politic. Nu e un fapt nesemnificativ, că toți oamenii politici au fost buni cunoscători de oameni. Și ce înseamnă a fi bun cunoscător de oameni, dacă nu a te *îndoi* de ei? După moraliștii francezi (La Rochefoucauld, Vauvenargues, Chamfort etc.), oamenii politici au cunoscut totdeauna mai bine oamenii. Au avut și ei darul introspecției, dar n'au fost sinceri destul..

In fața tiraniei și a cezarismului, se înalță dictaturile populare. Ele se bazează atât pe o necesitate istorică, cât și pe un asentiment al maselor. Pe ele nu le cer numai logica internă a evoluției culturilor, ci condiții sociale, aspirații colective și naționale. Lenin, Hitler sau Mussolini s'au ridicat pe o convergență de elemente aparținând *soartei* țărilor respective, iar nu pe un

concurs de împrejurări. Ele nu se instaurează pentru a salva o cultură dela putregaiu, ci pentru a realiza accesul la mare putere politică și a ridica nivelul istoric al culturii respective.

Ceiace ne interesează aici este importanța dictaturii populare în cadrul culturilor mici. Ea este singurul mijloc prin care ele își pot înfrânge inerția. O colectivitate se vrea dominată, fiindcă prin ea însăși nu poate crea nimic. Orice soluție am căuta pentru România este imposibil să o vedem scuturată din orbecăiala ei seculară în afară de un regim dictatorial. Și prin acesta înțeleg un regim care crează în România o febră excepțională și tinde să-i actualizeze ultimele posibilități. Democrația a risipit prea multe energii fără vreun scop național. O dictatură, însă trebue să pună țara la *teasc*. Nimic să nu rămână neexploatat și nevalorificat. Marșul României în istorie să semene unei coarde încordate la paroxism. O amenințare care să crească cu fiecare pas. Să ne apropiem și noi de lume și lumea să știe că ne apropiem. Efortul care trebue cerut acestei țări nu poate fi comparat decât cu acel ce l-au pretins bolșevicii Rusiei. O țară se ridică pe renunțări, pe infinite renunțări. Dacă toți am suferi pentru România cu o *pasiune* care ar însemna ardoare și durere, nu știu până unde ar sări din mers această țară și câte cadavre ar lăsa în urmă. Nu pot vedea destinul României decât patetic. Pentru țările rămase în urmă nu există salvare printr'un ritm normal. Cu oameni politici cari flatează indolența colectivă, nu se

mai poate face nimic. „Politicianul" din democrație, care ridică banul la rangul de divinitate și țara la o trambulină, n'are nimic în el dintr'un dominator și nimic dintr'o aureolă mistică. Democrația e prea puțin o mistică și prea mult un raționalism. Ce departe este de epoca sa eroică! Febra ideologică pe care a răspândit-o asupra Europei s'a epuizat și în locul ei au rămas scheme vide și nesemnificative, ce-ți inspiră o adevărată compătimire teoretică. In cadrul națiunii, democrația a dat naștere unei pluralități de formații divergente, cari răpesc evoluției naționale un sens convergent. Votul universal și parlamentarismul au conceput națiunea ca o *sumă*, cantitativ, când ea este o totalitate concretă și calitativă, care niciodată nu poate fi exprimată în aritmetica democratică. O națiune este totdeauna mai mult decât indivizii ei. Democrația a făcut din ea o *rezultantă*. In realitate, indivizii rezultă din națiune.

Țările fără o axă istorică își pierd conturul prin democrație. Acesta este cazul României. Ea n'a avut niciodată o formă, iar democrația nu i-a dat-o. Ea este prea mult politică și prea puțin istorie. Nenorocirea regimului democratic este că în el omul politic *nu poate* face nimic. Și cum o să facă, atunci când ascensiunea în democrație se bazează pe o șansă, iar puterea are caracterul unei durate efemere?! Dictaturile au toate un caracter de răscruce și de gravitate. Nu este caracteristic că războaiele cele mai multe se fac de regimurile dictatoriale? Incordarea excesivă și anormalul rit-

mului, numai în războiu își află o ieșire, afară de tiranie, care naște revoluția. In perioada democratică a unei țări o revoluție n'are un sens măreț și nici o dimensiune monumentală. Numai întrucât sfarmă tradiția unei tiranii, primește un caracter de întorsătură istorică

Impotriva dictaturilor toate obiecțiile pe cari le-a adus lumea, se reduc la atâta: *cu ce drept* ne impune un dictator voința sa? De unde erijarea unu individ în absolut? Obiecția sau mirarea aceasta este fără răspuns. Sau ea n'are decât un răspuns cinic. Este imposibil să găsești o justificare imanentă a autorității sau a suveranității. Un guvernământ este compus din oameni cari nu sunt calitativ deosebiți de ceilalți. Ce rațiune are atunci impunerea voinții lor altora? In acest sens, teocrația este singura care are o bază logică și metafizică. Dacă autoritatea derivă numai dela oameni, atunci îi lipsește ori ce temeiu mai adânc și în afară de relativismul uman nu mai este nici o ieșire. Derivarea suveranității și autorității dintr'un principiu transcendent, justifică totul, cu condiția să crezi într'o Divinitate. Imanentismul modern a săpat atât pe D-zeu, cât și orice fel de autoritate și suveranitate.

Modul în care un om politic își transformă voința în lege ține de un complex de împrejurări, care n'are nici o legătură cu etica. Este suficent să fi ajuns o singură dată să comanzi, ca dorința de putere să te facă virtual un dictator. Cine știe porunci permanent și este ros de obsesia puterii, nu se poate prăbuși. Numai prin comandă te distanțezi de ceilalți oameni și te ridici cu

adevărat *peste ei*. Fiecare dintre muritori se visează la un moment dat Napoleon, pentruca să se mulțumească apoi o viață întreagă a trăi din ordinile altora. Orice om găsește o scuză că nu e Napoleon. Pune vina pe mediu, pe sărăcie, boală sau dacă e român, pe România. Convertirea în mit a tuturor marilor conducători își are o rădăcină mult mai adâncă, decât suntem dispuși a crede. Dacă ei ar fi în conștiința mulțimii numai oameni, atunci ea n'ar putea găsi nici o rațiune autorității lor nelimitate. Mulțimea îi transformă în mit spre a se înșela pe ea însăși. Ea îi proectează în absolut pentruca destinul care se consumă între ea și dictator, să apară ca esențial inevitabil, în logica substanțială a lucrurilor. Cezar a fost adorat ca zeu, fiindcă mulțimea suporta mai comod astfel vârtejul de întâmplări, născut din geniul lui. Dacă în ochii ei, el n'ar fi fost mai mult decât un om extraordinar, n'ar fi acceptat atâtea sacrificii. Tot așa, pentru soldații lui Napoleon, „l'Empereur" n'a fost niciodată om...

Tot ceeace iese din cadrele acceptate ale vieții de fiecare zi, se hipostaziază, deoarece umanul are granițe cari exclud neobișnuitul. Omul nu se lasă bucuros condus de om. Deaceea a inventat el, miturile.

Este neplăcut să vezi că se ridică cineva din rândurile tale și îți devine destin. Tu nu i-ai acordat nici un *drept* și nimeni. Cu toate acestea el îl *are* și tu nu mai poți face nimic. Ascensiunea vertiginoasă a omului politic este un fenomen destul de ciudat. Cei care-l cântăresc și nu-i găsesc merite și calități justificative, uită

că orice om politic este un *destin* înainte de a fi o *valoare*.

Dictatura care n'are o ieșire imperialistă sfârșește în tiranie, precum iubirea în scârbă sau în milă. Elanul dictatorial, la început dornic de a creia forme nouă și a da o expansiune nelimitată unei țări, se osifică într'un autoritarism rigid, mort, precum democrația se destramă într'o paradă de libertăți goale. Este aici o limitare a tuturor formelor de viață, cari nu-și pot menține productivitatea peste rezervele insuficienții lor. Orice conținut de viață are o formă. Când el se uzează forma constitue substitutul vieții. Astfel se nasc o sumă de scheme moarte, cari trebuesc răsturnate de năvala altor conținuturi. Dictatura sfârșește de obiceiu în tiranie, democrația în anarhie. Dictatura are o formă, tirania are *numai* formă ; — democrația are și ea o formă ; anarhia numai are de loc. Spre fericirea noastră viața nu tinde numai spre echilibru. De ar fi așa de mult ne-am fi mumificat. Moartea este preferabilă oricărei fixări. In viața socială, încremenirea într'o formă este mai gravă decât sinuciderea. Ce ar fi fost de Europa, dacă și astăzi aristocrația continua a fi statul? Un monstru istoric în plus.

Primenirile sociale sunt condiția indispensabilă a vitalității unei țări. Totdeauna statul, care este sensul formativ al unei națiuni, a avut tendința să se confunde cu clasa sau casta conducătoare. Niciodată n'a putut îmbrățișa cu aceiași cuprindere, actualitatea totală a unei națiuni. Când Joseph de Maistre, se întreabă

ce e națiunea și găsește că e suveranul și aristocrația, el exprimă reacționar un lucru pe care marxiștii îl susțin revoluționar în teoria statului proletar. Statul (deși pentru marxiști nu există propriu zis nici stat și nici națiune, ci numai societate) nu mai este suveranul și aristocrația — sau mai târziu burghezia, ci proletariatul.

In orice stat nu există un *echilibru*, ci o *preponderență* de forțe. Cine are această preponderență, se identică într'o măsură anumită cu statul. Națiunea cuprinde elemente mult mai complexe și mai diverse decât poate să le centreze și să le cristalizeze statul. De Maistre, trebuia să spună stat, iar nu națiune, deoarece aceasta închide în sfera ei, mai mult decât statul, a cărui raționalitate abstractă nu poate subsuma atâtea elemente iraționale din existența națiunii. *Formele* de stat sunt substituibile, pe când națiunea este o fatalitate. Deaceea ele sunt un obiectiv principal al revoluției. Până acum nu s'a găsit un Sysif al revoluției, care să vrea să dărâme sau să construiască o națiune. Națiunile *devin*. O nouă piedică în calea României și a revoluției naționale.

Națiunile sunt istorice. Putem *face* istorie? Putem, dar în marginile destinului nostru. Și am putea sări peste el? Am putea dacă saltul ar fi pecetluit în soarta noastră. Fi-va el? Iată unde încetează Cunoașterea și începe Speranța.. Nu cred că nu cred în România:

II

Norocul României este că istoria universală n'are un curs convergent și nu evoluiază într'o progresiune continuă. Dacă devenirea umanității ar fi comparabilă unui fluviu, ar fi imposibil să nu ne pierdem în el și să ne mai regăsim. Toate valorile s'ar totaliza și nivelul actual al culturii ar fi atât de ridicat, încât o țară ca România n'ar putea participa în nici un fel la el. Cultura occidentală, care singură contează pentru orientarea noastră în viitor, nu însumează toate valorile cari au precedat-o. După concepția stupidă a progresului monolinear ar trebui ca momentul istoric actual să conțină într'o prezență tot ce s'a desfășurat înainte, el fiind un plus într'o totalitate ascendentă. Istoria nu e comparabilă nici unui fluviu și nici unui lanț. Ea își are o creștere specifică, nereductibilă nici la concepte organice și nici mecanice. De aceea este atât de greu să înțelegem istoria cu toate că trăim în ea și suntem până la un anumit grad istorie. Prin introspecție pricepem câteva mobile secrete și rămânem dezarmați în fața faptelor. Autocunoașterea nu ne revelează structura devenirii concrete.

De câte ori căutăm un antipod mobilității vieții istorice nu ne putem opri decât la *sistem*. Rigiditatea și consecuența logică, valabile într'o lume de forme, nu sunt revelatoare în lumea de conținuturi care este istoria. Sistemul pleacă dela premise, istoria dela irațional.

Logicul rămâne în sine, în transcendența formelor sale, în inaderența lui sterilă la devenire. Istoria reprezintă, dimpotrivă, o pendulație continuă între irațional și conștiință, care unerori nu este lipsită de pitoresc, pentruca aproape întotdeauna să nu-i lipsească tragicul.

Concepția progresului neîntrerupt introduce prea multă logică în devenire și face prea mult din istorie un sistem. Și apoi cine ar mai avea atâta ingenuitate să creadă că simplul fapt al devenirii este suficient pentruca născându-te cât mai târziu în timp să prezinți automat elemente de superioritate. Ideea progresului continuu este expresia unui optimism atât de vulgar, încât aici nu merită a fi discutată. In afară de tehnică, ea constitue un moment degradat al spiritului. Dar technica reprezintă un fenomen paralel culturii Ea se desvoltă după o lege proprie, într'un progres incontestabil; nu există, însă, progres în simțire, în gândire, în viziune. Trenul sau avionul nu ne-au făcut nici mai sensibili și nici mai profunzi. Ne-au schimbat doar *ritmul*. Cine ar compara sentimentul nostru de viață cu al Egiptului în epoca de construcție a piramidelor, ar trebui să ne arate un dispreț infinit. Sclavii faraonilor, cari nu știau nimic, aveau pentru eternitate o simțire mai ascuțită decât savanții noștrii, cari știu totul fără să cunoască esențialul. Unui optimist subtil i-aș putea face concesiuni privitoare la extensiunea ideei de progres. Este, însă imposibil de a găsi cea mai mică aplicare la sentimentul de viață. Acesta, singurul care importă, nu câștigă nimic

prin timp și nici nu se adâncește prin complexul de forme al civilizației.

Istoria prezintă o sumă de totalități ireductibile. Ar mai putea cineva susține superioritatea Greciei față de India sau a Occidentului față de Grecia? N'are sens o erarhie între culturile mari. Grandori ireductibile nu înseamnă scară ierarhică. Ea apare evidentă și turburătoare când e vorba de culturile mici față de cele mari. Diferențele lor accentuiază și dau un sens ideii de progres în defavorul celor mici.

Fascinația pe care a exercitat-o Occidentul asupra noastră este proba evidentă și repetată a inferiorității noastre și a conștiinței ei. Dacă el reprezinta actualitatea întregei istorii, drumul pe care trebuia să-l străbatem ca să-l ajungem ar fi fost așa de mare, încât nici odată n'am fi putut concepe să ne apropiem cât de puțin de el. O umanitate care ar evolua conform viziunii progresului continuu, ne-ar arunca pe veci la periferia ei Pentru România, istoria înseamnă cultura occidentală și nici nu poate însemna altceva. Cu ea ne punem noi în rând. Nivelul ei ni se pare într'o măsură oarecare accesibil. O lume istorică, a cărei actualitate totală s'ar înălța progresiv sub ochii noștrii, ne-ar zăpăci cu infinitul ei.

Există un nivel istoric *obligatoriu*. O țară care s'ar complace numai în desvoltarea originalității etnice, nu poate participa efectiv la istorie. Pe această cale devii o țară pitorească și interesantă, cum e Ungaria d. ex. dar nu o națiune și în nici un caz o mare putere. De

Ungaria va aminti istoria numai fiindcă s'a încăpățînat să nu renunțe la caracterele ei primare. Este o țară originală, dar din punct de vedere istoric nereușită.

România nu poate deveni o realitate atașându-se îndărătnic de caracterele ei primare. Cultura noastră populară este comună sud- estului Europei. Elementele ei diferențiale nu alcătuesc o originalitate izbitoare. Muzica și poezia noastră populară n'au reușit să atragă atenția lumii ca un fenomen profund original. Meritul nostru față de celelalte popoare balcanice este că suntem cei mai *apți* pentru formele spiritului. Căci în balcani, românul este cel mai puțin *țăran*! Dacă n'am creat în cultură, ea ne prieste totuși. Tot restul Balcanului, pare a dovedi o neprielnicie în cultură, care îi justifică renumele periferic.

O revoluție națională care ar vrea să readucă pe român la el însuși, la premisele lui sufletești, la originarul etnic, ar întoarce România din avântul ei superficial spre modernitate și i-ar tăia aripile. România nu este o țară originală. Ea redevine un zero istoric reîntorcând-o la surse. Febra susținută a modernizării (pe toate planurile) este singura noastră salvare. Românul nu este interesant sufletește. Pentru ce ar mai ținea atunci la quasi-orientalismul său?

Chiar o țară etnicește profund originală cum e Rusia, ce s'ar fi ales de ea dacă ar fi făcut o revoluție rău înțeleasă pentru a reveni la mujik? Lumea ar fi uitat de Dostoiewschi și s'ar fi gândit la Mongolia. Va

trebui să apărăm România de țăranii ei. Ceiace nu înseamnă decât salvarea țărănimii dela mizerie.

Toate etapele evoluției noastre vor trebui să aibă ca finalitate: integrarea noastră în istorie. Dacă nu vom reuși să facem sensibilă prezența noastră în ritmul universal, n'are rost să ne mai frământăm, deoarece la o existență aproximativă poate ajunge orice grup uman. Trecutul și prezentul României există numai prin bunăvoința noastră. Se va naște viitorul din înfrigurarea noastră? De nu, să ne îngropăm sufletul în *România de niciodată*.

N'avem dreptul să ne trăim fiecare epocă asemenea unei lumi închise. Dacă nu mai vrem să fim sclavii istoriei, adică dacă vrem să depășim condiția culturilor mici, trebue să urmărim ținta noastră finală, ca o obsesie peatru a nu fi subminați de tentația constantă a României: inerția.

Pentru Franța, clasicismul sau iluminismul, cu toate implicațiile lor politice și economice, sunt epoci rotunjite în sine, lumi închise, trăite cu naivitate și cu iluzia absolutului valorilor lor. S'ar fi gândit cineva în timpul lui Ludovic al XIV-lea că Franța trebue să tindă spre alte valori, decât cele în care trăia? Sau Renașterea, în culmile ei, a conceput o ieșire din sine însăși, a avut ea nevoe de altă epocă? Intr'o mare cultură orice epocă este o perfecțiune istorică. Acest lucru este valabil și pentru epocile decadenții. Culturile mari se distrug *în sine*.

Nouă nu ni se aplică afirmația lui Ranke: „Jede

Epoche ist unmittelbar zu Gott". De vom reuși deabia cu tot procesul nostru de viață să câștigăm acel etern în imediat, care imprimă un absolut devenirii. Ranke se ridica împotriva acelora cari susțin că o epocă apare pentru a da naștere alteia și că ar exista ierarhii între națiuni și epoci. Tot ce este istoric, crede el, are o valoare proprie, demnă de a fi studiată ca orișicare alta. Atâta neutralitate față de diversitatea istorică este prea mult. Există epoci privilegiate precum există mediocre. O obiectivitate care le plasează într'o echivalență estefadoare teoretică sau știință. Curiozitatea științifică a unui istoric studiază cu aceiași pasiune, România și Franța! Ce puțin *suntem* noi, însă, față de Franța! *Existăm* mai puțin. Istoria concretă și efectivă este un plus în fire.

Nu ești tot așa de aproape de D-zeu în orice epocă. Individual, contactul tău poate fi nemijlocit și transistoric. Nu-i mai puțin adevărat că prin epocă ne putem sălta automat. Și iarăși nu-i acelaș lucru să trăești în timpul Renașterii sau în secolul acesta. Atunci se năștea idealuri, acum se destramă. Epocile se deosebesc nu atât prin concepțiile de viață care le stau la bază, cât prin *intensitate*. Altcum au trăit și s'au distrus oamenii în timpul Renașterii și altcum trăesc și se distrug astăzi. Pe atunci un dor intens după spațiul infinit a creat un gust arzător de aventură, încât fiece om era virtual sau real un conquistador. Toate cuceririle s'au făcut dintr'o nostalgie a spațiului dintr'o avi-

ditate a depărtărilor. Poate că numai imperialismul va reabilita secolul nostru.

Succesiunea epocilor este sursa relativității și a infirmării ideii de progres. Prin ceiace are *viu*, barocul neagă Renașterea, iar aceasta la rândul ei evul mediu. O epocă trăește prin valorile ei specifice. O altă nu se poate individualiza decât negând pe cele ce-au precedat-o. Greutatea unui moment istoric nu consistă într'o înglobare cât mai mare de valori complexe și de elemente eterogene, ci în prevalența categorică a unor valori specifice, care dau contur și fizionomie epocei. Eclectismul este un fenomen de decadență. Când o cultură nu mai are atâta energie, încât să dea naștere la direcțiuni originale ale spiritului și să se configureze în momente creatoare, atunci se *recapitulează*. Sinteza stufoasă și uimitoare în amploarea ei sterilă, care rezultă din această recapitulare, este eclectismul epocilor alexandrine. Tot ce s'a creat într'o cultură prin eforturi succesive și unilaterale, toate momentele ei unice devin în coexistența unei sinteze artificiale un fel de rezumat istoric al unei culturi. Epoca elenisto-romană și-a revăzut în amalganul ei de curente, tot ce antichitatea a produs între orfism și scepticism. Secătuirea substanței creatoare a unei culturi o face incapabilă să mai nască din sine epoci închise, lumi aparte în devenirea organismului său. Avântul generator de cultură se manifestă în prevalența unor valori, în mărturisirea pentru o sferă limitată. Nu există cultură vie într'un nelimitat cantitativ al va-

lorilor. Epocile naive din viața umanității, acelea în cari oamenii au fost una cu valorile pe cari le-au creat și în care au crezut, n'au cunoscut niciodată extensiunea gigantică a epocilor alexandrine, cu lumea lor de cunoaștere substituită instinctului și sufletului, cu universalitatea lor exterioară, ci au participat cu un infinit intern la o sumă redusă de valori. Evul mediu, cu tot ce are el sublim și grotesc a fost universalist, dar numai ca valabilitate generală a ideilor lui, nu ca multiplicitate de idei. Universalismul calitativ este esențial oricărei epoci creatoare; subt formă cantitativă, el este un semn de deficiență și este echivalent eclectismului. Momentul eclectic al unei culturi este identic universalismului cantitativ.

Evul mediu, care a concentrat în sine atâta neliniște, că ne-a dispensat pe noi în latura religioasă, își demarcă liniile lui conturate la exces, din concentrarea durabilă își obsedantă pe câteva teme. După cum spune Léon Bloy, el a fost construit pe zece secole de extaz. Evul mediu a știut *totul* într'o direcție El ne-a condamnat a fi pe veci ignoranți în materie religioasă. Și el ne va mijloci apropierea de Dl-zeu. Nu toate epocile stau în raport nemijlocit cu el. Ranke nu s'a gândit la acest fapt și desigur nici Taine, care prefera o haită de lupi evului mediu.

Limitarea substanțială a epocilor, substituirea lor continuă, cu consecința inevitabilă, — discontinuitatea valorilor, — explică insuficența vieții istorice, mobilitatea și relativitatea ei. In acest proces descoperim

mai repede o demonie, decât un progres. Multiplicitatea conținuturilor ni se descopere la fiece pas ca un torent de direcții irațională. Salvarea dela relativism prin căutarea unei *forme*, în această multiplicitate? Participarea la istorie, se exprimă însă, numai în abandonarea irațională acestui flux, în contopirea inconștientă cu mobilitatea existenții. Când conștiința ne-a separat de viață, atunci ne rămâne acceptarea conștientă a devenirii, lansarea voluntară în mrejele demoniei. In afară de atașarea organică de istorie, nu mai există decât elanurile disperate, ca mod de a-i aparține. Restul este distanță de ea, perspectivă rece și cunoaștere.

Limitarea epocilor istorice își are o justificare în mărginirea fatală la oricărui fel de activități intense. Există o scară întreagă de tipuri de umanitate, care-și acuză originalitatea prin negații reciproce și insuficiențe evidente. Cazul omului politic este încă odată semnificativ. Dela el putem învăța despre viață ceva mai mult decât din exemplul „vieții" gânditorului. Omul politic nu trebue să fie un om complect. Nu este obligat să creadă ceeace face, el trebue însă, să reușească totdeauna. S'a pus problema dacă se poate să fi dogmatic practic și sceptic teoretic. Un om politic trebue să fie dogmatic în viața practică; teoretic poate să se îndoiască de toate. Există un fanatism numai în latura activă și imediată, care n'are nevoe neapărat de corespondentul în convingere. Fanatismul spaniol a fost o combinație de intoleranță și nihilism. Desbinarea dureroasă dintre practic și teoretic este sursă de dinamism la sufletele mari.

Precum o epocă este fatal limitată prin prevalența unor valori specifice, așa orice tip uman bine definit sufere de aceeași limitare, în el predominând elemente, cari îl exclud dela o participare universală. Epocile justifică relativitatea în istorie, tipologia în psihologie. Nu există epocă universală, precum nu există om universal, ci numai o gradație dela local la o universalitate aproximativă. Renașterea și Goethe au atins un maximum de universalitate; ce departe de idealul lor au fost o dovedește posibilitatea istoriei de a se realiza în alte epoci de o originalitate aproape egală și în alți alți oameni, cu o îmbrățișare a vieții, nu mai puțin amplă. Viața nu tinde spre împliniri complete; dinamismul e posibil numai în mărginire. De aceia, eroismul este *în* viață, pe când sfințenia, dincolo. Eroismul încearcă rezistențele ultime ale individuației. A fi erou înseamnă a trăi activ paroxismul ființei individuale în *cadrul vieții*. Cum la atâta tensiune nu rezistă nici viața și nici ființa individuală, prăbușirea este consecința nevitabilă. Eroismul nu e condiția firească a firii, dar este singura demnitate a devenirii.

Tot ce s'a creat până acum se datorește acceselor colective de eroism, cari au insuflat oamenilor peste meschinele instincte de conservare, o pasiune de autodistrugere pentru idealuri. Cine înțelege rostu adânc frenezia colectivă ce a deslănțuit Reforma, expedițiile din timpul Renașterii sau campaniile napoleoniene este

imposibil să nu aprecieze orbirea arzătoare, ca substrat al tuturor acțiunilor hotărâtoare. Popoarele cari nu sunt apucate de o nebunie colectivă din când în când, se anchilozează în tradiții, cari, automatizate, le scot din ritmul istoriei. Să nu se uite că nota diferențială a faptului istoric este capacitatea de a acționa pe o sferă mare, eficiența. Este istoric acel fapt care provoacă o turburare fecundă. Cu cât are rezultate și repercursiuni mai mari, cu atât este el eveniment istoric. Un război care nu dă naștere la crize pe o scară întinsă, ci rămâne un fenomen pur local, nu depășește rosturile lui biologice. Și așa cu orice eveniment.

Eroismul este presupoziția oricărei istorii autentice. Fără el, devenirea umană e pură biologie. Când viața își concentrează toate energiile pentru a servi alte scopuri decât ale menținerii ei, când își fixează finalitatea în afară de ea însăși, atunci ea realizează condiția obiectivă a acțiunii eroice. Cum temperatura vieții la care înflorește sufletul eroic este egală disperării, este dela sine înțeles că în omenire nu pot exista decât *crize* de eroism. Oricât ne-am mândri cu acuitatea simțului nostru istoric, suntem vreunul capabil să înțelegem forța care i-a mânat pe cavaleri în cruciade, să moară sub zidurile cetăților orientale, pentru a desrobi mormântul unui om, presupus D-zeu? Chiar interpretarea materialistă care nu vede în aceste expediții decât interesul și pasiunea de îmbogățire, cum ar putea explica gustul unei aventuri atât de puțin promițătoare pământește? Istoria are o amploare cu atât mai tragică,

cu cât oamenii au avut mai puțin de câștigat din distrugerea lor. Dacă cruciadele au satisfăcut un gust de infinit, ele și-au atins „scopul". Fără un parfum de inutilitate, istoria ar semăna unui ghișeu de bancă.

Moartea eroului este *sensul* vieții celorlalți. Fără autodistrugerea eroică, specia umană ar fi condamnată la plictiseală și la ratare, la acel pustiu al inimii, care este antipodul sufletului infinit. Dacă omul nu vrea să forțeze prin disperarea unui gest inerția devenirii, nu-i rămâne decât să accepte a fi purtat cu umbrele de soarta lucrurilor trecătoare. Hegel însuși, prea mult metafizician, pentru a înțelege indivizii, a făcut din marile individualități, după cum bine se exprimă Friedrich Meineke, *funcționari* ai spiritului absolut. Metafizica anulează individuația. „Spiritul absolut călare pe cal", a exclamat Hegel, văzând pe Napoleon intrând victorios în Iena. Și a scris apoi mai departe la Fenomenologia spiritului, pentru a ne arăta ce puțină răspundere avem în istoria universală.

Și acum să revenim la România și să vedem cum ar putea ea să nu mai fie o umbră a istoriei universale. Ce nenorocire pe capul acestei țări, că în locul unui ethos eroic, cu tot ce acesta presupune ca oroare și pasiune bestială, ne-am diluat sângele și ne-am îndulcit patimile cu un dor amăgitor, ale cărui virtuți dormitive ne-au îmbătat simțurile peste măsură. In ochii românului dar mai cu seamă în cântec, palpită cu o insistență insinuantă, revărsarea monotonă a acestui dor, aparent elixir al inimilor sfâșiate, în realitate atracție adormi-

toare pentru suflete inerte. Cine a avut ocazie să audă în orașele săsești din Ardeal, vreo ceată de flăcăi români, doinind în înserări, n'a putut să nu sufere sub contrastul strivitor, pe care-l prezintă masivitatea constructivă a orașului și lamentațiile acelea prelungite, atât de inaderente la civilizație, la efortul constructiv. Contrastul nu trebue explicat prin deosebirea noastră organică de sași, ci prin distanța incomensurabilă de cultură a fondului nostru popular. Noi încă nu putem aprecia ce salt am făcut prin pătura noastră cultă.

Este în dorul nostru atâta risipire lâncedă în lume, atâta renunțare în fața spațiului și a timpului și atât prizonerat în adierile inimii, că te întrebi ce tristețe a încercat acest popor de s'a predat sie-și atât de neînduplecat. Scoateți lamentațiile din poezia și muzica noastră populară și nu mai găsiți decât o țopăială lirică, fără nici o marcă originală. Ce departe am fi fost astăzi dacă infinitul din acest dor lua forma unei expansiuni eroice a sufletului, dacă ne-am fi rostogolit cu o înflăcărare fără margini peste ruinele noastre! Dorul exprimă un raport negativ cu lumea, el este o lunecare lenește și orizontală sau o ondulație minoră pe suprafața mobilă a vieții. Eroismul este ascensiunea spiralei, sinuozitățile în înălțimi. Prin dor nu exprimăm mai mult decât nesiguranța în fluctuațiile clipelor și o chemare spre vag. De ce ne e dor? Intrebați pe orice român și nu-ți va da o lămurire asupra acestui infinit al sufletului său.

Toată problema este ca într'o Românie, scuturată de

o dictatură și de un elan colectiv, infinitul negativ al acestei psihologii să fie convertit în infinitul pozitiv care este eroismul. Duioșia și visarea prelungită care se mlădie pe lungimile timpului și pe întinderile spațiului, trebuesc „săltate" în ardoare și fanatism. *Dela infinitul negativ al dorului la infinitul pozitiv al eroismului*, este drumul pe care trebue să-l străbată sufletul românesc, pentru a nu amorți învăluit în umbre. Aceasta este problema psihologică a României.

O mișcare politică n'are nevoie de „idei generoase" pentru a triumfa și a realiza efectiv. Este destul să cultive idealuri eroice și să valorifice posibilitățile de fanatism din om. O țară ca România este prea primitivă pentru a-și putea permite luxul „ideilor generoase", cari sunt inerente țărilor cu o oarecare eleganță interioară. Ideile prea generoase, adică fără bază în imediatul vieții slăbesc sângele și dau națiunilor un aspect clorotic. Emascularea prin exces ideologic este un fenomen frequent în viața popoarelor. Incep atunci a fi afectate de o paloare, care este fizionomică și istorică. Ideile cari n'au nici o aderență la viața concretă a unui popor, îl deviază dela sensul lui istoric. De aceia, orice ideologie care nu-i angajează energiile vitale, este periculoasă. Extrema dreaptă și extrema stângă s'au dovedit creatoare într'o măsură atât de mare, deoarece au făcut totdeauna apel la un ethos vulcanic și n'au cucerit prin idei, ci prin mistică. Faptul că dreapta pune accentul pe politic și stânga pe social, nu dovedește nimic pentru ori-

ginile dinamismului lor. Mulțimea iubește să fie biciuită și fanatizată. Apoi vin... ideile.

Destinul social-democrației este ilustrativ pentru un curent ideologic, lipsit de simț politic. Greu am găsi o mișcare de o cumințenie filosofică mai remarcabilă, care să-și fi cântărit mai serios conceptele și să fi dato demnitate mai onorabilă utopiilor. Cine ca ea a temperat mai „burghez" excesele spiritului revoluționar și a atribuit evoluției atâtea virtuți, ca să scuze comoditățile oamenilor? Fără ideia de evoluție, social-democrația este un zero, pe lângă care mai există numai blândețea social-democraților.

Cumpănirea filosofică a social-democrației i-a impru-mutat în primele faze o semnificație mediocră, pentruca să degenereze într'un exemplu trist de fadoare teoretică și politică. Lipsa de patos și de anvergură, preocuparea teoretică de tactică, dar fără instinct în luptă; viziunea unei fericiri comode, neancorată în necesitățile complexe ale omului (antropologia mediocră a oricărui tip de democrație); economism searbăd și doctrinarism stupid, sunt note ale mizeriei profunde, ale viciului și incapacității politice a social-democrației. Față de ea, comunismul este un fenomen apocaliptic.

La ce i-au folosit social-democrației ideile ei „generoase"? La ce rezultat a ajuns după ce a rotunjit ideile revoluționare și și-a salvat deficiențele în cultul evoluției? A adus-o evoluția la putere? Sau n'a știut cumsecădenia ei teoretică un lucru elementar: forța creează

făgașele „evoluției"? Nu există atâta forță în evoluție, pentruca să înfrângă pe cea care se naște peste ea.

Cultul secolului trecut pentru evoluție a luat forma celui mai plat misticism. Mediocritatea oamenilor s'a complăcut în a inventa „virtuți" evoluției, pentruca ei să poată dezerta din fața oricărei responsabilități. Evoluția va face totul cum trebue, pare a fi fost lașitatea acestor deficienți. Toți oamenii cari se reclamă dela „curgerea lucrurilor" pentru a-și justifica inactivitatea sufăr de o neputință constituțională. Lipsa de sânge este izvorul înțelepciunii.

Individualismul ultimelor decenii ale secolului trecut nu trebue înțeles decât ca o reacțiune pasionată împotriva automatizării prin fetișismul evoluției, a implicației lui fataliste. Să fim noi oare simple instrumente ale devenirii, capricii ale curgerii lucrurilor, pretexte ale trecerii continui a firii? Revolta aceasta individualistă a avut o notă eroică și ea este una din aparițiile periodice ale istoriei, consecutive epocilor de fatalism. Acest individualism nu trebue confundat cu cealaltă specie de individualism atomizant și... cetățenesc. Există un individualism de revoltă a unor conștiințe izolate și există individualismul burghez. Voga permanentă a lui Nietzsche și cea trecătoare a lui Ibsen (ale cărui opere par catastrofe la 15 ani, „drame" la 18 „piese de teatru" la 21) au resuscitat pe alți doi individualiști cari scriau pe când „evoluția" avea încă un sens metafizic: Stirner și Kierkegaard, primul de o originalitate suspectă și nefecundă, al doilea sugestiv, grav, punând problema în-

dividualistă în plan pur psihologic, ca subiectivism. De aceea susține el, că *subiectivitatea* este un absolut, iar nu individul. Pentru Kierkegaard, contează numai latura de interioritate a acestuia. El nu s'a preocupat niciodată de social, ci s'a oprit la *etic*, pe care nu l-a conceput ca pe o formă interioară a socialului, ci ca un simplu stadiu al conștinței individuale, în drumul ei problematic dela subiectiv și imediat la general și mediat.

Este interesant că atât Stirner cât și Kierkegaard au fost până la un punct discipoli ai lui Hegel, de care s'au despărțit din cauza rolului excesiv, din cauza terorii „generalului". Pentru gânditorul danez, subiectivitatea este adevărul; ceiace ar fi părut unui Hegel cea mai mare erezie conceptibilă.

Individualismul cetățenesc, acela care în nuanțe și expresii diferite îl întâlnim la stoici (înfluenții cărora se datorează concepția voluntaristă și contractualistă a dreptului roman), la protestanți, în raționalismul secolului al XVIII-lea, în Revoluția franceză și în tot procesul de atomizare socială, pe care l-a născut dezagregarea democrației și liberalismului, pretinde că fiecare om are centrul în sine însuși și ca atare dispune de el în mod nelimitat. Cum esența lui este națiunea, limitele expansiunii sale sunt imanente. Statul în concepția aceasta, care a fost și a lui Kant, coordonează numai voințele individuale. Un simplu factor de armonie. Numai că viziunea rațională a omului are împotriva sa toată istoria. Prezența statului și a dreptului, legate de exis-

tența societății pentru a dovedi dezechilibrul omului în libertate, ne arată până la orbire că rațiunea nu este esența omului și în nici un caz *marginea* lui. Iraționalismul susține teoria organică a statului și a dreptului; în realitate ar trebui să le afirme raționalitatea ca antipod esenții iraționale a omului. Cum structura normativă a dreptului nu este reductibilă la date istorice și la o evoluție pur organică, așa cum a conceput istoricismul juridic al unui Savigny sau Puchta, ci presupune o intervenție conștientă și voluntară; nici statul nu este un simplu rezultat al devenirii. Nu e semnificativ că raționalismul în degradarea lui, intelectualismul, s'au preocupat mai mult de teoria *statului*, decât iraționalismul care se oprește mai bucuros la națiune și preferă dreptului poporul?

Drept, stat, națiune, popor indică o descreștere a raționalității și o creștere spre primordial. Poporul este totdeauna *originar*; națiunea, statul și dreptul își distribue în proporții diferite elementele istorice și cele raționale.

Teoria lui Kelsen, după care statul este de esență juridică, precum dreptul este de esență statală, ajungând astfel la o quasi-identificare a acestor două noțiuni, este singura ieșire pentru a scăpa de chinuitoarea problemă a anteriorității uneia din două, dat fiind că sunt argumente egal de valabile de o parte și de alta. Să recurgem la „soluțiile" aporeticei, adică la sistematizarea lipsei de soluții?

Că iraționalul ține mai esențial de răspântiile istoriei,

decât raționalul, o dovedește nulitatea dreptului în astfel de momente. Forța dreptului este nulă în fața Forței. Crizele lui sunt echivalentele triumfului Ei (zeiță monstră și irezistibilă). Acei cari se complac în iluzia unui absolut juridic, dar văd răsturnările, create de ofensiva forței (chiar a acelei forțe ce servește o mare idee), se mângâie cu speranța că la un tribunal al istoriei, toate triumfurile înălțate din expansiunile puterii, vor fi pecetluite ca infamii și își vor pierde strălucirea. Acestor idealiști trebue să le răspundem că la acel tribunal i se deschid lui Napoleon toate porțile, iar popoarele vor fi judecate după cât au riscat. Ele vor avea înscrise pe frunte războaiele și revoluțiile. Un tribunal al istoriei cântărește *fapte* și nu idealuri; de idei, să nu mai vorbim. El ar studia și ar achita pe conquistadori ; filosofii n'ar fi introduși fiindcă n'au *fapte* pe conștiință... Iată lucruri cari aparțin cunoașterii și nu pesimismului.

Fiecare țară își are un centru de gravitate politică și o direcțiune ideologică, pe cari nu le putem trece cu vederea fără a neglija situația specifică a fiecărui popor. Tendința spre abstracțiune care se întâlnește atât de des în aprecierea mișcărilor politice analoage a diferitelor țări, asimilează aceluiaș conținut naționalismul românesc cu cel francez sau cel german, sau își închipue că stânga are acelaș sens în Rusia, ca și în China sau în Franța. Această problemă destul de încurcată și de plictisitoare, este clară numai redusă la o singură întrebare : care e *sistemul* prin care o țară de-

vine puternică ? Nu toate realizează accesul la putere pe aceleași căi. Uneia, cu tradiții democratice puternice și *creatoare* în democrație, orientarea spre dictatură i-ar putea fi fatală. Și invers.

In Franța, naționalismul este reacționar, în România, revoluționar. Ideile politice ale lui Maurras și Daudet sunt pentru România — pentru ceeace trebue să devină această țară, — mai periculoase decât cele mai anarhiste curente. Nu numai că-i lipsește complect problematica socială, dar acest gen de naționalism se refuză oricărei slăbiciuni revoluționare. El privește realitățile de sus în jos ; e conservator și se bazează pe aristocrație și țărănimea înstărită, cele două reazime ale reacțiunii față de cari burghezia reprezintă un efort revoluționar permanent. Nicăieri ca în Franța naționalismul nu este mai mult *istoric*, în sensul rău al acestui cuvânt, adică fixarea și atașarea statică de un trecut, care din păcate, nu poate fi mare de două ori. Nu este francez, care să nu fie naționalist în sensul pasiunii pentru Franța ; dar întrucât naționalismul este un program de idei reacționare, el nu-și identifică patria cu interesele claselor agonizante. Naționalismul francez este o realitate mai vie ; cel românesc nu poate fi decât mesianic și cu atât mai dinamic cu cât viitorul se proectează mai mult ca singura realitate.

Identitatea în termeni nu acopere o identitate de conținuturi. Ideologii asemănătoare utilizează aceleaș expresii pentru realități diferite. Franța este o țară atât biologicește, cât și istoricește bătrână ; Rusia reprezintă

un organism istoric tânăr. Un regim comunist ar putea să aibă în amândouă același sens și același conținut? Diferențele de nivel joacă un rol extrem de important în ce privește soluțiile politice ale diverselor țări. Este mai mult decât evident, că o țară fără istorie cum e România și o țară cu prea multă cum e Franța, n'ar putea realiza niciodată o identitate efectivă de regim. Același curent este reacționar într'o țară și revoluționar într'alta. Într'una se bazează pe rentieri și în alta pe șomeri.

Pluralismul și divergența națiunilor explică de ce nu sunt valabile decât soluțiile specifice. Dacă ar fi posibilă o soluție universală, — precum crede comunismul, — atunci conflictele internaționale s'ar diminua într'o măsură neașteptată. Lupta pentru hegemonie s'ar termina în favorul aceleia care a avut prioritatea sistemului. În speță Rusia. Comunismul continuă visul rusesc al dominației universale. Mesianismul slav are aspecte multiforme, pe cari naivii nu vor să le recunoască, dar cari se descopăr implacabile acelor ce înțeleg lupta exasperată pentru hegemonie.

Orice idee mesianică exprimă direct sau camuflat o pornire spre putere, așa încât nu există mesianism fără implicații politice. Elanurile mesianice sunt expresii eterate sub cari se ascund realități ce sfâșie națiunile.

Diversitatea structurii ideologice a națiunilor justifică divergențele și conflictele dintre ele. Este aproape imposibil ca un stat să nu aibă o concepție ideologică în politica sa externă. Numai Anglia — căreia utilitarismul i-a dat o mare ascuțime a simțului politic — a știut să facă abstracție de divergențele de sistem și subt imperiul intereselor să renunțe la orice concepție ideologică în politica sa externă. Franța, Germania și Rusia, dimpotrivă, n'au pierdut nicio ocazie să-și afirme ireductibilitățile și să facă politică în umbra ideilor. Lumea numește idealism această nevoe de a da o justificare abstractă dramelor. Faptele istoriei concrete nu rămân mai puțin o probă împotriva idealismului.

CAP. VII

SPIRALA ISTORICĂ A ROMÂNIEI

Noi românii privim cu dispreț mărturisit celelalte popoare balcanice, fără să ne gândim că dacă dau dovezi de inteligență și de spirit mai reduse, prezența lor în lume s'a conturat în gesturi mai ample și mai grele, decât ale noastre.

Istoria Bulgariei nu este întru nimic inferioară istoriei noastre, după unii autori, este chiar mult superioară. Există un ev mediu bulgăresc, dar — din păcate — nu prea există unul românesc, în ciuda atâtor „întâmplări" cari mi s'ar opune și cari totuși nu m'ar convinge. Orgoliul nostru național este superficial, lipsit de sevă și de profetism. Ne mulțumim a crede că bulgarii au fost tot timpul grădinari, iar noi numai eroi, fără să ne întrebăm de ce suntem atât de mizerabili după atâta risipă de eroism.

Este desigur o rușine inevitabilă a condiției noastre, de a fi fost condamnați să trăim și să creștem în mijlocul unei comunități balcanice. Aparținem prin soartă Balcanilor deși aspirația noastră continuă ar fi evadarea spirituală din ei. A crede cât de puțin că noi trebue să ducem la înflorire spiritul balcanic este a ne com-

promite și a ne ofensa menirea, pe care de nu vom avea-o o vom inventa. *Nu vom putea deveni întâia forță balcanică, de cât lichidând ceeace este balcanic în noi.* Și prin întâia forță în Balcani, nu înțeleg conștiința națională a puterii noastre, ci proectarea României în conștiința europeană ca fatalitatea implacabilă a unei regiuni istorice și geografice. *Dacă în întreg sud-estul Europei, România nu se va defini ca singura realitate politică și spirituală, atunci viitorul mi se pare searbăd, superfluu, stupid.* Cum pot exista atâția cari pot crede că respirația actuală a României este viață? O țară care în politica externă nu încurcă agresiv pe nimeni, nici nu poate fi băgată în seamă. Idealurile în cari agonizează această țară nu-i ating nici măcar granițele, ci lâncezesc într'un centru al ei, prea mobil pentru a fi un sâmbure. România actuală, continuând o tradiție de o mie de ani, nu poate concepe viața decât defensiv. E îngrozitor!

Balcanii nu sunt numai la periferia geografică a Europei, ci și la cea spirituală. Mai cu seamă la aceasta. Resturile, scursurile, cangrena morală, imbecilități ale instinctului, orizont imediat, determină toate o fizionomie caraghioasă și tristă, de un grotesc deprimant. Balcanul în esența lui reprezintă o zvârcolire ratată, un dinamism închis, o sterilitate jalnică.

Ce înseamnă astăzi România, Bulgaria, Jugoslavia, Grecia? — Ori cât aș fi de pesimist cu privire la trecutul și la prezentul României și ori cât — din dorință de obiectivitate — aș încerca s'o depreciez, îmi este impo-

sibil să nu recunosc că ea este singura țară balcanică al cărei viitor va revela un fenomen original de mare amploare. Ceeace are România în plus față de celelalte țări mici cari o înconjoară, este o *conștiință nemulțumită*, care-și justifică valabilitatea nu prin adâncime, ci prin permanență. Ar însemna să cădem într'o desnădejde națională, dacă n'am recunoaște continuitatea unei așteptări nerăbdătoare, a unei nemulțumiri zilnice de propria noastră soartă. Dacă Serbia reprezintă o forță militară mai mare decât a noastră; Bulgaria mai multă primitivitate ofensivă; Ungaria mai multă pasiune, iar Cehoslovacia prea multă civilizație, ar fi criminal să uităm că toți acești vecini neimportanți, prin cetățenii lor de fiecare zi, nu aduc o aspirație mesianică, nu se concep esențial alții. Ultimul cetățean își consumă existența într'o continuă protestare. Iar dacă această protestare este minoră, ea nu reprezintă mai puțin într'o însumare colectivă, nivelul constant al unei revolte. România, fără un mare fenomen politic viitor, decisiv și esențial existenței ei, mi se pare o monstruozitate, o perfidie a istoriei, o glumă de prost gust.

O Românie viitoare, ce ar putea fi totuși foarte apropiată, va trebui să devină o fatalitate sud-est europeană și lichidându-și balcanismul să reabiliteze această periferie. In viitor să ne fie rușine că am aparținut unei astfel de comunități și trecutul să ne fie singura noastră calomnie.

Chiar dacă Ungaria pare că are astăzi o capacitate politică mai mare decât România, — deoarece și-a de-

limitat latura pozitivă a politicii sale în revendicări și ca atare în amenințare, — nu trebue să uităm că această țară ultrareacționară, este incapabilă de o mare primenire politică, și că trebue să privim cu dispreț viitorul unei țări care după câteva secole de dominație este atât de goală, că nu i-a ajuns o mie de ani ca să conceapă o mare ideie istorică, o conștiință mesianică, o viziune răsturnătoare. Turanismul este un mesianism răsturnat. Ungurii nu mai au niciun sens în univers, iar dacă faci abstracție de unguroaice și de muzica de țigani, n'au avut niciodată. Bulgarii se vor satisface în amintirea câtorva culmi atinse prin cruzime, sârbii se vor mulțumi să rămână sârbi, iar grecii vor ști că orice grandoare este ireversibilă.

Este foarte greu, ca român, să fii obiectiv cu popoarele ce ne înconjoară. Aproape toate ne-au dominat, fie o întreagă perioadă, fie numai un moment istoric. Rușinea este a noastră, cu atât mai mult cu cât este aproape imposibil să inventezi o scuză oarecare. De aici neînțelegerea și disprețul față de ele. Atâtea aspecte ale *sufletului* maghiar îmi inspiră o simpatie nesfârșită; nu sunt capabil, însă, de cea mai mică atașare de poporul maghiar, de istoria lui. Sunt câțiva ani în urmă, văzând sergentul de stradă din Budapesta, m'am cutremurat că mustața acelula s'a întins o mie de ani peste Ardeal și am înțeles, în acest trist fenomen, decce noi românii n'am avut o chemare în lume.

Ungurii sunt în Europa o insulă. Deși au luat și ei parte cum au putut la frământările Europei, ei n'au

fost niciodată sinceri în participarea lor. Teoria spengleriană a *sufletului originar* al culturilor nu-şi găseşte nicăeri o verificare mai evidentă ca în Ungaria. Subt toate formele de cultură, ei au păstrat zvâcnirile iniţiale. Este prea mult sânge în spiritul maghiar, pentruca Ungaria să fie altceva decât suflet. O ţară care, deşi a avut condiţiile materiale ale culturii cum puţine, n'a produs totuşi nimic original în gândire şi n'a imprimat nici un stil în cultură.

De altfel ungurii nu s'au aşezat în câmpia panonică pepntru ca să gândească, ci pentru ca să cânte şi să bea Şi au reuşit.

S'au zvârcolit şi ei o vreme îndelungată să-şi facă un fel de istorie. Şi n'au reuşit. Dintr'o exploacare unică, ei n'au ajuns să facă decât oraşe şi chefuri. Ungurii n'au avut nici o înţelegere pentru valorile occidentale. Însăşi fervoarea lor catolică este turanism. Poporul românesc este mai *firesc* în istorie. Dacă noi am fi trăit în condiţiile de viaţă ale ungurilor, este indiscutabil că am fi creat mai mult.

Este desigur ridicul şi revoltător că ungurii au agitat secole dearândul o ideie imperialistă. Pretenţiile lor de dominare în Europa centrală nu-şi găsesc altă raţiune în afară de incapacitatea popoarelor subjugate. Nimeni nu ne va spăla de ruşinea de a fi fost supuşi maghiari o mie de ani. Ruşinea istorică a vechiului regat pare a fi mai mică. Parcă mai bine era subt turci.

Dar atunci ce rămâne din unguri? Unguroaicele? Desigur, dar în primul rând muzica lor. La judecata de apoi, ungurii n'au nevoe decât să trimită o bandă de ţigani, şi vor fi primiţi în paradis fără nici un comentar.

Sunt oameni cari disprețuesc muzica maghiară. Ei spun: este prea monotonă. Le răspund: nu există muzică mai monotonă. De ce totuşi reversibilitatea aceluiaş motiv nu te plictiseşte ca în muzica orientală? Nu ştiu bine. Trebue să fie, însă, în tonalitatea diferită a tristeţii.

Muzica orientală este o vălcăreală într'un vid cosmic. Disonanţele ei *cer ceva*; rătăcirile inimii vor să ajungă undeva. Ea nu este decât o *chemare*. Astfel, misterul ei se anulează în probabilitatea unui răspuns. Şi cine ar putea să răspundă? Dumnezeu, lumea, vidul. Nu-mi spune nimic fiorul ei.

Gândiţi-vă, însă, la legănările muzicei maghiare, cari nu vor să ajungă nicăiri! O tristeţe care se alimentează din ea însăşi. Farmecul ei precultural, mijloacele simple şi lipsa de ornamentaţie, exprimă un *urât al sângelui*. O melancolie biologică, nestilizată, dar care îşi justifică ondulaţiile dintr'un lux al materiei. Lungimile ei monotone sunt mai aproape pentru a da expresie desfrunzirii inimii, decât chiar cenuşiul marşurilor funebre.

Cine a avut ocazia să asculte într'un moment de mare oboseală *Ofranda muzicală* a lui Bach, n'a putut să nu aibă senzaţia că este îngropat în cer. Oboseala te face prizonier ultimelor intenţii ale muzicii, iar tristeţea te face muzică.

Ascultați în clipe asemănătoare tânguirile maghiare, urmăriți numai adierile lor melancolice fără corectivul frenetic al ciardașului, și veți simți că n'are rost altă moarte decât sub sălcii plângătoare.

Cred că există în fiecare om o nevoe de tristețe, pe care nu și-o satisface numai din resursele sale. Și când nu poți totdeauna să visezi cu melancoliile lui Schumann, te abandonezi muzicii de pustă, sfâșierilor și lamentațiilor ei.

Nu există muzică în care să se exprime mai elementar prezența lacrimilor în lume. Îți vin repetat în minte cuvintele Elisabetei de Bavaria, împărăteasa care a adorat Ungaria: Există în lumea asta, în afară de egoismul uman, și sălcii plângătoare. — Sau te gândești la acele pagini din Jardin de Bérénice a lui Barrès, în cari excesul de meditație printre singurătăți și regrete, naște o dorință de lacrimi. Se întâlnesc astfel vibrațiile cele mai rafinate cu freamătul și neliniștea sufletului turanic.

Keyserling insista asupra tristeții arabe, ruse și argentine. Cum de i-a putut uita pe unguri? Cum de a putut uita singura *scuză* a ungurilor? Acest popor este singurul care în Europa mai păstrează tradiția unei exaltări dionisiace. Cine a văzut o cârciumă maghiară și toată lumea de acolo, legănată în tristeți, abandonată cu atâta participare și frenezie beției, nu-și poate tăinui o simpatie pentru o umanitate atât de primitivă, cu aderențe atât de reduse la fadoarea genului nostru de viață. Ce vor fi căutat ungurii în Europa? Și cum s'au putut opri printre noi?

Ungurii au în ei instincte de nomazi. Așezându-se și fixându-se într'un spațiu determinat, ei n'au putut înfrânge o nostalgie de rătăcitori. Agricultura și păstoritul nu convin sufletului lor barbar. Setea lor de spațiu și-au domolit-o prin cântec și urlet. E singurul popor care mai știe să țiera. Urletul este o disperare în fața spațiului. Deaceea, de câte ori ești nemângâiat la șes sau pe culmi, urletul ți se pare singurul răspuns la tentația imensității. Am cel mai mare dispreț pentru acei cari nu-și pot regăsi instinctele în singurătate. Natura te înebunește ca și oamenii; ea prin infinit și ei prin platitudine.

Lamentațiile maghiare își au sursa în această tristețe a instinctului. Aviditatea de spațiu se satisface în acele lungi monotone, cari trezesc automat reprezentarea unui infinit spațial. Tărăgăneala melodică este expresia cea mai adequată a progresiunii nedeterminate în structura spațiului. *Ungurii sunt un popor de conquistadori, care a ajuns să îngrașe porci.* Niște ratați fără pereche.

In afară de o ură națională foarte firească față de unguri, nu-mi pot stăpâni o duioșie pentru acest popor nerealizat. Total lipsit de simț politic, el a creat cele mai artificiale așezări de stat. Au colaborat cu austriacii, fiindcă nici aceștia nu reprezentau un sens valabil în lume.

Existența Ungariei este o aventură istorică și o chestiune de pitoresc. N'a rămas ca în Europa ca singura țară structural feudală, pentru a prelungi un anacronism din necesitatea estetică a diversității peisajului

istoric? Ungaria nu mai are decât o justificare estetică. Chiar atunci când ne prigonea, ea nu era mai mult. Tirania ei este o ruşine pentru noi, nu pentru ea. Ce a răspândit Ungaria în lume? Ţigani şi femei. Şi românii cari se tem de unguri!

Mă leagă de Ungaria inutilitatea ei, lipsa de seriozitate a soarteĭ ei politice, amarul de totdeauna al inimii sale. E bine să avem între noi popoare cari nu pot ieşi din ele însile, prizoniere ale condiţiei lor primare. Ungurii au rămas la sufletul originar al culturii lor, sunt intimi până la sfidare cu sursele lor. Devenirea istorică le-a relevat neîncetat ceeace au fost ei în începuturi. Deaceea, Ungaria *n'a fost* niciodată efectiv în istorie, ci s'a desrădăcinat prin muzică dela o soartă pe care i-a impus-o fără să vrea Europa.

— Nici un popor din balcani: sârbi, bulgari, greci, nu reprezintă o *idee istorică*. Prin urmare, n'avem pe nici unul în faţă. Acelaş lucru este adevărat şi despre Ungaria, Cehoslovacia, Austria şi Polonia.

Tragedia începe însă în altă parte. *România se mărgineşte, de fapt, numai cu Rusia şi cu Germania.* Un popor care vrea să se realizeze istoric, nu se mărgineşte *geografic*, ci *ideologic*. Puteam foarte bine să nu ne învecinăm cu Rusia. Definirea noastră în raport cu ea, nu era mai puţin necesară; ne-am fi mărginit cu bolşevismul, precum îndepărtarea spaţială de Germania ne face hitlerismul nu mai puţin limitrof, decât bolşevismul. Dece totuşi România viitoare va trebui să fie dincolo de hitlerism şi de bolşevism?

Toată discuţia din veacul trecut, referitoare la destinul cultural şi politic al României, pleca dela concepţia imposibilităţii de a construi o ţară pe un ideal de împrumut. Dacă discuţia a fost utilă sau inutilă, nu este locul să vedem aici. Practic, ea n'a dus, însă la niciun rezultat. Care a fost instrumentul realizării unei astfel de viziuni? Teama de modernism caracterizează unul din elementele complexului de inferioritate ale acestuia Este mai mult decât evident că nu poţi face o mişcare politică de mare amploare, împrumutând elemente dispărate, dela mişcări diferite. Important este, însă, să vezi întrucât condiţii obiective asemănătoare în două ţări îşi găsesc o expresiune ideologică diferită şi prin aceasta să stabileşti până unde se mărginesc cu adevărat acele ţări.

Un mare fenomen politic trebue să dea ţării care l-a născut un maximum de conştiinţă de sine. Fiecărui individ aparţinător naţiunii respective trebue să-i devină transparentă esenţa acesteia. Până în rădăcinile naţiunii să coboare privirea fiecăruia. Dacă un german prin hitlerism nu se simte interior substanţei Germaniei, iar un rus prin bolşevism nu aude pulsaţiile Rusiei, înseamnă sau că respectivii n'au aderenţe la destinul ţării lor sau că fenomenele politice n'au atins adâncimea care împreună undeva soarta tuturor membrilor unei naţiuni. *Acel ce rămâne în afară de revoluţia naţiuni sale, rămâne şi în afară de sine însuşi.* Cine ratează momentul culminanat al unei naţiuni, se ratează pe sine.

Unii din naţionaliştii noştri privesc cu mare bucurie

tendința ruralistă, de reagrarizare a Germaniei actuale. Dacă pentru Germania în care industrialismul și cultura orașelor, au făcut din țăran un exemplar rar și oarecum disparent, colonizarea rurală are un sens, la noi orice curent politic care n'ar favoriza desvoltarea de orașe mari și mici, este reacționar până la a fi antinațional. România nu mai are nimic de așteptat dela sate, fiindcă ele dacă ne-au conservat o mie de ani, acum ne anchilozează. Orașul trebue să fie idolul ei viitor. Ca viziune, hitlerismul este indiscutabil pașeist, deși în latură politică viitorul ia dimensiuni de absolut. Germania n'a putut lua cunoștință de destinul ei decât reactualizându-și trecutul. Noi nu vom putea fi noi înșine, decât făcându-ne actual un viitor, neîncetat prezent viziunii noastre. Germania își poate permite luxul de a disprețui teoretic industria în excesele vitalismului, la noi, însă, neînțelegerea pentru fenomenul industrial echivalează unui act de sinucidere. Sămănătorismul, nu numai în latura literară, dar ca mișcare culturală, cu implicațiile politice, este o rușine de nelertat. Ceeace mi se pare, însă, că trebue să învățăm dela Germania chiar cu riscul de a fi acuzați de influență, este cultul conștient al forței, obsesia nelimitată a puterii, megalomania organizată. Procesul de creștere al României este atât de artificial și accesul ei la putere, atât de nefiresc, încât numai cultivând din afară anumite idealuri vitale ei, se poate realiza o urcare pe o treaptă istorică. Țara aceasta, care n'a avut nici odată cultul forței, trebue învățată să-l iubească. Tragedia României este că în primul rând trebue să *știe* că devine tare. *Conștiința* este antecedentul fiecărui act de viață într'o țară fără istorie, pe când în marile națiuni — cazul tipic al Franței — conștiința este consecutivă actelor de afirmare.

Frenezia industrializării, mistica lumii urbane, voința absolută a unui salt istoric, discontinuitatea prin revoluție ca o manifestare vitală, — sunt elemente cari fac din Rusia o țară vitalizantă. Obiectiv vorbind, realitățile sociale dela noi, atmosfera generală a României se aseamănă enorm cu Rusia țaristă. Aceiași decrepitudine și aceiași inerție. Decât, idealurile cari au însemnat pentru Rusia o întărire, pentru noi, ar putea fi o prăbușire. Viziunea de viață a bolșevismului, universalismul pretențios, într'o țară cu rezistență interioară atât de minoră și cu o conștiință națională atât de labilă, ar putea echivala cu o lichidare. Intrebarea pe care trebue să și-o pună fiece națiune este: prin ce idealuri devin puternică? Răspunsul, îl dau forțe obscure, viziunea ascunsă, nutrită atât din sânge, cât și din gânduri. România are enorm de învățat dela Rusia. Dacă nu m'aș fi ocupat cât de puțin cu revoluția rusă și cu nihilismul rusesc din veacul trecut, aș fi fost pradă tuturor păcatelor unui naționalism inspirat de Daudet și Maurras.

Hitlerismul e mișcare serioasă în faptul de a fi știut asocia direct conștinței misiunii istorice a unei națiuni, problemele inerente justiției sociale. Iar bolșevismul dacă înseamnă o barbarie unică în lume, prin afir-

marea absolută a justiției sociale, este nu mai puțin un triumf etic unic. Nu se poate face o revoluție națională de mare amploare pe inegalități sociale. *Colectivismul național* este singura soluție pentru România Naționalismul românesc, din fericire, nu în toți reprezentanții lui, suferă de influența celor doi mari reacționari francezi. Geniul lui Maurras și Daudet ne-a fost nouă românilor un geniu rău. Reacționarii francezi reprezintă doar un deliciu estetic în turburătoare probleme politice. Lumea a învățat prea multe din trecutul Franței, pentruca acesta să mai poată constitui o neliniște sau o îndrumare. România nu-și mai poate măsura insuficiențele, decât privind spre Germania și Rusia. Intre Berlin și Moscova, România este silită să-și creeze un drum propriu.

Iată unde începe să se pună grav problema României. Dacă vom rata acest moment de supremă individualizare, România nu va avea nici un destin politic și mai puțin unul istoric.

Supremația noastră spirituală și politică în Sud-Estul Europei trebue să ne fie obsesia politică de fiecare zi. De vom continua să ne izolăm în mediocritatea noastră, o să înspăimântăm lumea cu atâta ratare.

Pluralismul balcanic nu poate duce la nimic. Fără un centru de gravitate, care să cadă într'o țară cu un destin politic în ascensiune, divergența acestor state gelatinoase va da naștere la frictiuni nesemnificative. Numai o forță poate să constitue din acest Balcan amărât un sâmbure viabil. Dacă o țară nu se impune ca o

putere necontestată, el nu poate căpăta o consistență.

Atât timp cât dominația turcească s'a întins în acest colț de lume, el avea o unitate, care dacă era exterioară, nu lega totuși mai puțin prin aceea teroare sterilă ce a definit imperialismul otoman, diversele neamuri, răzlețite fără rost pe meleagurile acestea. Turcia ca mare putere și-a definit tăria extensiv. Astfel ea n'a putut imprima un stil istoric valabil țărilor cucerite. Pe timpul când imperiul otoman se întindea din Maroc la marginile Arabiei și dela Viena la Nil, el n'a putut să dea o formă unui așa mare spațiu de cultură. Imperialismul turcesc este un caz tipic de nearticulație istorică Exemplul Turciei ne învață de cum nu trbue să fie un imperialism. Altcum nu ne-am explica dece toate popoarele cari au cunoscut jugul semi-lunei, și-au făcut un merit din a-și lichida ereditățile turcești. Există, însă, o singură țară, care să nu fie mândră de vestigiile romane? O urmă de drum roman este un îndemn la glorie: o moschee un prilej de amărăciune.

Avalanșa turcească ne face sesizabilă diferența între o mare putere și o mare cultură. Deși una pe alta se implică și se condiționează, am mărturisi totuși prea puțin respect pentru nuanțe, dacă nu am releva plus-ul pe care-l presupune ultima și anume un plus calitativ, de nuanțare în substanță. Turcia a fost o mare putere; Franța a fost totdeauna o mare cultură. Imperialismul, ca fenomen creator, este un atribut al culturilor mari. Subt formă sterilă, el este totdeauna o dimensiune a marilor puteri.

Incetând hegemonia turcească, individualizarea politică a popoarelor balcanice a dus la o fragmentare a cărei continuare nu mai are nici un sens. Despre o refacere a Turciei, ar fi o crimă să vorbim. Să ne gândim, însă, numai la ce a reprezentat Constantinopolul pentru această regiune umană și ce vid avem să umplem prin apusul său. Problema hegemoniei în Sud-Estul Europei este identică cu aceea a *noului Constantinopol*.

Într'o astfel de problemă nu se poate vorbi decât deschis: *fi-va România țara unificatoare a balcanului, fi-va Bucureștiul nou Constantinopol?*

Iată o întrebare căreia nu se poate da un răspuns precis, dar a cărui rezolvire este identică soartei noastre.

Un răspuns negativ ne prezintă situația clar. Ce se va alege de noi de nu vom fi țara predestinată acestui colț de lume? Vom fi *ceeiace am fost*. Ireparabilul va fi atunci semnul nostru.

Dar dacă România ar fi atinsă în viitor de o grație istorică? Atunci suntem puși în fața unor mari responsabilități.

Sud-Estul Europei, fără un focar, n'are nici o realitate. Sofia, Atena și Belgradul nu iradiază mai mult decât au nevoie țările respective. Dacă Bucureștiul nu va deveni un centru de atracție pentru toată această margine a Europei, atunci mai bine l-am dărâma de acum. Centrul de greutate este destul de mobil în istorie. Pe deplasările lui ne vom întemeia noi speranțele. In măsură în care vom deveni realitate politică, în aceeaș măsură favorizăm posibilitățile de deplasare spre noi. De nu vom avea în viitor atracția unui miraj, la ce să ne mai atașăm de aparențele noastre?

Cum să nu ne bucurăm când vechiul Constantinopol a degenerat într'o temă romantică și că-l mai înțeleg doar poeții, că oamenii politici l-au uitat? Noi însă nu-i vom uita semnificația și greutatea, fatalitatea și tragicul. Nu pot avea viziunea unei alte Românii, fără să-mi proiectez țara în finalitatea ei ultimă. Noul Constantinopol să nu ne fie un obiect de visare politică, ci un obiectiv urmărit zi de zi cu pasiune și dramă. Altcum țara asta nu merită atâta disperare.

Un mesianism ajunge să aibă corespondențe practice atunci când pleacă din realitatea permanentă a sufletului național. Unul intermitent și ocazional nu se va defini niciodată politic. Acest fenomen explică penumbrele Poloniei, țară cu destin intermediar, condamnată a se zvârcoli între culturile mari și cele mici. Ea ar putea deveni o mare putere — minus imperialismul. Un imperialism polonez nu e posibil, fiindcă e barat atât de Rusia, cât și de Germania, încât ea n'are în ce direcțiune să și-l exercite. Polonia va face față istoriei: din ea totuși nu va rămâne decât urmele unor oameni mari. Căci Polonia nu e mare prin *soarta* sa. Mesianismul ei n'a fost mai mult de o mistică națională, căreia lipsindu-i pasiunea pentru universalitate, n'a putut deveni un factor istoric efectiv. Pentru penumbrele unei țări, care a reușit totuși să se debaraseze de stigmatele culturilor mici, este de o semnificație deosebită, faptul

că putem face destul de ușor abstracție de *Polonia* și să ne gândim numai la *proeminențele* ei.

O țară este o realitate istorică cu atât mai mare cu cât ne reprezentăm mai clar imaginea ei ca totalitate. Franța suscită icoana unei realități istorice substanțiale. Ne gândim adică la ea, și nu la gloriile ei individuale. Pentru noi toți, Polonia înseamnă foarte greu ceva mai mult decât muzicienii sau profeții ei. Aș vrea, însă, să întâlnesc pe acel căruia Franța înseamnă numai Pascal sau Baudelaire, Ludovic al XIV-lea sau Napoleon.

Decât să se nască în România numai un mesianism de circumstanță, mai bine să ne tărâm soarta fără conștiința unei sortiri. Nu pot concepe decât un destin care să fie o flacără în neîntreruptă evoluție. Altcum toată această Românie nu va fi decât un spațiu pentru inimi frânte. Și așa, cui decât ei, i-am putea atribui înclinația inimilor noastre? Căci nu există un cadru mai nimerit și mai fatal pentru echilibrul instabil al sufletului...

Modul existenței românești este *minorul*. Unei ascensiuni frenetice nu-i prieste decât modul major, în care respiră și ritmează toate aurorile. Până când va mai fi România aceasta prilej de tristețe teoretică? Atât de adânci sunt golurile ei că seamănă unor ispitiri de abis. Așa privită, să fie România numai un pretext al tristeții mele? Toate posibilitățile de a crede în ceva le plasez în România, căci de ași da mână liberă amărăciunilor, unde ași mai descoperi-o? In infinitul tristeții, România este un punct pe care încearcă să-l salveze desnădejdea mea.

Pretențiunile ei de hegemonie viitoare n'au nevoie de nici o justificare specială și în nici un caz de considerențe etice. Dacă popoarele s'ar mulțumi toate cu ce au, omenirea s'ar stinge de mediocritate. De nu ne vom sili noi, să ne impunem în lume, se vor găsi alții cari să-și construiască o glorie pe inerția noastră. Atâta vreme cât vor exista popoare, paradisul terestru este o nefolositoare năzărire. Istoria este un alt cuvânt pentru tragedie, precum viața pentru zădărnicie.

Și dacă tot procesul umanității nu este decât o înălțare și o prăbușire de națiuni, o succesiune dramatică de destine, fiecare încercând să-și legitimeze prezența printr'un plus de neliniște, — ce ne mai rămâne decât să mergem spre capătul soartei noastre, aruncând-ne într'o vâltoare din care gradul nostru de frenezie ne va scoate învingători sau învinși.

Nu mă interesează decât avântul ascendent al acestei țări, spirala *istorică* a României. Cum ar putea fi altfel când din istoria universală, cine ar găsi un sens altor popoare decât acelora cari s'au distrus pentru a-și afirma instinctele și o idee, care au pătimit pentru sensul lor în lume și au sacrificat totul unei glorii, ce le-a accelerat agonia?

Este un suflu generos în pornirea de afirmare și de distrugere, care transfigurează demonia vieții istorice și încunună culturile cu un nimb pe cât de fatal, pe atât de fermecător. Va fi o pată de neșters pe conștiința mo-

dermă, iluzia înșelătoare a progresului. Ce experiență superficială de viață va fi făcut omul modern de a răpit devenirii caracterul ei de dramă permanentă și fluidă, compromițând-o în ideea progresului? Și ce convingeri pedagogice a nutrit, de a turnat atâtea pretenții etice în instinctele vieții și în rătăcirile lor? Ideia progresului, etica și tot ce este în această lume, direct sau indirect, pedagogie, au îndulcit până la emasculare vibrațiile acelui simț tragic, căruia în alte vremuri se abandonau muritorii cu pasiune și durere. Nu pot iubi decât o cultură care ascunde sub forma și stilul ei, iubire, disperare, moarte și iluminare. Adevărul, binele și frumosul? Dacă viața ar avea ochi să privească, aș descoperi în strălucirea lor o chemare stranie și echivocă de crimă și sfințenie.

Rău ne-ar mai sta nouă românilor, să pășim în lume adăugând și cârpind la haina sdrențuită a unei culturi, umplând goluri cu teorii de etică sau încercând să salvăm tot ce nu e tragic în modernitate. Fi-vom capabili să înțelegem tot ce e gotic, baroc și să ne asimilăm dinamismului lor? Oare să nu pâlpâe în noi nimic din etosul eroic și convulsionar al Spaniei și Rusiei? Să ne fie pe veci străine excesele și paroxismul sufletului germanic? Nu vreau o Românie logică, ordonată, așezată și cuminte, ci una agitată, contradictorie, furioasă și amenințătoare. Sunt prea mult patriot, ca să doresc fericirea țării mele.

Spirala istorică a României se va înălța până acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea.

Până acum am fost reptile: de aici încolo ne vom ridica în fața lumii, pentru a se ști că nu numai România este în lume, ci și lumea în România. De nu vom trăi apocaliptic destinul acestei țări, de nu vom pune febră și pasiune de sfârșit în începuturile noastre, suntem pierduți și nu ne mai rămâne decât să ne recâștigăm umbrele trecutului nostru.

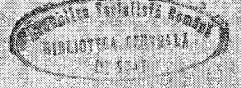

CUPRINSUL

I. TRAGEDIA CULTURILOR MICI 7

II. ADAMISMUL ROMÂNESC 45

III. GOLURILE PSIHOLOGICE ŞI ISTORICE ALE ROMÂNIEI 69

IV. COLECTIVISM NAŢIONAL 151

V. RĂZBOIU ŞI REVOLUŢIE 181

VI. LUMEA POLITICULUI 213

VII. SPIRALA ISTORICĂ A ROMÂNIEI 261

987

D0,73.122.184